

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

LALA MUSTAFA PAŞA
VE
KIBRIS'TAKİ VAKIFLARI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Sıddık KORKMAZER

BURSA - 2014

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

**LALA MUSTAFA PAŞA
VE
KIBRIS'TAKİ VAKIFLARI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Sıddık KORKMAZER

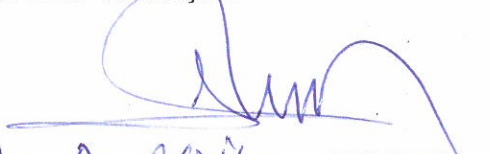
Danışman:

Doç. Dr. Ali İhsan KARATAŞ

BURSA – 2014

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim/Anasanaat Dalı,
..... İslam Tarihi Bilim Dalı'nda 701122009 numaralı
..... Sıddık KORKMAZER'in 'nın hazırladığı
" Lale Müdâfa-i Paşa ve Kıbrıs'taki Vakıflar
" konulu Yüksek Lisans (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik
Tezi/Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı, 29.08/2014 günü 14.00 - 15.00 saatleri arasında
yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının
..... başarılı (başarılı/başarısız) olduğuna oybirliği (oybirliği/oy çokluğu)
ile karar verilmiştir.

Doç. Dr. Ali İhsan KARATAŞ
Uludağ Üniversitesi

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Saadet MAYDAER

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞANVER

29.08.2014

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Sıddık Korkmazer
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı : İslam Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı :
Mezuniyet Tarihi : / / 20.....
Tez Danışmanı :

LALA MUSTAFA PAŞA VE KIBRIS'TAKİ VAKIFLARI

Menşei hakkında birtakım ihtilaflar da bulunan vakıf müessesesi, özellikle İslam ile beraber bir sistem kazanmış önemli bir sosyal kurumdur. Vakıflar Osmanlı Devleti ile birlikte hayırsever devlet ricali sayesinde geniş coğrafyalara yayılmıştır. Bu devlet adamlarından birisi de Osmanlı Devleti'nin zirvede olduğu dönemde farklı görevlerde bulunmuş ve sadrazam kaymakamlığına kadar yükselmiş olan Lala Mustafa Paşa'dır. Lala Mustafa Paşa İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren fethedilmek istenen Kıbrıs adasını 1571 tarihinde fethederek Kıbrıs Fâtihi unvanını almıştır. Osmanlı'nın birçok yerinde zengin vakıflar kuran Lala Mustafa Paşa Kıbrıs'ta Lefkoşa'da bulunan Ömerge Camii'ne bazıları kendisine fetih hakkı olarak kalan bazılarını da kendi parasıyla satın aldığı birçok arazi, ev, dükkân, han, değirmen, su kanalları ve köprülerden oluşan akarlar vakfetmiştir. Bu çalışmada Lala Mustafa Paşa'nın hayatı, Ömerge Camii vakfiyesi ve bu vakfin Kıbrıs sosyal ve kültürel hayatı üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Lala Mustafa Paşa, Kıbrıs, Vakıf.

ABSTRACT

Name and Surname : Siddık Korkmazer
Universit : Uludağ Universty
Institution : Social Science Institution
Field :Islamic History and Islamic Arts
Branch : Islamic History
Degree Awarded : Master
Page Number :
Degree Date :
Supervisor :

LALA MUSTAFA PASHA AND HIS WAQFS IN CYPRUS

The waqf, which there is a debate about the source of its origins, and within Islam became very organized, developed and systematic, is a very important social foundation. In the Ottoman Empire, due to a beneficent statesman, the waqf becomes very widespread. One of the beneficent statemen was Lala Mustafa Pasha who lived during the golden age of the Ottoman Empire and became the grand vizier. In 1571, he conquered the island of Cyprus, which the Muslims had wanted to conquer since early times, and thereafter was known as the Opener of Cyprus. In addition to establishing many waqfs in the Ottoman Empire, he also founded Omerge Mosque in Nicosia, Cyprus. He provided surrounding homes, land, khans, water channels, and a bridge to this mosque some of which he bought and some of which was given to him by the Ottoman Empire as a gift of conquering. This thesis studies the life of Lala Mustafa Pasha and his waqf called Omerge Mosque and its social and cultural effects on Cyprus.

Keywords: Lala Mustafa Pasha, Cyprus, Waqf.

ÖNSÖZ

İslam'ın ilk devirlerinden itibaren hızla yayılan vakıf müessesesi, bir yandan muhtaçlara yardım ederek Allah'a karşı olan görevini ifa etmek isteyen bireylere aracı olurken, bir yandan da kuruldukları bölgelerdeki farklı ırk ve dinlerdeki muhtaçlara yönelik hizmetlerle toplumların huzur ve güvenliğini sağlamıştır.

Vakfiyeler, tarihi araştırmalarda birincil kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu vesikalar hem yazıldıkları dönemin sosyo-kültürel durumlarını ortaya koymada hem de ileri süreçte toprakların hangi millete ait olduğunu kanıtlamada önemli rol oynamaktadırlar. Üzerinde çalıştığımız 14 Rabiulevvel 987/ 11 Mayıs 1579 tarihli Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 746 numaralı defterin 163 sayfa ve 70. Sırasında kayıtlı olan Lala Mustafa Paşa'ya ait Kıbrıs Adası'nda bulunan Ömerge Camii vakfiyesi bu özellikleri çok iyi yansıtmaktadır.

“Lala Mustafa Paşa ve Kıbrıs'taki Vakıfları” adını taşıyan çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında genel olarak Kıbrıs coğrafyası ve Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti tarafından fethedilmeden önceki durumu hakkında bilgi verilmiştir. Devamında ise adanın Osmanlılar tarafından fethi ve sonrası idare şekli bahsedilmektedir.

Birinci bölümde Lala Mustafa Paşa'nın hayatı, devlet kademelerinde üstlendiği vazifeler ve yaşadığı dönemin siyasi olaylarında oynadığı roller hakkında malumat verilmiştir.

İkinci bölümde özet olarak vakıflar hakkında bilgi verilmiştir. Bu çerçevede vakfin doğuşu, kaynağı ve bu konular hakkındaki ihtilaflara da değinilerek genel olarak İslam dünyasındaki vakıf düşüncesi ve bunların İslam coğrafyasında oynadığı görev hakkında bilgiler yer almaktadır. Kıbrıs'ın eski bir Osmanlı toprağı olması dolayısıyla adada çok sayıda bulunan vakıfların tarihte izlediğı süreç hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise tezimizin ana konusunu oluşturan Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs'taki vakıfları incelenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde öncelikle vakfiyede yer alan Ömeriye/ Ömerge Camii hakkında bilgi verilmiş, daha sonra vakfiyenin özellikleri, vakıf

akarlarının bulunduğu kazalar, vakıf gelirlerinin hangi hizmetlerde harcanacağı, vakıf görevlileri ve alacakları ücretler gibi konular ele alınmıştır. Söz konusu bölüm, vakfin işletme sistemi ve denetimi hakkında bilgi verilerek sonlandırılmıştır.

Çalışma sırasında Kıbrıs vakıfları hakkında geniş çaplı araştırmaların yapılmadığı, var olanların da tekrar niteliğinde ya da Osmanlıca metinlerin transkripsiyonu şeklinde olduğu müşahede edilmiştir. Bunun için Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi hakkında bilgi verilirken yer yer vakıf terimlerinin açıklanmasına da çalışılmıştır.

Bu çalışmamız boyunca öneri ve görüşleri ile bana yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Ali İhsan KARATAŞ'a, vakfiyeye ulaşmamda yardımcı olan Prof. Dr. Kemalettin ÖZDEMİR'e, vakfiyenin okunmasında ve teknik konularda yardımlarını aldığım Yrd. Doç. Dr. Ali Vasfi KURT'a, arşivindeki gerekli resimleri ve belgeleri benimle cömertçe paylaşan Tuncer BAĞIŞKAN'a, Kıbrıs Vakıfları hakkında sahip olduğu derin bilgi ve tecrübesinden faydalandığım Mustafa Haşim ALTAN'a, tezimin her aşamasında yanımda olup yazdıklarımı okuyup gerekli düzeltmeleri yapan muhterem eşim Gülsüm KORKMAZER'e teşekkürü bir borç bilirim.

Sıddık KORKMAZER

Bursa 2014

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	X

GİRİŞ

I. OSMANLI ÖNCESİNDE KIBRIS.....	1
A. COĞRAFİ DURUMU.....	1
B. TARİHİ.....	2
II. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE KIBRIS.....	4
A. FETHİ.....	4
B. İDARESİ.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

LALA MUSTAFA PAŞA'NIN HAYATI VE DÖNEMİNİN SİYASİ OLAYLARI

I. HAYATI, AİLESİ VE ÇOCUKLARI.....	8
II. ÜSTLENDİĞİ GÖREVLER VE OLAYLARDAKİ ROLÜ.....	9
A. LALA OLUŞU VE ŞEHADELER KAVGASINDAKİ ROLÜ.....	9
B. SANCAK VE BEYLERBEYLİK GÖREVLERİ.....	11
C. VEZİRLİĞİ ve SERDARLIKLARI.....	12
1. VEZİR VE YEMEN SERDARI OLUŞU.....	12
2. KIBRIS SERDARLIĞI.....	13
3. GÜRCİSTAN- ŞİRVAN SERDARLIĞI.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK VAKIFLAR

I. İSLAM'DA VAKIF ANLAYIŞI VE ÖNEMİ.....	17
II. OSMANLIDA VAKIF ANLAYIŞI.....	21
A. OSMANLI'DA VAKIF ÇEŞİTLERİ.....	21
1. MAHİYETLERİ BAKIMINDAN VAKIFLAR.....	21
a. Hayri Vakıflar.....	21
b. Zürrî Vakıflar.....	22
c. Avâriz Vakıfları.....	23
2. MÜLKİYETLERİ BAKIMINDAN VAKIFLAR.....	23
a. Sahih Vakıflar.....	23
b. Gayri Sahih Vakıflar.....	24

3. İDARESİ BAKIMINDAN VAKIFLAR.....	24
a. Mazbut Vakıflar	24
c. Mazbut Olmayan Vakıflar.....	25
(1) Mülhak Vakıflar	25
(2) Müstesna Vakıflar	25
4. KİRAYA VERİLMESİ BAKIMINDAN VAKIFLAR.....	26
a. İcâre-İ Vâhideli Vakıflar	26
b. İcâre-i Vâhide-i Kadîmeli Vakıflar.....	26
(1) Mukataalı Vakıflar.....	27
(2) İcareteynli Vakıflar.....	27
III. KIBRIS VAKIF TARİHİ	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LALA MUSTAFA PAŞA’NIN VAKIFLARI

I. KIBRIS DIŞINDAKİ VAKIFLARI	37
II. KIBRIS’TAKİ VAKIFLARI.....	38
A. ÖMERİYE(ÖMERGE) CAMİİ İLE İLGİLİ VAKIFLARI.....	38
1. Caminin Yapımı Ve Fiziki Özellikleri	38
2. Vakfiye’nin Özellikleri.....	45
3. Vakfın Gelir Kaynakları	55
a. Ticari Mekânlar.....	55
b. Diğer Menkul ve Gayrşmenkuller	56
(1) Çiftlikler	57
(2) Hayvanlar	59
4. Vakfın Hizmet Alanları	60
a. Dini Hizmetler	60
(1) Ömerge Camii.....	60
(2) İplik Pazarı Camii	60
(3) Akkule Camii	64
(4) Diğerleri	65
b. Eğitim hizmetleri.....	66
(1) Okullar	66
(2) Cami ve Tekkeler.....	68
(3) Kütüphaneler.....	69
(4) Sosyal hizmetler.....	70
(5) Su Yolları ve Çeşmeler	70
(6) Hamamlar.....	71
(7) Köprü, Han, Değirmen.....	74
5. Vakfın İdaresi	75
a. Vakıf Personelinin Görev ve Sorumlulukları	75
(1) Mütevelli.....	75
(2) Nâzır.....	76
(3) Kâtip.....	76
(4) Câbî.....	76

(5) İmam-Hâtip	77
(6) İmam	77
(7) Müezzin	78
(8) Hâfız.....	78
(9) Ta'rif-hân	78
(10) Noktacı.....	78
(11) Kayyım.....	79
(12) Şemma	79
(13) Minarede Kandil Yakacak Kişi.....	79
(14) Muallim ve Yardımcısı	79
(15) Muhaddis	80
(16) Su Yolları Görevlisi	80
(17) Devirhân.....	80
(18) Lefkoşa Kadısı	80
b. İşletme Sistemi	81
c. Denetimi	82
B. DİĞER VAKIFLARI	82
SONUÇ	85
EKLER	88
EK 1: CAMİ RESİMLERİ, KROKİ	88
EK.2 VAKFİYEDEN BİR KISIM	93
KAYNAKLAR.....	96

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.md.	Adı Geçen Madde
a.g.tz.	Adı Geçen Tez
b.	baskı
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
Hz.	Hazreti
İA	Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
KŞS	Kıbrıs Şeriyeye Sicilleri
M.Ö.	Milattan Önce
MÜİF	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
nşr.	Neşreden
p.	Page
r.a	Radiyallahu anh
S.	Sayı
s.	Sayfa
sav	Salallahu aleyhi ve sellem
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss.	Sayfadan sayfaya
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	Ve benzeri
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
UÜİFD	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

GİRİŞ

I. OSMANLI ÖNCESİNDE KIBRIS

A. COĞRAFİ DURUMU

Akdeniz’de büyüklük olarak Sicilya ve Sardünya’dan sonra üçüncü sırada yer alan Kıbrıs isminin kaynağı hakkında fikirbirliği bulunmamaktadır. Bazı tarihçiler bu ismin Mısır ve Hitit(Eti) kaynaklarında *Alaşya* ve *Asi* şeklinde olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında İbranî kaynaklarda *Kittim* olarak geçtiği kaydedilmektedir.¹ Yeryüzü tanrıçası olup ismi dönemlere göre değişen Kibela’nın ada üzerindeki adının *Kipris* olduğu ve adaya da Kıbrıs isminin buradan geldiğini iddia edenler de bulunmaktadır.² Üzerinde ittifak olmamakla beraber çoğu tarihçi tarafından zikredilen tez ise, ada üzerinde eskiden bol miktarda bulunan bakır madenin Latincedeki karşılığı olan *cuprum* kelimesinden geldiği yönündedir.³

Doğu Akdeniz’in kuzeydoğu köşesinde yüzen bir gemi görünümünde olan ada 34.33 ve 35.41 Kuzey enlemleri ve 32.23 ve 34.55 Doğu boylamları arasında yer almaktadır. Eski çağlarda Anadolu’ya bağlı olduğu tesbit edilen ada en yakın kara parçası olan Türkiye’ye 70 km. uzaklıktadır.⁴ 9251 km² bir alanı⁵ kapsayan ada üzerinde yaşayan canlıların karakterini de etkileyen yazları sıcak ve kurak, kışları ise ılık ve az yağışa sahip olan akdeniz iklimi hüküm sürmektedir. Bitki örtüsü makidir.

Sahip olduğu iklimin de etkisiyle ada üzerinde devamlı akan su kaynakları çok sınırlı ve debileri zayıftır. Özellikle Trodos Dağlarında akan belli su kaynakları olmakla beraber diğer alanlarda ancak kışın yağın yağmurlar sayesinde canlanan su kaynakları

¹ Bener Hakkı Hakeri, **Başlangıcından 1878’e Dek Kıbrıs Tarihi**,1.b, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1993, s.7.

² Nuri Çevikel, **Kıbrıs Eyaleti, Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi**, Gazimağusa, 2000, s.4.

³ Cevat Rüştü Gürsoy, “Kıbrıs”, **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, s.370.

⁴ Hüseyin Metin, **Kıbrıs Tarihine Toplu Bir Bakış**, Halkın Sesi Basımevi, Lefkoşa, 1959, s.11.

⁵ Nuri Çevikel, a.g.e., s.5.

yazları kurumaktadırlar.⁶ İnsanların su ihtiyaçları için eski çağlardan beri belli önlemler alınmaya çalışılmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin adaya gelmesiyle kurulan vakıflar sayesinde bu sorun en aza indirilmeye çalışılmıştır.

B. TARİHİ

Kıbrıs Adası sahip olduğu coğrafi ve jeopolitik konumu ve deniz ticaret yolları üzerinde olması nedeniyle tarihte birçok milletin dikkatini üzerine çekmiş ve birden fazla medeniyete beşiklik etmiştir. Akdeniz havzasına sınırı bulunan topraklara hâkim olan devletler, hedeflerine ulaşabilmek için Kıbrıs'ı bir basamak olarak görüp öncelikle orasını ele geçirmeye çalışmışlardır. Özellikle Anadolu, Suriye, Mısır topraklarında hüküm sürmüş devletlerde bu düşünce daha sık görülmüştür.

Kıbrıs, sahip olduğu zengin tarihi ve renkli toplumsal ve kültürel yapısını M.Ö. 7000 yılından günümüze kadar adadan geçen Mikenler, Fenikeliler, Asurlular, Eski Mısırlılar, Persler, Makedonyalılar, Romalılar, Bizanslılar, Müslüman Araplar, İngilizler, Lüzenyalılar, Cenevizliler, Venedikliler ve Osmanlı Devleti gibi devletlere borçludur. Tarihte yaşayan bütün toplumlar gibi adaya yerleşen her grup da birer dinî inanca sahip olmuşlar ve bu inançlarını buraya getirmişlerdir. Bunlar arasında Putperestlik, Zerdüştlük, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'i sayabiliriz.⁷

Kıbrıs Adası 395 tarihinde Roma İmparatorluğu'nun resmen ikiye ayrılmasıyla Doğu Roma yani Bizans'ın toprakları içerisinde yer almış, 1191 tarihinde Bizans'tan kopuşuna kadar bu devletin bir eyaleti olarak kalmıştı.⁸ Müslümanların ada ile ilk ve en yoğun münasebetleri ada üzerinde yaklaşık 800 yıl hüküm süren Bizans dönemine rastlamıştır.

Arap yarımadasından çıkıp hızlı bir yayılma fırsatı bulan İslam orduları çok kısa bir sürede dönemin en büyük devletlerinden olan Sâsânî İmparatorluğu'na son vermiş, Bizans'tan ise Kudüs, Suriye ve Mısır gibi toprakları almıştı. Bu fetihler sonucunda Akdeniz ile olan bağlantıyı sağlamış ve o zamana kadar denizlerle pek içli dışlı olmayan Müslümanlar denizi de tanıma durumunda kalmışlardı.⁹ Özellikle Hz. Ömer döneminde Mısır ve Akdeniz sahillerininin fethedilmesi sayesinde denizle tanışan Müslümanların

⁶ Gürsoy, a.g.md., s.371.

⁷ Çevikel, a.g.e., s.15.

⁸ Işın Demirkent, "Kıbrıs", T.D.V. **İslam Ansiklopedisi**, C. XXV, s.371.

⁹ Belâzurî, a.g.e.,s.198,306,

burada bulunan eski medeniyetlerin deniz hakkındaki birikiminden faydalanmaya çalıştıklarını görmekteyiz.¹⁰

Şam Valisi Muaviye'nin görevinin ilk dönemlerinden itibaren Akdeniz'de fetih hareketlerinin başlaması için ısrar eden kişi olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bu fetihler için gerekli izinleri Hz. Ömer'den istemesine rağmen red cevabı alan Muaviye, Hz. Osman döneminde şartlı olarak almayı başarmıştır. Muaviye'nin bu ısrarının nedeninin deniz yoluyla Bizans'ın başkenti olan İstanbul'a ulaşım fethetme olduğu takip ettiği çalışmalarından görünmektedir.¹¹

649 yılında komutanlığını Abdullah bin Kays'ın yaptığı ve aralarında Ebu Zer el-Gıfârî, Ebu'd-Derda, Hz. Peygamberin süt halası Ümmü Haram binti Milhan gibi birçok önemli sahabenin bulunduğu bir ordu ile adaya ilk sefer düzenlendi. Bu sefer sonucunda adadakilerle bir antlaşma yapılmış ve yılda 7200 altın Müslümanlara vergi verme maddesinin de bulunduğu bir antlaşmayı imzalamışlardı. Bu sefer sırasında Ümmü Haram binti Mihan bindiği hayvandan düşerek Larnaka Tuz Gölü civarında şehit olmuştur.¹² Osmanlı döneminde buraya bir türbe inşa edilmiştir.

Emevi ve Abbasi dönemlerinde de Kıbrıs ile olan bağlantılarını devam ettiren Müslümanlar, ada üzerinde tam olarak hâkim olamamakla beraber belli dönemlerde kesintiye uğrasa da bir tür muhtariyetle Bizans ile birlikte hüküm sürdürmüşlerdir.¹³ Bizans'ın Girit Adası'nda kontrolü ele geçirmesiyle Müslümanların da ada ile olan bağlantıları uzun süre kopmuş oldu.

Müslümanlardan ada üzerinde cami ve yerleşim yerlerinin kaldığına dair bazı yazılar olmakla beraber bunlar günümüze ulaşmamıştır.¹⁴ Bu yapılar İslam ordularının ve Müslüman halkın adadan ayrılmasıyla yok edildiği tahmin edilmektedir.

¹⁰ Müslüman milletlerin Kıbrıs adası ve Akdeniz'de yaptıkları fetih hareketleri ve oryantalistlerin çelişkili verdikleri bilgiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Rıfat, İslam Ulusları'nın Kıbrıs'ı Ele Geçirme Çabaları: Dört Halife Devrin'den Adanın Osmanlılar'a Geçişine Kadar, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi (Basılmamış Doktora Tezi), 1971, Ankara.

¹¹ Philip K. Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, 1.b., çev. Salih Tuğ, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s.235-237.

¹² Belâzurî, a.g.e., s 219-220.

¹³ Demirkent, a.g.md., s.372.

¹⁴ Hakeri, a.g.e., s.96.

Ada, Bizans hükümdarlığının son bulmasıyla özellikle İslam topraklarına düzenlenen haçlı seferlerinde üs olarak kullanılmış, Lüzinyan ve Venedik gibi devletlerce de hem ticarî, hem de sömürge üssü olarak işlev görmüştür.

II. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE KIBRIS

A. FETHİ

Yapılan jeolojik kazılarda Anadolu'ya bağlılığı ispatlanan Kıbrıs Adası Anadolu toprakları üzerinde hüküm süren küçük ya da büyük devletlerle hem siyasî, hem de ticarî bağlantıyı sürdürmekten uzak duramamıştır. XVI. yüzyıla gelindiğinde Anadolu, Suriye, Kuzey Afrika, Balkanlar gibi toprakları sınırları içerisine alan bir coğrafyada kurulup Akdeniz'i saran Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs Adası'na ilgisiz kalması düşünülemezdi.

Bu dönemde adayı Lüzinyanlılar'dan alan Venedikliler idare etmekteydi. Katolik olan Venedikliler, Ortodoks olan Kıbrıs halkına baskı yapıp adayı da bir korsan merkezi olarak kullanmaktaydı.¹⁵ Bölgede kesin hüküm sahibi olan Osmanlı Devleti'nin toprakları arasında bir *çibanbaşı* durumuna gelen adaya müdahale etmek kaçınılmaz duruma gelmişti.¹⁶ Aslında Osmanlı Devleti, Yavuz Sultan Selim'in 1517 tarihinde Memlûklüler'den Mısır'ı alması ve Venediklilerin Memlûklüler'e verdikleri 8.000 duka vergiyi Osmanlı'ya vermeye başlamasıyla ada üzerinde hak iddia etme durumuna gelmişti. Bu vergi, Kanuni Sultan Süleyman döneminde 10.000 dukaya çıkarılmıştı.¹⁷

Venedikliler, Osmanlı Devleti ile yaptıkları antlaşmalara ve uyarılara rağmen adayı Maltalı ve Venedikli korsanlar için bir barınak yapmış ve deniz yolu ile hacca giden hacılar ile Osmanlı Devleti'ne ait sivil ve devlet adamlarını taşıyan gemilerin güvenliğini sağlayamamıştı.¹⁸ Dönemin devlet adamları arasındaki rekabetle ve bazı tarihçilerin iddialarına göre bir yahudi tüccar olan Josef Nasi'nin Kıbrıs'ı alıp oraya kral olmak istemesi¹⁹ gibi nedenlerle beraber Şeyhulislam Ebussuûd Efendi'den alınan fetvayla²⁰ Kıbrıs'ın fethine karar verilmişti.

¹⁵ Metin, a.g.e., s.123.

¹⁶ Çevikel, a.g.e., s.20.

¹⁷ Hakeri, a.g.e., s.137.

¹⁸ Kemal Çiçek, "Kıbrıs", **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, C.XXV, s.374.

¹⁹ Cassel and Steinschneider, "Jüdische Typographie", **Ersch and Gruber**, Encyc. section ii., part 28, pp. 37-40, 63. <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/4623-constantinople> (07.08.2014)

Yapılan istişareler sonucunda orduya VI. vezir konumunda olan Lala Mustafa Paşa, donanma komutanlığına da aynı zamanda II. Selim'in damadı olan III. vezir konumunda olan Piyale Paşa'nın atanmasına karar verilmişti. Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra Kıbrıs Adası'na doğru hareket edildi. 2 Temmuz 1570 tarihinde Limasol savaşı teslim alındıktan sonra ertesi gün de Larnaka'ya doğru hareket edildi ve orası da ciddi bir direnişle karşılaşılmeden teslim alındı. Bundan sonra merkez Larnaka seçilerek buraya görevli olarak Rumeli Beylerbeyi Behram Ağa tayin edildi. Yapılan istişare sonucunda Piyale Paşa'nın bir sonraki fetih yeri olarak Magosa Kalesi'ni istemesine rağmen Lala Mustafa Paşa'nın desteklediği seçenek olan Lefkoşa'nın fethi üzerinde karar kılındı. Ortodoks halkın da yardımı ve yol göstermesiyle Lefkoşa üzerine hareket edilmiş ve kırk beş gün süren kuşatmaya dayanamayan kale teslim edilmiştir. Kale Komutanı Lala Mustafa Paşa'nın emriyle idam edilmiştir. Bu olaylar üzerine Girne ve Baf kaleleri de savaşı teslim olmuşlardı.²¹

Lefkoşa Kale'sinin fethedilmesinden sonra sıra adanın en çok korunan ve sağlam kalesi olan Magosa Kale'sine gelmişti. Lala Mustafa Paşa ve donanma komutanı Piyale Paşa 17-18 Eylül 1570 tarihinde Muzaffer Paşa'yı Lefkoşa Kalesi'ni korumak üzere Lefkoşa'da bırakıp Magosa Kale'sini denizden ve karadan kuşatmışlardı. Magosa kale komutanı Marc Antonio Bragadino'ya gönderilen kalenin savaşı teslimi hakkındaki teklif reddedilmişti.²² Yapılan bazı saldırılardan sonuç alınamayınca kışın yaklaşması ve donanmanın eksiklerinin giderilip gerekli tamirlerin yapılması için İstanbul'a dönmesi gerekliliğini de gözönüne alan Lala Mustafa Paşa taaruz işini bahara bırakma kararı alarak adada kışlamaya karar vermişti. Donanmanın adadan ayrılması ve Venediklilere denizden yardım gelmesiyle Marc Antonio Bragadino moral kazanmasına rağmen Nisan 1570 başlarında şiddetli top atışları ile taaruz başlamıştı.²³ Çok şiddetli çatışmaların yaşandığı bu taaruzlarda Lala Mustafa Paşa 50,000 askerini şehit vererek Magosa Kale'sinin teslim edilmesini sağlamıştır.²⁴ Kalenin teslimini kendisinin ve yanında bulunan Venediklilerin sağlam bir şekilde adadan ayrılması şartına bağlayan kale komutanı Marc Antonio

²⁰ Ebussuûd Efendinin verdiği fetva hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Algül, "Osmanlılar Devrinde Kıbrıs Seferi'nin Manevi Cephesi ve Ebussuûd Efendi'nin Seferle İlgili Fetvası", **UÜİFD**, S.2, C.2, 1987,s.37-42.

²¹ Çiçek, a.g.md., s.374, Çevikel, a.g.e., s.20-21.

²² Hakeri, a.g.e., s.203-205.

²³ Çiçek, a.g.md., s.374.

²⁴ Çevikel, a.g.e., s.21.

Bragadino teslimden önceki gece rehin tuttuğu elli Müslüman rehineyi öldürmüştür. Buna çok sinirlenen Lala Mustafa Paşa misilleme olarak Marc Antonio Bragadino ve yanında bulunan on bir beyi idam ettirmiştir.²⁵ Adanın fethini 1 Ağustos 1571 tarihinde Magosa Kale'sinin fethiyle tamamlayan Lala Mustafa Paşa kale komutanı Marc Antonio Bragadino'nun kulaklarını kestirmiş daha sonra da derisini yüzdürüp samanla doldurtmuştu. Bu olay tarihte hem Lala Mustafa Paşa hem de Osmanlı Devleti aleyhine batılı tarihçiler tarafından kullanılmıştır.²⁶

B. İDARESİ

Osmanlı Devleti Lefkoşa'yı aldıktan sonra adayı bir beylerbeylik durumuna getirmiş adada idari bir düzen yerleştirmeye başlamıştır. Serdar Lala Mustafa Paşa Lefkoşa'nın fethini takiben daha önce Avlonya sancak beyi olan Muzaffer Paşa'yı merkezi Lefkoşa olan Kıbrıs Beylerbeyliği görevine getirmiştir. Bunun yanında adaya kadı, müftü ve deftardar gibi görevlilerin atanması da ihmal edilmemiştir.²⁷

Adanın fethi tamamlandıktan sonra idari düzen kurulmaya başlanmıştır. Daha önceden beylerbeylik haline getirilen Kıbrıs, Lefkoşa paşa sancağı, buna bağlı olarak Anadolu'dan Alâiye, İçel, Sis, Tarsus, Trablusşam, Magosa, Girne, Baf sancak olarak bağlanmıştır.²⁸ Bunların dışında ada üzerinde bir de kaza sistemi kurularak Tuzla, Limasol, Piskopi, Değirmenlik, Baf, Kukla, Hirsofu, Lefke, Omorfo, Magosa, Mesarya, Girne şehirleri kaza haline getirilerek yönetilmiştir.²⁹

Ada üzerindeki idarî, askerî, malî, hukukî müesseselerin kuruluşu tamamladıktan sonra özellikle Anadolu'nun birçok yerinden sürgün yöntemi adıyla Müslümanlar getirilerek adaya yerleştirilmiştir.³⁰ Getirilen halk boş kalan köylere ve mezralara yerleştirilirken Venedikliler zamanında haksızlıklara uğrayan Ortodoks Kilisesine de geniş haklar tanınmıştır.

Toprak sistemi üzerinde kurulmuş olan feodal ve köleliğe dayanan sisteme son verilmiştir. Ada fetih yoluyla alındığından dolayı topraklar *mîrî toprak* durumuna

²⁵ Çiçek, a.g.md., s.374.

²⁶ Hakeri, a.g.e., s.225.

²⁷ Çiçek, a.g.md., s.375.

²⁸ Çevikel, a.g.e., s.21.

²⁹ Çiçek, a.g.md., s.375.

³⁰ Halil İnalçık, "Kıbrıs'ın Nüfusu Üzerine Bir Not", **Kubrus Doğu Akdenizde Bir Osmanlı Adası**, der. ve çev. M. Akif Erdoğan, 1. b., Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2010, s.50-52.

getirilmiştir.³¹ Bu şekilde birçok kişiye tapulu toprak dağıtılmıştır. Lala Mustafa Paşa'nın vakıflarına ait toprakların birçoğu satın alınan topraklara dayanmaktadır.

Ada üzerinde 1878 tarihinde İngiliz İdaresine kadar diğer Osmanlı topraklarında olan kanunlar tatbik edilmiştir.

³¹ Çiçek, a.g.md., s.375

BİRİNCİ BÖLÜM

LALA MUSTAFA PAŞA'NIN HAYATI VE DÖNEMİNİN SİYASİ OLAYLARI

I. HAYATI, AİLESİ VE ÇOCUKLARI

Devşirmeden yetişen bütün devlet ricalinde olduğu gibi Lala Mustafa Paşa'nın da 1556 yılında II. Selim'e lala olmadan önceki hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Kâtabi Müverrih Ali'nin verdiği bilgilerden Lala Mustafa Paşa'nın Bosna'da Vişegrad kazasının Rudo nahiyesinin Sokoloviç (Şahinoğulları) köyünde doğduğu anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılda en önemli devlet adamı olan meşhur sadrazam Sokullu Mehmet Paşa ile hemşehri olan Lala Mustafa Paşa'nın doğum tarihi hakkında kesin bir kayıt yoktur. 1580 tarihinde vefat ettiğinde 70 yaşında olduğu tahmin edilen Lala Mustafa Paşa'nın yaklaşık olarak 1510 tarihinde doğduğu tahmin edilmektedir.¹

Yavuz Sultan Selim döneminde büyük kardeşi vezir Deli Hüsrev Paşa'nın yardımlarıyla saraya alınan Lala Mustafa Paşa, 6 yıl boyunca Kanuni Sultan Süleyman'ın berberbaşılığı görevini yaptıktan sonra sipahi oğlanları bölüğüne çıkmıştır. Kısa bir süre sonra çeşnigarlığa yükseltilen Lala Mustafa Paşa, bu görevleri sırasında devlet ricali ile olan ilişkilerini de sağlamlaştırmış ve şehzade Bâyezîd ile sadrazam Kara Ahmed Paşa'nın da yardımıyla küçük mîrahûr görevine yükseltmiştir.²

Hayatında iki defa evlenen Lala Mustafa paşa birinci evliliğini Mısır'ın Memluk hükümdarı Kansu Gavri'nin İstanbul'da defterdarlık yaparken vefat eden oğlu Mehmet'in hayatta kalan tek kızı Fatma Hanım ile o tarihlerde Kapucular Kethudası olan ağabeyi Deli Hüsrev Paşa'nın yardımıyla yapmıştı. Bu evlilikten Lala Mustafa Paşa büyük bir servete de sahip olmuştu. Bu evlilikten olan oğlu Mehmet Paşa, babasının Kıbrıs serdarlığı görevinde savaşa birlikte katılmış ve Halep beylerbeyliği görevine kadar yükselmiştir. Dedesi Sultan Gavri'nin Mısır, Halep ve Şam'da kurduğu vakıflar, vakfiye şartları gereği Lala Mustafa Paşa'nın oğlu Mehmed Bey'e kalmıştır.³

¹ Şerafettin Turan, "Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar", TTK Belleten, Ankara, 1958, s.552.

² Bekir Kütükoğlu, "Mustafa Paşa", MEB İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1987, C.VIII, s.732.

³ Turan, a.g.m., s. 552.

Lala Mustafa Paşa 1570-1571 tarihlerinde Kıbrıs seferinde olduğu dönemde eşi Fatma Hanım'ı kaybetti. İstanbul'a döndükten sonra lalalığını yaptığı II. Selim'in kardeşi Şehzade Mehmed'in kızı Humâ Sultan ile ikinci evliliğini yapmış ve hânedana akraba olmuştur. Lala Mustafa Paşa'nın bu evlilikten Abdülbaki adında bir oğlu olmuştur. Lala'nın belgelerde geçen torunlarının isimleri ise, Şam hanedanından Ali Bey, Merdum Beyzade Abdülkadir Bey, Mehmed Raşid ve Ahmed Bey'dir.⁴

Teninin esmer olmasından dolayı *kara* lakabına sahip olan Lala Mustafa Paşa Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad devirlerinde yaşamış bir devlet adamıdır. Özellikle son üç padişahın devrinde gerçekleşen siyasi olaylarda etkin bir şekilde rol alan Lala Mustafa Paşa, hayatını tehlikeye atma pahasına mücadele verdiği sadâret makamına ulaşmadan yaklaşık 70 yaşındayken 1580 yılında vefat etmiştir.⁵ Lala Mustafa Paşa vefat etmeden 17 gün önce satın aldığı Eyüp Sultan'daki mezarına defnedilmiştir.⁶

Bazı tarihçiler tarafından cimri olduğuna dair bilgiler verilmesine rağmen Lala Mustafa Paşa, kurduğu vakıflar ve hayratlar sayesinde adını bugün bile yaşatmayı başarmış büyük bir devlet adamıdır.

II. ÜSTLENDİĞİ GÖREVLER VE OLAYLARDAKİ ROLÜ

A. LALA OLUŞU VE ŞEHZADELER KAVGASINDAKİ ROLÜ

Saraya girdikten sonra devlet kademelerinde edindiği dostları sayesinde hızlı bir yükseliş yaşayan Lala Mustafa Paşa için yıl 1555 olduğunda rüzgâr tersine esmeye başlamıştı. Şimdiye kadar Lala Mustafa Paşa'nın destekçisi olup ona kapıların açılmasını kolaylaştıran Ahmed Paşa idam edilmiş yerine de rakibi Rüstem Paşa sadrazamlık görevine getirilmişti. Göreve gelen Rüstem Paşa'nın yaptığı ilk icraatlerden birisi de Lala Mustafa Paşa'nın da içlerinde bulunduğu Ahmed Paşa'nın adamları olarak bilinen kişileri tasfiye etmek olmuştur. Rüstem Paşa, Lala Mustafa Paşa'nın rütbesini Mirahorluk'tan daha aşağı bir rütbe olan Çeşnigirbaşılığa indirmiş daha sonra da onu hem saraydan hem de İstanbul'dan uzaklaştırmak için Filistin'de bulunan Safed Sancakbeyliğine göndermişti. Bununla da yetinmeyen Rüstem Paşa, Lala Mustafa Paşa'nın kariyerini bitirmek için son

⁴ Ahmet Semih Torun, "Lala Mustafa Paşa ve Vakfiyeleri", **Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyyup Sultan Sempozyumu X. Tebliğleri**, İstanbul, 2006, s.369.

⁵ Turan, a.g.m., s. 592.

⁶ Torun, a.g.m., s.372.

darbe olarak onu şimdiye kadar desteklediği ve açıktan desteğini gördüğü Şehzade Bâyezîd'in rakibi olan Şehzade Selim'e lala tayin etmişti.⁷

Rüstem Paşa'nın amacı her ne kadar onu Lala yapıp yok etmek olsa da bu, Lala Mustafa Paşa'nın devlet idaresindeki yerini sağlamlaştırmasıdır. Çünkü Lala Mustafa Paşa Şehzade Selim'nin güvenini de kazanmasını bilmiştir. Şehzade Selim'in akıl hocası konumuna gelen Lala Mustafa Paşa onu en büyük rakibi olan Şehzade Bâyezîd'i babası Kanuni Sultan Süleyman hayattayken yok etmesi gerektiğine ikna etmişti. Şehzade Selim'den padişah olması durumunda kendisine sadâret makamı sözü alan Lala Mustafa Paşa, Selim'in de haberi doğrultusunda Şehzade Bâyezîd'e mektuplar göndererek onun Selim'e karşı kin duymasını ve fevri hareketlere yönelmesini sağlamıştı. Şehzade Bâyezîd'den gelen tehdit içeren mektupları da İstanbul'a bildiren Lala Mustafa Paşa İstanbul'dan Şehzade Bâyezîd'e yazılan nasihat niteliğindeki mektupları adamları sayesinde yolda yok ederek Bâyezîd'in babasına karşı da başına buyruk davrandığı izlenimini vermeyi başarmıştır.⁸ Babasının nezdinde Bâyezîd'i isyankâr, Selim'i mazlum gösteren Lala Mustafa Paşa, Şehzade Selim'e yazdırdığı mektuplarla da rakibi olan Rüstem Paşa'nın Şehzade Bâyezîd taraftarı olduğunu göstererek Rüstem Paşa'nın padişah katındaki itibarını azaltmayı da ihmal etmemiştir.

İki şehzade arasındaki sürtüşmelerin tek müsebbibi olarak Lala Mustafa Paşa'yı görmek her ne kadar haksızlık olsa da kavganın şiddetlenmesindeki etkisi inkâr edilmez bir gerçektir. Bu çekişmelerin tehlikeli boyutlara ulaştığını gören İstanbul çare olarak iki şehzadenin görev yerlerini değiştirmiştir. Şehzade Bâyezîd'in Kütahya'dan Amasya'ya, Şehzade Selim'in de Manisa'dan Konya'ya yollanmasına karar verilmiştir.⁹ Lala Mustafa Paşa Selim'in İstanbul'a yakın olmasından dolayı Konya yerine Bursa'ya gönderilmesini istemiş, bu şekilde iki şehzade arasındaki sürtüşmenin en aza indirilebileceğini iddia etmiştir. Fakat İstanbul'a yakınlığın tahta geçmek ve padişah ile olan ilişkiler açısından avantaj olduğunun farkında olan Şehzade Bâyezîd babasından Selim'in sancağı olan Konya'ya gitmesinde ısrarcı olmuş ve bunda başarılı da olmuştur.

⁷ Turan, a.g.m., s.553.

⁸ Kütükoğlu, a.g.md., s.732.

⁹ Mustafa Güldal, Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi'nin Değerlendirilmesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi),Konya, 2001, s. 11.

Şehzadelerin sancaklarının değişmesi, her iki şehzade arasındaki husumetin bitmesine yetmemiş aksine olaylar Konya civarında iki şehzadenin birbirlerine kılıç çekmeleriyle sonuçlanmıştır. Nihayetinde 30 Mayıs 1559 tarihinde *Konya Savaşı* olarak kayda geçen savaş olmuştur. Bu savaşta Şehzade Selim'in yanında olup onun ordusunun savaş düzenini belirleyen de Lala Mustafa Paşa olmuştu. Savaş esnasında merkezde Selim'in yanında yer alan Lala Mustafa Paşa, Bâyezîd'in saldırısı karşısında dayanamayıp kaçan sol cenahtaki Karaman kuvvetlerinin yardımına yetişip Bâyezîd'in ordusunun püskürtülmesinde büyük yararlılık göstermiştir.¹⁰

Konya Savaşı'nın Şehzade Selim tarafından kazanılmasında katkısı inkâr edilemeyecek kadar büyük olan Lala Mustafa Paşa, Şehzade Bâyezîd'in Amasya'ya çekilirken padişahı onun İstanbul üzerine yürüdüğüne ikna edip üzerine ordu gönderilmesinde de muvaffak olmuştur. Şehzade Bâyezîd'in İran'a iltica etmesinden sonra da onun teslimi için İran hükümdarı olan Şah Tahmasb'a sert dille yazılmış bir mektup göndermiştir.¹¹ Osmanlı Devleti ile arasının bozulmasını istemeyen İran, şehzadeyi ve 4 oğlunu Selim'in adamlarına teslim etmişti. Teslim edilen kişiler 1561 tarihinde orada boğdurulmuşlardı.

B. SANCAK VE BEYLERBEYLİK GÖREVLERİ

Lala Mustafa Paşa'ya karşı olan husumetini hiç eksiltmeyen Rüstem Paşa, şehzadeler arasında olan bu çatışmalarında Lala Mustafa Paşa'dan kaynaklandığını göstererek onu Budin Eyaleti Pojega Sancak Beyliğine atamıştı. Rüstem Paşa'nın amacı onu Şehzade Selim'den uzak tutmaktı. Fakat kendisine büyük hizmetleri olan lalasından ayrılmak istemeyen Selim babası nezdinde girişimlerde bulununca Tameşvar Beylerbeyliği ile görevlendirilmişti. Fakat Selim bundan da memnun olmayınca hem Bâyezîd'den gelecek bir tehdidi bertaraf etmesi için hem de kendisine daha yakın olduğu için 1560 tarihinde Van Beylerbeyliğine getirilmiştir. Bir yıl sonra bu görevden de alınan Lala Mustafa Paşa Erzurum Beylerbeyliğine daha sonra da Şam ve Halep Beylerbeyliği görevlerine getirilmiştir.¹² Lala Mustafa Paşa'nın bu bölgelerde sahip olduğu bütün vakıflar bu görevleri zamanında yapılmıştır.

¹⁰ Turan, a.g.m., s.555.

¹¹ Turan, a.g.m., s.555.

¹² Turan, a.g.m., s.556-557.

Şam Beylerbeylik görevi yürüttüğü sırada Kanuni Sultan Süleyman vefat etmiş yerine de rakipsiz kalmasında büyük emeği geçtiği ve kendisinden sadâret sözü aldığı şehzâde Selim yani II. Selim geçmişti. Bu durum Lala Mustafa Paşa'nın hayalini kurduğu sadârete ulaşması için büyük fırsat olsa da o sırada sadrazamlık koltuğunda devrin tartışmasız en büyük devlet adamlarından hemşehrîsi Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa oturmaktaydı. Aynı zamanda II. Selim'in damadı olup onun güvenini de kazanan Sokullu Mehmet Paşa, Lala Mustafa Paşa'nın amacına ulaşmasını biraz daha ertelemesine neden olacaktı. Lala Mustafa Paşa bugüne kadar belli konularda Sokullu Mehmet Paşa'nın yardımlarını almasına rağmen onun sahip olduğu bu imajı nedeniyle bertaraf edemeyeceğini çok iyi bilmekteydi. Bu yüzden olmalıdır ki bundan sonraki süreçte onun Sokullu Mehmet Paşa'ya karşı el altından cephe aldığı görünmektedir.¹³

C.VEZİRLİĞİ VE SERDARLIKLARI

1. VEZİR VE YEMEN SERDARI OLUŞU

II. Selim tahta geçtiğinde Şam Beylerbeyi olan Lala Mustafa Paşa İstanbul'daki makam kavgasının kızışmasına da neden olmuştu. Çünkü II. Selim, Sokullu Mehmet Paşa'ya rağmen lalasına verdiği sözü unutmamıştı ve sözünü bir şekilde yerine getirmek istiyordu. Bunun farkında olan Sokullu da Lala Mustafa Paşa'yı saraydan uzak tutmanın yollarını aramaktaydı. O dönemde Yemen'de başgösteren İmam Mütetihar isyanı bulunmaz bir fırsattı. Sadâret olmasa da vezaret makamı ile ödüllendirilen Lala Mustafa Paşa, Yemen Serdari görevi ile Yemen'de çıkan isyanı bastırmakla görevlendirilmişti.¹⁴

Vezerlik ve serdarlık ünvanları ile ödüllendirilen Lala Mustafa Paşa sadrazamlık makamına biraz daha yaklaşmış oluyordu. Fakat onu bekleyen başka sürprizler de yok değildi. Yemen'deki isyanı bastırmakla görevlendirilen Lala Mustafa Paşa'nın gerekli asker ve para ihtiyacını Mısır'dan tedarik etmesi istenmekteydi.

O dönemde Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa, Lala Mustafa Paşa'nın başarılı olmasını istemiyordu. Çünkü şehzade Bâyezîd olayında Erzurum Beylerbeyi olup şehzadenin İran'a kaçmasına yardım ettiği gerekçesiyle idam edilen Ayaz Paşa'nın kardeşiydi ve bu olayda Lala Mustafa Paşa'nın parmağı olduğunu düşünmekteydi.¹⁵ Bu yüzden Mısır hazinesinden

¹³ Turan, a.g.m., s.556-558.

¹⁴ Kütükoğlu, a.g.md., s.733.

¹⁵ Kütükoğlu, a.g.md., s.733.

Lala Mustafa Paşa'ya vermesi gereken yardımı yapmıyor, Lala Mustafa Paşa da bu yardımı almadan isyanı bastıramayacağını bildiği için Mısır'dan hareket edemiyordu.

Lala Mustafa Paşa'nın kendisine yardımcı olarak görevlendirilen eski Şam Beylerbeyi Özdemir Paşa'nın telkinleriyle İstanbul'dan Mısır Beylerbeyliğinin de kendisine bağlanmasını istemesi üzerine Sinan Paşa, onun Kansu Gavri'nin torunu olan oğlunu Mısır Sultan'ı ilan ettirmek ve Yemen'de hutbe okutup sikke sahibi olmak istediğine dair akla yatan haberlerle onu İstanbul'a şikâyet etti. Yemen'deki durumun daha da kötüleşmesi ve Lala Mustafa Paşa'nın hareket etmemesi üzerine elinden hem vezirlik hem de serdarlık ünvanları alınarak onun yerine Sinan Paşa getirilmiştir. Bu olay nedeniyle Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa tarafından hakkında idam kararı verilmesini talebine rağmen II. Selim lalası hakkındaki bu karara engel olmuştur.¹⁶ Hakkında eski görev yeri olan Şam'da belli yolsuzluklar yaptığı gerekçesiyle yapılan şikâyetlerden dolayı Şam'a geri gitmesi istenmiştir. Yapılan tahkikat sonucunda aklanan Lala Mustafa Paşa, İstanbul'a dönmüş ve bazı itibar sahibi kişilerin de yardımıyla altıncı vezir olarak divana girmiştir.¹⁷

Başından geçen olayların yalnızca Sinan Paşa'dan kaynaklanmadığını çok iyi bilen Lala Mustafa Paşa, Sokullu Mehmet Paşa o makamda olduğu sürece sadrazamlığa gelemeyeceğini çok iyi biliyordu. Bundan dolayıdır ki Sokullu ile aralarındaki buzları eritme yoluna gitmiştir. Bundan sonraki bazı devlet olaylarında II. Selim'e karşı zor duruma düşen Sokullu Mehmet Paşa'ya Lala Mustafa Paşa'nın destek çıktığı görülmüştür.¹⁸

2. KIBRIS SERDARLIĞI

Giriş kısmında açıklamaya çalıştığımız nedenlerin yanında Yemen serdarlığı döneminde yaşadığı kötü ünü bir fetihle silmek isteyen Lala Mustafa Paşa için Kıbrıs'ın fethi kaçırılmaz bir fırsattı. Bazı kaynaklarda Lala Mustafa Paşa'nın daha Şam Beylerbeyi olduğu dönemde Kıbrıs Adasınının fethi için öneri sunduğu söylene de bu uzak bir ihtimal olarak görülmektedir.

O dönemde 1568 yılında Avusturya ile antlaşma yapılmış, 1569 yılında da Yemen isyanı bastırılmıştı. Oluşan bu sukûnet ortamında fethedilmesi gereken Kıbrıs, Mısır

¹⁶ Torun, a.g.m., s.370.

¹⁷ Güldal, a.g.tz., s.15.

¹⁸ Turan, a.g.m., s.573-574.

defterdarının korsanlar tarafından alıkonulması, Hz. Osman zamanında İslam orduları tarafından fethedilip 300 yıl gibi uzun bir süre tam olarak olmasa da yönetilmesi, Hala Sultan'ın mezarının orada olması gibi nedenlerle Sokullu Mehmet Paşa'ya rağmen şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin de desteğini alan Lala Mustafa Paşa Kıbrıs serdarı ilan edilmiş ve 1 Ağustos 1571 yılında Kıbrıs'ın fethini gerçekleştirmiştir.¹⁹

3. GÜRCİSTAN- ŞİRVAN SERDARLIĞI

Kıbrıs fâtili ünvanını aldıktan sonra üçüncü vezirliğe yükselen Lala Mustafa Paşa için herşey yoluna girmiş gözükmekteydi. Fakat bu arada en büyük destekçisi olan II. Selim 1574 yılında vefat etmiş yerine III. Murad tahta oturmuştu. Sokullu Mehmet Paşa ile arası her ne kadar iyi olsa da en büyük rakibi Sinan Paşa da dördüncü vezir olmuştu. Kendi konumunu daha muhkemleştirmek ve yeni padişahın da gözüne girmek isteyen Lala Mustafa Paşa yeni fırsatlar aramaktaydı.

1577 yılına gelindiğinde İran Şahı Tahmasb vefat etmiş ülkesinde de taht kavgaları baş göstermişti. İran'a bağlı Gürcü Beyleri ile bazı doğu beylerbeyleri İran'a savaş açılması için bu durumu bulunmaz bir fırsat olarak değerlendirip İstanbul'dan sefer yapılması için izin istemekteydi. Sokullu bu sefere karşı olsa da bugüne kadar rakip olan Lala Mustafa Paşa ile Sinan Paşa, seferin yapılması hakkında fikir birliği yapıp padişah III. Murad'ı ikna etmeyi başarmışlardı. Serdar olarak ilk başlarda hem Lala Mustafa Paşa hem de Sinan Paşa görevlendirilmiş olsa da Sokullu Mehmet Paşa'nın da yardımıyla serdarlık yalnızca Lala Mustafa Paşa'ya verilmiştir.²⁰

28 Nisan 1578 tarihinde Üsküdar'dan hareket edip İznik üzerinden Konya'ya oradan da Koçhisarı'na varan Lala Mustafa Paşa, ordusuyla beraber oradan da Erzurum'a vardı. Ardahan üzerinden Gürcistan'a giren Osmanlı ordusu burada bazı kaleleri alarak 9 Ağustos 1578 yılında Çıldır Ovasında ilk İran ordusunu bozguna uğrattı. Oradan Tiflis'e geçen Lala Mustafa Paşa, buranın hâkimi olan Tahmasb'ın damadı Davut'un kaçması üzerine şehri kolayca aldı. Daha sonra Şirvan'ı da fetheden Lala Mustafa Paşa kışlamak üzere ordusuyla Erzurum'a geri döndü. Bu başarısından dolayı III. Murat bir hil'at ve bir hançer göndererek onu ödüllendirdi.²¹

¹⁹ Turan, a.g.m., s.574-578.

²⁰ Kütükoğlu, a.g.md., s.734.

²¹ Güldal, a.g.tz., s.17.

Lala Mustafa Paşa'nın Erzurum'a dönmesini fırsat bilen İran ordusu belli yerlere saldırarak Tiflis dâhil bazı yerleri ele geçirmişti. Bu olaylar üzerine Kars'a gelip Kars Kalesinin tamirini yapan Lala Mustafa Paşa İstanbul'un da haberi doğrultusunda İran'a ele geçirilen toprakların geri iadesi şartıyla antlaşma önerdi. İlk başlarda bu teklif kabul edildiyse de yürürlüğe konulamadı. Bu olaylar cereyan ederken Sokullu Mehmet Paşa'nın vefat ettiği yerine de ikinci vezir Ahmet Paşa'nın geçtiği haberi Lala Mustafa Paşa'ya ulaşmıştı. Bu haber Lala Mustafa Paşa'nın hasretle beklediği sadrazamlık umutlarının ertelenmesine neden olmuştu.²²

Ahmet Paşa ile olan iyi ilişkilerini kullanan Sinan Paşa, Lala Mustafa Paşa'nın serdarlık görevinden alınmasını sağlamıştı. Lala Mustafa Paşa İstanbul'a geldiğinde III. Murat tarafından huzura kabul edilmemiş olsa da ileriki sürede Sadrazam Ahmet Paşa'nın da vefat etmesi, Sinan Paşa'nın İran seferinde olması ve İstanbul'da tecrübeli devlet adamı olmamasından dolayı sadâret kaymakamlığı makamına getirilmiştir. Sadâret mührü kendisi yerine Sinan Paşa'ya gönderilmekle beraber padişah tarafından her harekette serbest olduğu ve emrini dinlemeyeni astıracağı güvencesini vermiştir.²³

İkinci vezirlik ve sadâret kaymakamlığına kadar yükselen Lala Mustafa Paşa ömrü boyunca hayalini kurduğu sadâret mührünün Sinan Paşa'ya yollanmasından sonra 70 yaşına vardığı 7 Ağustos 1580 tarihinde vefat etmiştir. Lala Mustafa Paşa vefatından 17 gün önce Eyüp Sultan'da satın aldığı yere defnedilmiştir.²⁴

²² Kütükoğlu, a.g.md., s.734.

²³ Kütükoğlu, a.g.md., s.735.

²⁴ Torun, a.g.m., s.372.

İKİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK VAKIFLAR

Vakıf kelimesi Arapçada ‘v-k-f’den türeyen sülasi bir mastardır. Çoğulu ‘evkâf’ ya da ‘vukûf’tur. Sözlükte ‘durmak, alıkoymak, habsetmek’ gibi anlamlara gelmektedir.

Terim olarak Ömer Nasuhi Bilmen, vakfı ‘*bir mülkün menfaatini halka tahsis edip aynini Allah Teâlanın mülkü hükmünde olarak temlik ve temellükten müebbeden men etmektir*’¹ diye açıklamıştır. Ali Himmet Berki ise ‘*menâfi insanlara ait olur vechiyle bir aynı, Allah’ın mülkü hükmünde olmak üzere temlik ve temellükten haps ve men etmektir*’ diye tarif eder.²

Birbirine yakın her iki tanımdan da anlaşılacağı gibi vakıf, kişinin Allah’ın rızasını gözeterek maliki olduğu bir malı bir daha geri dönmek üzere ihtiyaç sahiplerinin yararına kullanılması için kendi mülkünden çıkarmasıdır.

Vakfin menşei hakkında muhtelif görüşler mevcuttur. Vakfin İslam diniyle ortaya çıktığını savunanların yanında onun eski Arab geleneklerinden doğduğu ya da Müslümanların iletişim kurdukları özellikle eski Roma ve Bizans topraklarında yaşayan insanlardan iktibas edildiği de iddia edilmiştir. Vakfin İslamiyete özgü bir sistem olduğunu savunanların arasında müsteşriklere de tesadüf edilmesine rağmen çoğunluğu İslam âlimleri oluşturmaktadır. Onun yabancı kaynaklı olduğunu savunanlar arasında Prof. Dr. M. Fuad Köprülü de olmakla birlikte bu görüş daha çok müsteşrikler tarafından dillendirilmektedir.

Vakfin Roma ve Bizans topraklarından alındığını savunanlar arasında özellikle İtalyan hukukçu Gatteschi öne çıkmaktadır. Bu zat genel olarak İslam hukukunun Roma

¹ Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukukî İslâmiyye ve Istilâhatı Fıkhiyye Kamusu**, C. IV, 2. b., Bilmen Yayınları, İstanbul 1969, s. 284.

² Ali Himmet Berki, **Vakıflar**, Cihan Kitaphanesi, İstanbul, 1940, s. 40.

hukukundan veya Musevilerden alındığı tezinden hareketle bu sonuca varmaktadır. Bizanstan alındığını savunan müsteşrikler ise H.Becker ve Marcel Morand'dır. Bunların tezlerine göre Müslümanların yayıldığı bölgede eskiden beri yaşayan Hıristiyanların İslam devlet büyüklerinin saraylarında kolayca görev almasıyla bu Hıristiyanlar aracılığıyla vakıf İslama geçme şansı bulmuştur.³

Yukarıda iddialarını saydığımız müsteşriklerden çok önce sanki onlara cevaben İmam Şafii '*Kitabü'l- Ümm*' adlı eserinde İslamiyetten önce Arab yarımadasında vakıftan söz edilemeyeceğini savunmaktadır.⁴

Müsteşriklerin tezlerine şiddetle karşı çıkan Ahmed Akgündüz, iddia sahiplerinin iddialarında yanlışlıklarını müslüman âlimlerin Bizans'tan irsâdî vakıfları almış olabileceklerini fakat bunu bütün vakıf sistemine veya bütün İslam hukukuna yaymanın yanlış olacağını savunmaktadır. Zira o Bizans hukukunda vakıfların mal edinmesinin sınırlı olduğunu ve vakıf usulünün de batı hukukuna ancak XVIII. asırda girebildiğini savunmaktadır. Roma'dan alındığı tezi de aynı görüşe matuftur.⁵

Vakfın ana fikri, mal- mülk ile toplum menfaatine, gerek maddi gerek manevi anlamda hizmet edecek bir vesile hazırlamaktır. Vakıf sisteminin İslam medeniyetinde ve diğer medeniyetlerde sahip olduğu usul ve yönetim farklı olmasına rağmen güdülen amaç aynıdır. Batı toplumundaki vakıf müessesesi İslam Fıkında olduğu gibi kurumsallaşmamış olmakla beraber benzerlikler gösterebilmektedir. İslam fıkında vakıflarla ilgili konuların sonradan özellikle hicri II. asırdan sonra sistemleşmesi diğer toplumların da katkılarını ihtimal dışı bırakmamamız gerektiğini düşündürmektedir⁶.

I. İSLAM'DA VAKIF ANLAYIŞI VE ÖNEMİ

Muhtaç olan insanlara el uzatmak ve Allah'ın rızasını kazanmak için kurulan vakıflar kaynağını Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in sünnetinden almaktadır. Kur'an-ı Kerim'de *vakıf* veya ona yakın olan *habs* kelimeleri geçmemekle beraber bu anlamlara

³ M.Fuad Köprülü, **İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, 2. b., Akçağ yayınları, İstanbul, 2005, s.299-307.

⁴ İmam Şafii, **Kitabü'l-ümm**, I-XI, tah. Rıfat Fevzi Abdülmuttalib, C. V, Dâru'l-vefa, 2001, s. 107.

⁵ Ahmed Akgündüz, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, 2. b., OSAV, İstanbul, 1996, s.64-66.

⁶ Köprülü, a.g.e., s. 308.

yakın birçok kelimeyi ayetlerde görebilmekteyiz. Bunlara sadaka verme,⁷ ihsanda bulunma,⁸ hayır işleme,⁹ Allah'a güzel ödünç verme,¹⁰ infak etme,¹¹ yoksul ve yetimleri gözetme¹² gibi yardımlaşmaya vurgu yapan ayetleri örnek olarak gösterebilmekteyiz. Ayrıca “sevdiğiniz şeylerden (Allah için) harcamadıkça asla iyiliğe eremezsiniz (cennete giremezsiniz). Allah, yolunda her ne harcarsanız muhakkak onu hakkıyla bilir.”¹³ “(Mallarınızı) Allah yolunda harcayın, kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın, iyilik edin doğrusu Allah iyilik edenleri sever.”¹⁴ “Sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar ve Allah'a gönül hoşluğu ile borç verenler, işte onlara, karşılığı kat kat verilecektir. Ve onlar için (ayrıca) üstün bir mükâfat da vardır.”¹⁵ gibi ayetler ictimai hayatta yardımlaşmanın önemi üzerinde durmaktadırlar. Müslümanlar arasında özellikle ilk ayet vakıf olarak değerlendirilmiştir.¹⁶

Hız. Peygamber'in; “İnsan ölünce bütün amelleri kesilir. Ancak şu üç şeyde kesilmeyip devam eder: Sadaka-i cariye, faydanılan ilim, öldükten sonra kendisine dua eden hayırlı bir evlat”¹⁷ hadisindeki sadaka-i cariye diye tabir edilen kısım canlıların menfaati için kurulan okul, cami, çeşme, köprü gibi hayratları ifade etmektedir. Allah'ın rızası gözetilerek kurulan bu hayratlar yeryüzünde olduğu sürece ve onlardan birileri faydalandığı müddetçe İslam inancına göre kişinin amel defteri kapanmayacak ve sevab hanesine sevab yazılmaya devam edecektir. Hız. Peygamberin hadisleri içerisinde vakıfları teşvik eden, sahabeyi ve dolaylı olarak arkadan gelen bütün müslümanları bu uğurda motive eden pekçok hadise rastlamaktayız. Hadis kitaplarında “vesaye” bölümü tamamen bu konuya tahsis edilmiştir.

Asırlar boyunca, sosyal ve ekonomik hayat üzerinde derin tesirler meydana getiren, dinî ve hukukî bir kurum olan vakıf müessesesi İslam memleketlerinde çok büyük ehemmiyet kazanmıştır. Bu önemini Hız. Muhammed'in sözleri yanında bizzat onun kendi yaptığı vakıflardan da almaktadır. Her konuda olduğu gibi vakıf konusunda da Peygamber

⁷ Tevbe, 58, 60.

⁸ Bakara, 83; Nisa, 36.

⁹ Bakara, 148; Maide, 48.

¹⁰ Hadid, 1; Teğabun, 17.

¹¹ İbrahim, 31; Münafikun, 10.

¹² Müzemmil, 20.

¹³ Al-i İmran, 92

¹⁴ Bakara, 192.

¹⁵ Hadid, 18

¹⁶ Akgündüz, a.g.e., s.57.

¹⁷ Müslim, Vesâya, 14.

Efendimiz bizzat vakıf kurarak bu amele öncülük etmiştir. Hz.Ömer (r.a)’dan rivayet edildiğine göre, Hz.Peygamberin ganimetlerden elde ettiği üç kıymetli malı vardı. Bunlardan Beni Nadir’den elde ettiği yedi adet bahçeyi fakirlere vakf eyledi. Fedek’teki bahçelerini ise, yolda kalmışlara ayırdı. Hayber’dekini de üç parçaya ayırmıştı. İki parçası Müslümanlar içindi. Bir parçasından da ailesine infak eder, artarsa muhâcir fakirlerine verirdi.¹⁸ Kur’an-ı Kerim ve Hz.Peygamberin emir ve tatbikatları mü’minler için uyulması gereken bir vazife telaki edildiğinden, bu konuda müslümanlar arasında adeta bir yarış sürüp gitmiştir.

Vefatından sonra bile onu kendilerine üsve-i hasene (en güzel örnek) olarak alan sahabe-i kiram Hz. Peygamber daha hayattayken vakıf konusunda birbirleri ile yarışa girmişlerdir. Hadis kitaplarında vakıf konusunda adından ilk bahsedilen sahabelerden Hz. Ömer birgün Hayber’de ‘Semğ’ adında bir arazi sahibi olmuş ve Hz.Peygambere gelerek “*Ya Rasulallah! Hayberde bir araziye sahibim. Şimdiye kadar bundan daha kıymetli bir malım olmadı. Ne buyurursun?*” diye sorduğunda, Rasulullah da; “*onun aslını istediğin şekilde hapset ve gelirini de tasadduk et*”¹⁹ buyurdu. Hz.Ömer de onu satılmayacak, hibe ve miras olunmayacak şekilde sadaka haline dönüştürdü.

Vakıflar, dönemleri içerisinde insanların en fazla yararlanacağı ve İslam fıkhı tarafından vakf olabileceğine cevaz verdiği şeylerden yapılmıştır. Rume kuyusunun vakfedilmesi buna güzel bir örnektir. “Rume kuyusu Beni Giffar kabilesinden Rume denilen bir adama aitti. Adam kırbası bir avuc hurmaya karşılık olmak üzere suyu satıyordu. Resulullah (sav): ‘onu cennette bir çeşme karşılığında bana satar mısın?’ dedi. Adam: ‘Ey Allah’ın Resülü, benim ve çoluk çocuğumun bundan başka birşeyi yoktur’ dedi. Haber Hz. Osman’a ulaştı; onu 35000 dirheme satın aldı. Sonra Resulallah’a gelerek: ‘O adama vaat ettiğini bana da vaat ediyor musun Ya Resulallah?’ dedi. Resulullah (sav): ‘Evet’ dedi. Hz. Osman da: ‘Onu müslümanlara vakfettim’ dedi”.²⁰ Burada da görüldüğü gibi Arab yarımadası gibi suyun az olduğu yerlerde muhakkak ki su kuyuları paha biçilmez değerdedir. Hz. Peygamber bu yolla su kuyularını sadaka-ı cariyeye

¹⁸ Kamil Miras, **Sahihi Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi**, Ankara, 1974, C. VIII, s.206-207.

¹⁹ Buhârî, Vesâyâ, 23; Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 13.

²⁰ Buhârî, Vesâyâ, 33.

hükümünde insanlara sunulmasını sağlamaktadır. Böylece hem insanlar hem de diğer mahlûkat su ihtiyaçlarını bu şekilde giderebilmekteydi.

Ashab döneminde vakıf yapmak o kadar yaygınlaşmıştı ki Cabir b. Abdullah: “Resulullahın ashabından maddi durumu iyi olup da vakfetmeyen yoktur” demiştir. Bu aslında aynı zamanda sahabenin bir icması sayılır. Vakıf yapay sınırları, mezhepsel ayrılıkları ve siyasi dalgalanmaları bir tarafa bırakarak insanları sevindirecek, mutluluğu sağlayacak ve her mazlumun yardımına koşacak şeyler yapmayı amaç edinen bir müessesedir.²¹

Vakfın önemini ashabdan sonra gelen müslümanlar da kavramış ve bu gelenek nesilden nesile geçmiştir. Zamanla İslam devlet toprakları genişledikçe vakıfların miktarı da doğru orantılı olarak artmıştır. Geçen zaman içerisinde diğer alanlarda olduğu gibi vakıf kurumunda da müesseseleşme hareketleriyle beraber farklı teşebbüsler de olmuştur. Nitekim hicri 88 yılında Emevi halifesi Velid b. Abdülmelik Şam’da Ümeyye Camii’ni yaptırmış ve caminin giderlerine kaynak olması için ilk defa köy ve mezraları vakfetmiştir.²²

Abbasilerle beraber vakıf hukuku esasları tesbit edildi. Bundan sonra İslam dininin ulaştığı her yerde genel olarak bu kurallara riayet edilerek vakıf kurmak daha da yaygınlaştı. Bu yayılma ile beraber her yerde mescidler, medreseler ve mektepler, köprüler, sulama kanalları, suyolları, hastahaneler ve imaretler gibi birçok dini ve hayri tesisler bu tür vakıf usulü ile meydana gelmiştir. Bundan sonra kurulan Selçuklular, Fatimiler, Eyyubiler gibi devletler bu esaslara bağlı kalarak vakıfları geliştirmiş ve sayısını artırmışlardır. Özellikle Selçuklularla beraber kurulan Nizamiye medreseleri vakıflar sayesinde ayakta durmuş ve nice alimlerin yetişmesini sağlamıştır. XI. ve XII. asırlarda, tasavvûfî tarikatların, muntazam bir sosyal kuruluş mahiyeti alan tekke ve zâviyelerin, birden bire çoğalması yanında, devletin vücuda getirdiği bir yığın dinî ve hayrî müessese, vakıf sermayesinin büyük çapta artmasına sebep olmuştur. Moğol saldırıları sonucunda her kurumda olduğu gibi vakıflar da büyük zarara uğramışlardır. Fakat Moğol hükümdarları

²¹ Casim Ahmed Abdullah el-Casim, **Vakıf ve Allah’a Davetteki Rolü**, Toprak Kitap, İstanbul, 2012, s.39-40.

²² İbrahim Ateş, “Şam Ümeyye Camii ve Vakfiyesi”, **Vakıflar Dergisi**, S. XII, Ankara, 1978, s. 27-35, Richard Van Leeuwen, **Bir Osmanlı Şehri: Şam Vakıflar ve Şehir**, çev. H. Ebru Aksoy, 1. b., Küre Yayınları, İstanbul, 2012, s.11-19

müslüman olduktan sonra kendilerinden önceki devlet liderleri gibi vakıflar kurmuşlar ve bu kurumun yeniden canlanmasına ön ayak olmuşlardır.²³

II. OSMANLIDA VAKIF ANLAYIŞI

Zaman bir bıçakla ikiye ayrılacak bir madde değildir. Zaman içerisinde kurulup sonra başka devletler tarafından yıkılan ya da yönetim şekli halkı tarafından değiştirilen devletlerin sahip oldukları sistemler toptan yok edilememiştir.

Bunlara Anadolu Selçukluların yıkılıp sonunda bütün toprakları üzerinde kurulan Osmanlı Devleti ve Osmanlı devlet yönetim şeklinin değişip cumhuriyete geçilmesi gibi Osmanlı Devleti de vakıf geleneğini kendi bünyesinde harmanlamış olan Anadolu Selçuklu Devletinden miras almıştır. İlk vakıf kurumu İznik'te I. Orhan tarafından kuruldu. İlk vakıf nüvelerini ve denemelerini burada yapan Osmanlı Devleti bundan sonra gittiği bütün yerlere de bunları götürmüştür.

Tamamıyla hayrî ve Allah'a kurbet amacıyla kurulan vakıflar Osmanlı topraklarında yayılmış ve devletin bütün toprakları hayırsever kişiler sayesinde okul, mescid, çeşme, köprü, yol, han, hamam gibi kurumlarla donatılmıştı. Cumhuriyet devrine gelindiğinde Osmanlı'dan Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bize yaklaşık olarak 29000 mazbut ve mülhak vakfiye kalmıştır.²⁴ Bunlardan 50 küsuru Anadolu Selçuklular'dan dönemine aittir.

A. OSMANLI'DA VAKIF ÇEŞİTLERİ

1. MAHİYETLERİ BAKIMINDAN VAKIFLAR

a. Hayri Vakıflar

*“Doğrudan doğruya kurbet kasdıyla kurulan ve mevkûfun aleyh (yararlanan) olarak da bütün insanlar veya fakirler tayin edilen vakıflardır.”*²⁵ Bu vakıf sahipleri Allah'a yakınlaşma ve ona karşı olan kulluk görevlerini ifa etme dışında hiçbir amaç gözetmemişlerdir. Vâkıfları bu harekete sevk eden düşünce ise onların sahip oldukları bu köhne dünyanın yokluğa mahkûm olmasıdır. Bu dünyadaki hiçbir şey asıl hedef olamaz.

²³ Köprülü, a.g.e., s.314-326.

²⁴ Öztürk, Türkler, “Osmanlı Vakıf Sistemi”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.XIX, 2002, Ankara, s.799

²⁵ Akgündüz, a.g.e., s.270.

Çünkü Âl-i imrân suresinin 185. ayetinde her nefsin ölümü tadacağı fakat bu dünyanın da boşuna yaratılmadığı ve kıyamet günü ancak dünyada yapılanların karşılığının alınacağı belirtilmektedir.

Hayır, vakıflarından yabancılar faydalandığı gibi vâkıfın akrabaları da faydalanabilmektedir. Zira Hz. Peygamber'in akrabaların yararlanmasını diğerlerin yararlanmasından hem daha üstün tutması hem de bunu sadaka olarak nitelendirmesi belirleyici olmuştur. Vakıftan yararlananların sayısının %70'inin akrabalardan oluşması bu vakıf türüne zarar vermemektedir.²⁶

b. Zürrî Vakıflar

“Vâkıfın, vakfının tevliyetini ve bütün gelirlerini kendisine tahsis ettiği vakıflardır.” Zürrî vakıflarda vâkıf, vakıf gelirlerini kendisine ve kendisinden sonra evlatlarına şart koşmaktadır. Neslinin son bulmasıyla elde edilen gelirler fakirlere, kamu müesseselerine ya da Mekke ve Medine ahalisine gönderilmektedir.²⁷

Zürrî vakıflar özellikle son iki yüz yılda sorunlu ve tartışılan bir vakıf türü olmuştur. Çünkü bu tür vakıfları kuranlar mallarını hem el değiştirmeden koruyor hem de evlatlarından istediklerine aktarma şansına sahip oluyorlardı. Ayrıca hem toplum arasında hayırsever olarak prestij kazanıyor hem de çocuklarına düzenli bir gelir kapısı bırakıyorlardı.²⁸

Son dönemlerde alevlenen zürrî vakıf aleyhindeki tartışmalar özellikle Mısır'da sürmüştür. Bunun nedeni vakıf kurucularının kurdukları bu tür vakıflarla miraslarından istedikleri çocuklarına istedikleri kadar mal bırakmalarıydı. Bu tür hareketler Allah'ın kitabı ve peygamberin sünnetine rakip bir kural ortaya çıkarmak demektir. Bu olaylar üzerine Kavalalı Muhammed Ali Paşa bu tür vakıfları yasaklamıştı fakat vakıf kurumunu tehlikeye atan durumlar hâsıl olunca kararları yumuşatan adımlar atmıştır.²⁹

²⁶ Akgündüz, a.g.e., s.270.

²⁷ Bahaeddin Yediyıldız, **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003,s.16.

²⁸ Yediyıldız, a.g.e., s.75.

²⁹ Akgündüz, a.g.e., s.271-272.

c. Avâriz Vakıfları

Avâriz kelimesi Arapça bir kelime olup, âriz yani bozukluk, sakatlık anlamına gelen kelimenin çoğuludur.³⁰ Vakıf terimi olaraksa; galleleri(geliri) bir köy veya bir mahallenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan vakıflardır. Köyde bulunan fakir ve kimsesiz kişilerin ihtiyaçlarını, yokluk nedeniyle evlenemeyen gençlerin ve fakir kızların çeyizlerini temin etmeyi amaçlamakla beraber o köyde bulunan su, yol, köprü gibi gereksinimleri de tedarik etmek vâkıflar tarafından amaç edinilmiştir.³¹ Bu tür vakıfların kökenini Hz. Peygamber'e kadar götürmemiz mümkündür. Zira o hicretin 3. yılında yedi hurma bahçesini *havadis-i dehre* yani İslam'ı savunmak için ortaya çıkan ani ihtiyaçlara tahsis etmişti.³² Avâriz vakıflarından yararlanmada din farkı gözetilmemektedir.

Bu tür vakıflar tamamen veya kısmen günümüzdeki belediyelerin üstlendikleri görevleri yüklenmişlerdi. Avâriz vakıfları, 1580 numaralı belediye kanunu ile belediyelere devredilmişlerdir.³³

2. MÜLKİYETLERİ BAKIMINDAN VAKIFLAR

a. Sahih Vakıflar

Osmanlı döneminde vakıflar, mülkiyet hakkının vakfedilip edilmemesine göre iki gruba ayrılmaktaydı. Bunların birinci kısmını teşkil eden *sahih vakıflardır*. Sahih vakıflar, mülk konusu menkul ve gayr-i menkul mallardan müteşekkil vakıflardır. Vakıflara akar olarak devredilen mülklerin kaynağı fetih sırasında müslümanlara verilen ve gelirinin onda birinin fakirlere verilmek zorunda olduğu öşür arazisi, fetih sırasında mülkiyeti gayrimüslimlere verilen ve karşılığında devletin vergi aldığı haraç arazisi ile aslı devlete ait olan miri araziden oluşmaktaydı. Fakat ilk ikisi kişilerin malı olmakla beraber üçüncü gruptaki topraklar devlete ait olup vakıf yapılamayan müklerdendi. Zaman içerisinde mevât (ölü) duruma gelip ihya edilmek amacıyla padişah tarafından devlet ricaline devredilen bu topraklar belli kesimlerin istismarıyla da kişi mülkü haline gelmiş ve vakıf

³⁰ D. Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, 2. b., Pınar Yayınları, İstanbul, 2001, s.97.

³¹ Ömer Hilmi Efendi, **Ahkâmü'l Evkâf**, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yay, Lefkoşa,2003, s.40; Bilmen, a.g.e, C. IV, s. 294,

³² Akgündüz, a.g.e., s.287.

³³ Ömer Hilmi Efendi, a.g.e., 27 numaralı dipnot. s.39

toprağına dönüşmüşlerdir. Bununla beraber kamuya ait metruk arazi ise hiçbir vakfin konusunu teşkil etmez.³⁴

b. Gayri Sahih Vakıflar

Mülkiyetleri bakımından vakıfların ikinci kısmını gayri sahih vakıflar teşkil etmektedir. Gayri sahih vakıfta kuru mülkiyet devlet malı yani beytülmalaya ait olup geliri sultan veya yetkili kıldığı bir kişi tarafından bir hayır cihetine vakfedilmektedir. Buna göre devlet eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetleri gibi kamu hizmetlerinin finansmanı için devlete ait miri arazilerinin gelirini vakıf adıyla devamlı şekilde tahsis etmektedir. Vakfın bu çeşidinde vakfedilen malda mülk olma özelliği bulunmadığı ve bu yüzden gerçek anlamda vakıf sayılmadığı için bu adla anılmaktadır. Gayri sahih vakıflar bu tabirden dolayı hukuken fâsid sayılmamakta miri arazi hükmünde işlev görmektedirler.³⁵ II. Selim'in Kıbrıs'ta bulunan vakıfları bu tür vakıflara örnek teşkil etmektedir.

Bu tür vakıflarda mülkiyet hakkı devlette olduğundan ve vakıfların gördüğü işlev devletin asli görevi olduğundan dolayı devlet sahih vakıf kuramamaktadır. Fakat vakıf teşkilatı devlet ricalinin yükünü azalttığından mütevellit bu kurumların devamlılığını sağlamak için bu tür vakıfların yaygınlaşmasına destek olmuşlardır.³⁶

3. İDARESİ BAKIMINDAN VAKIFLAR

İdaresi bakımından vakıflar incelendiğinde farklı isimler altında müteşekkil olduğunu görmekteyiz.

a. Mazbut Vakıflar

Doğrudan doğruya Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti (Vakıflar İdaresi) tarafından idare olunan vakıflardır. Bunlar da kendi içerisinde iki gruba ayrılmaktadırlar. İlki padişahlara ve ona mensup olanlara bağlı olan vakıflar yani selâtîn vakıflarıdır. Adı geçen vakıfların idare edilmesi padişaha aid olduğundan bu görevi yerine getirmek üzere padişah tarafından Evkâf-ı Hümâyûn Nâzirliğine (Vakıflar İdaresi Deneticisine) vekâlet verilmiştir.³⁷ Kıbrıs'taki Lala Mustafa Paşa, Sultan Selim vakıfları selâtîn vakıflarındandır.

³⁴ Akgündüz, a.g.e., s.192-193, ayrıntılı bilgi için bkz. Bahaeddin Yediyıldız, a.g.e., s.122-140.

³⁵ Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXXIV, C. XXXXII, İstanbul, 2012, s. 478.

³⁶ Şakir Berki, "Türkiyede İmparatorluk ve Cumhuriyet Devrinde Vakıf Çeşitleri", **Vakıflar Dergisi**, S.9, Ankara, 2006, s.4.

³⁷ Ömer Hilmi Efendi, a.g.e., s.36-37.

Vakıflar İdaresi tarafından idare edilen bir diğer mazbut vakıf ise, ilk başlarda mütevellisi tarafından evkafın gözetiminde idare edilip sonraki süreçte mütevellisi kalmayan veya mütevellilerinin vakfı iyi idare edememesi, mütevellinin şehir dışında olması ya da vakfın borçlu duruma düşmesi halinde idaresini evkafın üstlendiği vakıflardır. Bu tür vakıflardan brüt geliri üzerinden %10 nezaret ve idare harcı ile %5 muhasabe harcı alınmaktaydı.³⁸

b. Mazbut Olmayan Vakıflar

(1) Mülhak Vakıflar

Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı (Vakıflar İdaresi Deneticisi) gözetimi altında, vâkıfın vakfiyesinde şart koştuğu kişi ya da kişiler tarafından idare olunan vakıflardır. Bu çeşit vakıflar genellikle sahih vakıflardır. Mülhak vakıfların idaresi çoğunlukla vakfeden kişiler tarafından belirtilen sadrazamlık, şeyhulislamlık, saray ağalığı, ileri gelenler, fetva eminliği gibi yüksek mevkilerde olan kişiler tarafından idare edilmekte iken, sonradan Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin (Vakıflar İdaresi Deneticiliğinin) ortaya çıkmasıyla oluşturulan ilgili nezarete devredilmiştir. Mülhak vakıfları idare eden kişinin denetiminde Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı'nın yaptığı tasarufun hukuki geçerliliği, adı geçen deneticilerin vakfı şart koşmuş olan kişiler tarafından vekalet almasına bağlıdır.³⁹

(2) Müstesna Vakıflar

Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı'nın (Vakıflar İdaresi Deneticisinin) denetimi ve hiçbir müdahalesi olmaksızın ve kendine özel mütevellisi tarafından idare olunan vakıflardır.

Bu tür vakıflara mukaddes ve dini yerlere vakfedilen vakıflar örnek gösterilebilir. Kıbrıs'ta Mevlevi Tekkesi etrafında oluşan *Celâliye Evkâfı* vakıfları, müstesna vakıflar sınıfına girmektedir. Bu tür vakıflar evkafın hiçbir müdahalesi olmadan idare edilmekteydi. Celâliye vakıflarının merkezi bilindiği gibi Türkiye'de Konya idi. Bunun yanında Mekke ve Medine yetimlerine yollanan Harameyn vakıfları da aynı isim altında zikredilmektedir.⁴⁰

³⁸ Mustafa Haşım Altan, **Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi**, I-II, C. I, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayınları, Kıbrıs, 1986, s. 10.

³⁹ Ömer Hilmi Efendi, a.g.e. s. 37-38; Akgündüz, a.g.e. s.368-369, Şakir Berki, a.g.m., s.4.

⁴⁰ Altan, a.g.e., C. I, s. 10.

Müstesna vakıflar ileriki yıllarda siyasi, idari, ve sosyal nedenlerle esas statüsünden koparılmak suretiyle diğer vakıf gruplarına alınmış ve mütevellileri yerine Evkaf İdaresine devredilmişlerdir.

4. KİRAYA VERİLMESİ BAKIMINDAN VAKIFLAR

a. İcâre-İ Vâhideli Vakıflar

Vakıfların mütevellileri ya da evkaf idaresi tarafından ay ya da sene gibi kısa bir zaman için kiraya verilen vakıf müsakkafât ve müsteğalattır.

Bu tür kira sözleşmesi normal kişilerin mülkünde olan malın icarından farklı değildir. Normal bir mülkün kiralanmasından tek farkı kiralanma zamanı ve kullanılma şeklidir. Zira Evkaf İdaresi'nin icar şartları ya vâkıf tarafından oluşturulan vakfiye ile ya da ahkâmu'l- evkâf tarafından belirlenmektedir. Nitekim vâkıf tarafından şart koşulan bir müddet yok ise ev ve dükkân gibi akar bir sene, çiftlik ve arazi nevinden olanlar ise üç sene müddetle icar olunabilmekteydi.⁴¹

b. İcâre-i Vâhide-i Kadîmeli Vakıflar

Vakıfların akarlarından gelir elde edilebilmesi için onların başkalarına kiralanması gerekliliği konusunda şüphe yoktur. İlk zamanlarda Osmanlılarda da bu usul uygulanmış ve yukarıda izah ettiğimiz gibi vakıflar icâre-i vâhideli şekilde kiralanmışlardır. Fakat ileriki zamanlarda vakıf mülkleri doğal olarak yıpranmış ya da hasar görmüştür. Gelirleri iyi olan vakıflar mütevellileri ya da Evkaf İdaresi tarafından tamir edilmiştir. Fakat büyük hasar gören ya da geliri az olan vakıflara talip bulunmadığında vakfın yok olma tehlikesi hâsıl oluyordu. Nitekim bazı vakıflar bu şekilde ziyan oldular. Dönemin devlet adamları buna çare bulmak için örfî hukuku devreye sokup *icâre-i vâhide-i kadîmeli vakıflar* denilen sistemi meydana getirdiler. Fakat vakıfların bu şekilde icarlanabilmesi için yalnızca mütevellinin kendi iradesi yetmemekte kadı'nın izni de gerekmektedir.⁴² Bunlar da kendi arasında iki kısımdır.

⁴¹ Ömer Hilmi Efendi, a.g.e., s.42-43, Bilmen, a.g.e., C. IV, s. 294, Ali Himmet Berki, a.g.e., s.135.

⁴² Ali Himmet Berki, a.g.e., s.144-150.

(1) Mukataalı Vakıflar

Arsası vakıf ve üzerindeki bina ve ağaçlar mülk olan akarda, mutasarrıfı tarafından her sene vakfı tarafına verilmek üzere, arsa için tayin edilmiş olan senelik kira bedeline bağlanan vakıflardır.⁴³ Mukataa bir deyişle *icâre-i zemin* yani; yer kirası olarak bilinir.

Mukataalı vakıflar yalnızca birkaç dönümlük arsalardan müteşekkil değillerdir. Bazen yüzlerce dönümlük tarlalar ya da bu araziler üzerinde kurulan köylerden oluşabilmekteydi. Buna belki de en iyi örnek Sultan I. Mahmud'un Malatya Sancağının Toros Nahiyesinde şer'i hükümlere göre mutlak mülkiyetinde bulunan 18 köyden oluşan Unablu mukaatasını Allah rızası için vakf-ı sahih şeklinde vakfetmesidir. Söz konusu yerler bütün müştemilatı ile yani tarlaları, dağları, nehirleri vb. ile beraber vakfedilmiştir.⁴⁴

Mukataanın önceden kararlaştırılmış yıllık bir ücretle bir vakıf toprağının idaresinin bu toprak üzerine -şahsi mülk olarak- binalar inşa edebilme ve hatta onu ağaçlandırabilme hakkıyla birlikte devredildiği bir kira sözleşmesi olduğunu söyleyebiliriz. Sözleşme ancak kiranın ödenmemesi halinde feshedilebiliyordu. Kiracı, toprağı varislerine intikal ettirme imkânına sahip olduğu gibi kiraladığı yerde inşa etmiş olduğu binaları ve yetiştirmiş olduğu ağaçları üzerinde sınırsız bir mülkiyet hakkına sahipti. Hatta bu bina ve ağaçları vakıf bile yapabiliyordu. Ancak toprağın mülkiyeti kendisine ait olmadığından bu binalar ve ağaçlar İslam hukukçularına göre menkul mallar kategorisine giriyordu. Netice itibarıyla onların vakıflaştırılması örfi hukuka göre gerçekleştirilebiliyordu.

(2) İcâreteynli Vakıflar

İcâreteyn kelime olarak iki kira anlamına gelmektedir. 16. asırda Anadolu ve Rumelide birçok icâre-i vahideli şekilde kiraya verilen vakıf akarı hasar görmüş ve yıkılmaya yüz tutmuştur. Vakıf akarları yıpranınca ve kiralayacak talip bulunamayınca vakıfların asıl amacını güttükleri sosyal ve kültürel hayatta da aksaklıklar meydana gelmeye başladı. Vakıf gallelerinin de bunları tamir etmeye kâfi gelmemesi neticesinde icâreteyn usulu ortaya çıkartılmıştır.

İcâreteyn usulünde asıl amaç vakıf akarını kurtarmak ve hem vakfı hem de görmüş olduğu hizmetin devamlılığını sağlamaktır. Onun için akarı icarlayacak kişiden icâre-i

⁴³ Nazif Öztürk, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, 1. b., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995,s.256.

⁴⁴ Bahaeddin Yediyıldız, a.g.e., s.102.

muaccele (peşin kira) adı altında antlaşmayla vardıkları meblağı kiracı mütevelliiye peşin olarak öder. Alınan bu parayla vakıf akarı tamir edilir ve akar kiracıya teslim edilir. Bundan sonra ise her sene icâre-i müeccele(vadeli kira) denilen cüzî bir meblağ mütevelliiye ödenir. Vakıf akarına daha sonraki dönemde yapılacak tamir ve eklemeler mütevellinin bilgisi dışında yapılamaz, yapılsa bile mütevellii yıktırma veya ücretini ödeyip vakıfa ekleme hakkına sahiptir. Bu tür kiralama şeklinde vakıf uzun süreli kiralanır ve kiralama hakkı mutasarrıftan sonra ailesine geçme hakkına da sahiptir.

İcâreteynli vakıf usulü, esasen kıyasa muhalif ise de bir zaruret sonucunda kabul edilerek faydası görülmüş, hatta bu usulün ihdasından sonra bazı zatlar, yaptıkları vakıf akarlarda böyle icâreteynli olarak kiraya verilmesini şart koşmuşlardır. Fakat ileriki zamanlarda bu usül bazı kötü niyetli insanların iştahını kabartmış ve hiçbir zaruret olmadığı halde icâre-i vahideli vakıflar özellikle 18. ve 19. asırlardan sonra belli kişilere peşkeş çekilmek üzere icâreteyn şeklinde kiraya verilmiş ve ilk başlarda iyi niyetle ortaya çıkarılan sistem vakıflara zarar verir hale gelmiştir.⁴⁵

III. KIBRIS VAKIF TARİHİ

Kıbrıs'ta vakıf kurumunun oluşması Osmanlı Devleti'nin 1571 yılında adayı fethiyle başlamıştır. Osmanlı Devleti fethettiği diğer topraklarda olduğu gibi Kıbrıs'a da sahip olduğu devlet geleneğini ve sistemini getirmiştir. Bunlardan bizim için önemli olan *vakıf kurumudur*. Osmanlı Devleti Kıbrıs'ın fethini Magosa Kale'sinin fethiyle tamamlamıştır. Bundan sonra yapılan işlem buraya bir devletin hâkimiyetinin göstergesi ve fethinin kalıcılığına vesile olacak insan unsurunu taşımak olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Anadolu'nun Konya, Karaman gibi bölgelerinden getirerek Kıbrıs'a iskân ettiği insanların adaya taşıdıkları en önemli değerlerden birisi de İslam kültürünün yardım severliği ve cömertliğidir.

Osmanlı Devleti kendinden önceki İslam devletlerinden aldığı gelenekle fethettiği bütün yerlerde imar faaliyetine başlamıştır. Kıbrıs adasında da hem yapılan savaş sürecinden hem de kendilerinden önce adada hâkim olan Venedikliler'in adaya iyi bakmamalarından dolayı hasar gören yerleri imar faaliyetlerine başlamışlardır. O zaman

⁴⁵ Ömer Hilmi Efendi, a.g.e., s.39-42; Bilmen, a.g.e., C. IV, s.305-307; Ali Himmet Berki, a.g.e., s.151-165.

adada bulunan komutan ve devlet ricali bir yerin hem sosyal hem de maddi olarak kalkınmasının en iyi yolunun vakıf yapmaktan geçtiğini bildiklerinden dolayı Kıbrıs'ta hızlı bir vakfetme faaliyetine girişmişlerdir. Osmanlı'nın ada üzerinde ilk vakıf yapan devlet ricalinin başında fetih döneminde padişah olan II. Selim, Kıbrıs fatihi Lala Mustafa Paşa, Arap Ahmet Paşa, Cağfer Paşa'nın isimlerini zikredebiliriz.⁴⁶

Günümüzde Kıbrıs adası üzerinde var olan toprak sorununun çözümünü bundan yaklaşık olarak 400 sene önce İslam mührünü ikinci kez adaya vuran ecdadımızın vakıf yoluyla Allah'a sonsuza kadar mülk etmelerini gözardı ederek çözemeyiz. Çünkü bu vakıf toprakları sahip oldukları vakfiyeler sayesinde varisleri olan bugünkü müslüman toplumun mülkü durumundadır. Bu durum 1956 tarihinde Halkın Gazatesinde şu sözlerle ifade edilmekteydi:

“...1571 senesinde Kıbrıs, Türk hâkimiyetine geçtiği zaman adada Evkaf diye herhangi bir müessese veya mefhum mevcut değildi. Kilise mallarını ve teşkilâtını saran, esaret zincirini paramparça eden ve kiliseye hakiki mevkinin bahşeden ecdadımız, aynı hak ve menfaat esnasından yürüyerek mülkiyeti Allah'a ait olup menfii cemaatin dini maarif, nafia, sosyal ve sağlık ihtiyaçlarına hasredilmek üzere birçok gayr'i menkullerini vakıf namı altında tescil ettirdiler. Gün geldi bütün bu gayr-i menkul mallar Evkaf müessesesini vücade getirdi. Vakıflarla, bu alicenab ve adil dedelerimiz, mallarını vakfetmek suretiyle en büyük insanî ve milli vazifelerini ifa ederken, kendilerinden sonra gelecek olan torunlarının, yani bizlerin, bu müesseseden azami istifade edebileceklerine inanarak ruh rahatlığı içinde göçtüler.”⁴⁷

Kıbrıs'ta kurulan vakıfların her ne kadar ilk hedefi Kıbrıs halkına hizmet etmek olsa da bazen vakfi Kıbrıs'ta olup faydalanacak olan insanların Kıbrıs dışında ya da vakfi ada dışında olup faydalanacak olan insanların Kıbrıs'ta olmaları durumuna da rastlanmıştır. Bunun nedeni vakıfların kurulma amaçları arasında fetih esnasında oluşan tahribatı gidermek olsa da cihat sırasında şehit olan askerlerin arkada bıraktıkları ailelerine maddi yardımda bulunmak da vardır. Bunun yanında merkezi Konya'da olan Celâleyn vakıflarında olduğu gibi bağlı buldukları tarikata veya idare merkezi İstanbul olup 1586 tarihinde kurulan Harameyn Nezâreti'ne bağlı olan vakıflarda olduğu gibi Hicaz'a yardım

⁴⁶ Altan, a.g.e., C. I, s.2.

⁴⁷ Ahmet M. Berberoğlu, “Evkaf Davamız”; **Halkın Sesi**, 27 Ocak 1954.

ederek sevap kazanmak da zikredilebilir. Haremeyn vakıf gelirleri İstanbulda toplanmakta sonrasında yapılan hesaplar sonucunda gider fazlası meblağ Mekke ve Medine'ye gönderilmekteydi. Kıbrıs'ta özellikle Lala Mustafa Paşa ve II. Selim'in adada kurdukları vakıflar arasında Haremeyn vakıflara tesadüf etmekteyiz.⁴⁸

Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından 1571 yılında fethiyle başlayıp 1878 yılında İngiltere'ye kiralanmasına kadar Kıbrıs vakıfları Ahkâmü'l-Evkâf'a göre yönetilmiştir. Geçen süre zarfında adada kurumlaşmaya başlayan Evkaf İdaresi günümüzde de Osmanlıdan kalan ve dünya tarafından tanınan en eski İslamî kurumdur. Evkaf İdaresi kurumsallaşırken vakıflar ilk başlarda nâzırlar denetiminde mütevellileri tarafından idare edilmekteydiler. Mütevellileri tarafından idare edilen vakıfların hesapları her yıl nâzırlar denetiminde müfettişler tarafından kontrol edilmiş, yöneticiler hakkında yapılan şikâyetler incelenmiş gerekli sonuçlar İstanbul'a iletilmiştir. Nesilleri tükenmiş olanlara da müteveli atanmış ve bir süre nâzırlarca idare edilmiştir. Osmanlı devlet ricali ve padişah tarafından kurulan vakıfları ise merkezi İstanbul'da bulunan *Evkâf-ı Selâtin* ünitesi altında Bâbîâlî katında padişah buyruğuyla adaya gönderilen kapuağalarının idare ettiğini görmekteyiz.⁴⁹ Kıbrıs vakıfları diğer vakıflarla beraber 1826 yılında kurulan Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti ile tek merkez İstanbul'dan idare edilmiştir. 1878 tarihinde adanın İngilizlere kiralanmasıyla beraber biri İstanbul'dan diğeri ise İngiliz Hükümeti tarafından atanan iki muhasebeci tarafından idare edildiğine tesadüf edilmektedir.⁵⁰

Osmanlı Devleti 1877 yılına geldiğinde hem ekonomik hem de siyasi yönden zor durumdaydı. Bu tarihte özellikle Rusya ile Balkanlarda büyük savaşlar verilmekteydi. 93 Harbi olarak da tarihte yerini alan savaşta Osmanlı Ruslar karşısında büyük yenilgiler aldı. Bu savaşı sonlandırmak için Osmanlılar için ağır şartlar içeren Yeşilköy Antlaşması yapıldı. Bu yenilgi sonucunda imzalanan antlaşmanın ağır şartlarını hafifletmek ve Berlin Antlaşmasında İngiltere'nin desteğini arkasına almak isteyen Osmanlı bu destek için Kıbrıs adasını İngilizlere geçici olarak 29 Haziran 1878 tarihinde kiraladı.⁵¹ II. Abdülhamid'in fermana yerleştirdiği *esbab'ı ma'lume*'den ve meclisin bu kararı imzalamak

⁴⁸ Altan, a.g.e., C.I, s.97.

⁴⁹ Altan, a.g.e., C. I, s.106.

⁵⁰ **Osmanlı İdaresinde Kıbrıs(Nüfusu- Arazi dağılımı ve Türk Vakıfları)**,TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.78

⁵¹ Nazif Öztürk, "Osmanlı Devleti'nin Elinden Çıkan Balkanlardaki Vakıfların Muhafazası Konusunda II. Abdülhamit(1877-1909) Döneminde Alınan Tedbirler", **X. Vakıflar Haftası Kitabı**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1993,s.273.

istememesinden bu antlaşmanın zamanın zoraki şartlarından kaynaklandığını anlayabilmekteyiz. Osmanlı ve İngilizler arasında yapılan antlaşmadaki şu paragraf bize padişahın, adanın vakfını ve toprağını güvenceye almak ve zamanı geldiğinde tekrar İstanbul'a bağlamak istediğini göstermektedir:

"...Ada'da kemakân bir "mahkeme-i şer'iyeye" bulunmak ve bu mahkeme Ada'nın "ahâli-i islamiye"sine ait mesâlih-i şer'iyeyi ru'yete devam eylemek ve "cevâm-i şerife ve islâm mezarlığı ve mekteplere ve Ada'da bulunan sair "te'sisât-ı dîniye"ye ait emvâl ve emlâk ve arâzi'î "devlet-i müşârun ileyh"a(İngiltere) tarafından tayin olunacak bir memur ile birlikte idare etmek üzere Evkâf-ı Humâyûn Nezâret-i Celilesi tarafından "ahâli-i islamiye-i cezire"den bir memur tayin olunmak ve "cezire-i mezkure"nin elyevm "taraf-ı Devlet-i âliye"ye ita etmekte olduğu "mürettebât-ı şâhânem" yekûnundan,"masrafât-ı mahalliye" ihraç kılınıktan sonra, fazla kalacak miktarı sene be sene Devlet-i âliye'mete'diye olunmak ve "cezire-i mezkure"de bulunan "arâzi-i emiriye" ve vakfiye serbestçe furuhât olunarak ve ba iltizama verilerek bunlardan hâsıl olacak akçe "varidât-ı mezkûre" dâhilinde tutulmamak ve "devlet-i müşârun ileyh"a, "umûr-ı nâfia" ve sair "fâide-i umumiye" mekasadına mebnî lâzım gelen araziyi ve "arazi-i gayri mezrua"yı "kıymet-i münasebe" ile ve mürurları vasıtasıyla mübayaya mezun olmak şeraiti ile "cezire-i mezkure" "idare-i muvâkkâta"sının "devlet-i müşârun ileyh"aya teslimi..."⁵² Bu paragrafta geçen şartlarla da yetinmeyen II. Abdulhamid ayrıca fermanın altına şu ibareyi de düşmeyi gerekli görmüştür: "hukuk-î şahaneme asla hâlel gelmemek şartıyla muâhadenameyi tasdik edirem"⁵³. Ayrıca İngiltere Sefiri Layard'dan "Zat-ı Hazret-i Padişahi'nin tasdik-i hümayunları veçhile 15 Temmuz 1878 tarihli ittifak "tedafü-i muahedesi" ile "hukuk-î şahâne"lerine asla hâlel getirilemeyeceğini İngiltere Sefir-i kebiri beyan eder" tarzında taahhütname alınmıştır.⁵⁴

1878 Kıbrıs Konvansiyonu çerçevesinde Evkâf İdaresine, biri İstanbul'daki Evkâf-ı Humâyûn Nezâreti tarafından bir müslüman diğeri ise İngiltere tarafından bir İngiliz olmak üzere iki murahhasa (temsilci) atanmaktaydı. Konvansiyon murahhasaların görevlerini tam anlamıyla açıklamadığından ve Evkâfa ait kanun ve nizamların aynen kabul edildiğinden murahhasaların yalnızca teftiş görevi görecekları düşünölmüştü. Fakat ileriki zamanlarda

⁵² Altan, a.g.e., C. I, s.278.

⁵³ Altan, a.g.e., C. I, s.267,269,273.

⁵⁴ Altan, a.g.e., C. I, s.277.

bunun böyle olmadığı açıkça görülecekti.⁵⁵ Osmanlı adayı kiraladığı İngiltere ile I.Cihan Harbine karşı cephede girmesine ve dost bildiğimiz düşmanın dışlerini göstermesine kadar yani 1915 yılına kadar seçilen bu iki temsilci Kıbrıs Evkaf İdaresini kontrol etmişlerdi. Osmanlı'nın Almanlarla karşı çephede yer almasıyla İngiltere adayı 5 Kasım 1915 tarihinde tek taraflı ilhak ettiğini ilan etti ve İstanbul tarafından atanan Evkaf murahhasını kendisinin Kıbrıs'lı müslümanlar arasından seçeceğini ilan etti. Böylece Kıbrıs vakıflarının İstanbul ile olan bağları tamamiyle kopmuş oldu.

I. Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti yıkılmış Kıbrıs ile olan bağlantısını devam ettirecek olan Anadolu toprakları üzerinde ise yeni bir cumhuriyet kurulmuştu. Fakat bu cumhuriyet kurulurken imzalanan Lozan Antlaşmasınının 16, 20 ve 21. maddeleri ile Kıbrıs'ın İngiltere'ye ait olduğunu resmen kabul ediyordu.⁵⁶ Bu antlaşmadan sonra adadaki müslümanların hakkını resmi yollardan arayacak kimsenin kalmadığını gören İngilizler en başta can simidi olan vakıflar olmak üzere müslümanların değerlerine saldırmaktan geri durmadılar. 1928 yılında Bakkingham Kraliyet Sarayı'nda İngiliz Kralının Has Meclisi'nde *Kıbrıs'taki Müslüman Mallarının İdaresi Fermân-ı Kanûnisi* ile özerk olması gereken Evkaf İdaresi bir devlet dairesi haline getiriliyor fakat memurları devlet memuru sayılmıyor, maaşların evkaf tarafından karşılanacağı beyan ediliyordu.⁵⁷

Evkaf devlet dairesi haline getirildikten sonra bir taraftan vakıf malları İngilizler ve Rumlar tarafından yağma edilirken diğer taraftan müftülük ve kadılık kurumları kaldırılmaya çalışılmış, vakıf mallarından Müslüman okullara verilecek yardımlar kesilmiş ve öşür hakları lağvedilmişti. *Kıbrıs'taki Müslüman Mallarının İdaresi Fermân-ı Kanûnisi*'ne ek protokollerle evkaf ruhu yok edilmeye çalışılmış kiliseye herhangi bir müdahalede bulunulmazken bir oldubittiye getirilerek Kıbrıs müftülüğü 1929 yılında lağvedilip yerine Evkaf bünyesinde *Fetva Eminliği* kurulmuştur.⁵⁸

İngiliz hükümeti tarafından her ne kadar olumsuz müdahalelere maruz kalsa da 1955 yılına kadar murahhasa tarafından idare edilen Evkaf zor günlerde ada

⁵⁵ M.Kemal Dizdar, "Kıbrıs Evkafı", **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikler Kongresi(12-19 Nisan 1969), Türk Heyeti Tebliğleri**, Türk Kültürünü Yaşatma Enstitüsü, Ankara, 1971, s.198.

⁵⁶ **Osmanlı İdaresinde Kıbrıs(Nüfusu- Arazi dağılımı ve Türk Vakıfları)**,TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayınları, Ankara 2002, s.29.

⁵⁷ Taner Derviş, 'Kıbrıs'ta Vakıf İdaresi'nin Statüsü ve Stratejik Konumu', **Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti 2011**, ed. Soyalp Tamçelik, SATA Reklam Tasarım Basım Yayın, Ankara 2012, s. 175

⁵⁸ **Osmanlı İdaresinde Kıbrıs(Nüfusu- Arazi dağılımı ve Türk Vakıfları)**,TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayınları, Ankara 2002, s.81.

müslümanlarının yardımına koşan yegâne sosyal kuruluş olmuştur. Vakfiye şartlarına uygun olarak yeni cami yapımı veya eski camilerin tamir işlerini görürken ada müslümanlarının neredeyse bütün eğitim masraflarını karşılamıştır. Müslüman okullarının inşaat, tamir ve öğretmen masraflarının ödenmesi de vakıflar tarafından finanse edilmiştir. Bunun yanında bu dönemde ada dışına burslu öğrenciler yollanmış ve köylerdeki insanlara krediler verilerek desteklenirken beledi birçok hizmeti de vakıflar görmüştür.⁵⁹

1955 tarihinden sonra Kıbrıslı müslüman kesim atalarından kendilerine kalan yegane yadigarı başkalarıyla paylaşamayacaklarını artık yüksek sesle ifade etmeye başladılar. Bunu belli medya organları, gösteri ve Londra'ya gönderdikleri telgraflarla dile getirmekteydiler. Nihayet yapılan baskılar sonuç vermiş ve İngiltere vakıfları 1955 yılında Türk Cemaat İdaresine devir teslim etmeyi kabul etmiştir. Vali ile yapılan gerekli görüşmeler sonucunda 22 Temmuz 1955 yılında resmi gazetede "*Vakıflara Dair İslâm Mukaddes Kanunu ile Müslümanların Dinî Emvâlinin İdaresiyle İlgili Kanunu Tadîl Eden ve Birleştiren Kanun*" adıyla yayınlandı. Buna göre vakıflar, Türk toplumundan seçimlerle iş başına getirilecek 15 üye ile tabîî üyeler olan müftü ve daha önce görev yapan Türk Evkâf Murahhâsından oluşacak bir Yüksek Meclis ve bunun altında da yine üyeler arasından seçilen 7 kişiden oluşacak bir İcrâ Komitesi ve Yüksek Meclis tarafından seçilecek bir Evkâf Müdürü tarafından yönetilecekti. 29 Ocak 1956 tarihinde *Evkâf Seçimleri* adı altında Yüksek Meclis ile İcra Komitesi üyeleri seçilmiştir. Seçim sonucunda Evkâf Yüksek Meclisi Başkanlığı'na Dr. Fazıl Küçük, Başkan Yardımcılığı'na Avukat Osman Örek, İcrâ Komitesi Başkanlığı'na Faiz Kaymak, İcrâ Komitesi üyeliklerine de Dr. Niyazi Manyera, Dr. Orhan Müderrisoğlu, A. M. Berberoğlu, Ahmed Rasit Mustafa, Salih Kanat ve Fedai A. Ferit getirildiler. 15 Kasım 1956 tarihinde Evkafın direğine Türkiye bayrağı asılarak Evkafın düşman esareti son bulmuş oldu.⁶⁰ Ayrıca köy cami mallarının Köy Cami Komisyonları tarafından idare edileceği ve köy komisyonlarının seçim ile belirlenip görev sürelerinin kısıtlanacağı karara bağlandı.⁶¹

Evkafın Müslüman kesime geçtikten sonra müslümanlara sağladığı faydaları saymadan önce 1878 tarihinden 1956 yılına kadar İngiliz idaresi tarafından vakıflara

⁵⁹ **Osmanlı İdaresinde Kıbrıs(Nüfusu- Arazi dağılımı ve Türk Vakıfları)**,TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayınları, Ankara 2002, s.82.

⁶⁰ **Osmanlı İdaresinde Kıbrıs(Nüfusu- Arazi dağılımı ve Türk Vakıfları)**, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayınları, Ankara 2002, s.83,84.

⁶¹ Dizdar, a.g.m., s.199.

verilen zararlardan birkaç tanesini zikretmek konuyu daha iyi aydınlatmamıza vesile olacaktır.

Günümüzde olduğu gibi eski tarihlerde de adanın en büyük sorunlarından birisi şüphesiz su problemidir. Adada Akdeniz ikliminin hakim olması ve bunun sonucunda kışları az yağış alması yazların kurak geçmesine neden olmaktadır. Osmanlı Devleti adaya geldiği dönemde özellikle Alâiyeli Ebubekir tarafından kurulan su vakıfları sayesinde su sorununu büyük oranda çözmüştür.⁶² Ebubekir Paşa ile aynı amacı güden ve bu defa Lefkoşa'nın su sorununu çözmek için Arap Ahmet ve Silahtar tarafından yalnızca müslümanların değil bütün ada insanının hizmetine sunulan su vakıfları 1902-1905 tarihleri arasında Ruamların kontrolündeki Lefkoşa Belediyesi'nin tecavüzüne uğramıştır. Müslümanlar tarafından olay mahkemeye taşınmasına rağmen bu su vakıfları İngilizler'i arkasına alan Ruamlara kaptırılmaktan kurtarılamamıştır.⁶³

1944'te çıkarılan bir kanunla icâreteinli vakıflar iptal edilmiş ve bu vakıflara ait malların kontrolü Evkafın elinden alınarak, Evkaf çok büyük zararlara uğratılmıştır. Değirmenlik suyunu, Omorfo ovasının bir kısmını, Lapta'daki bir kısım arazileri, Poli ve Koloş Çiftliklerini bu meyanda zikredebiliriz. Koloş çiftlikleri Lala Mustafa Paşa Vakıflarından olduğu için onu ileride daha ayrıntılı inceleyeceğiz. Bunların dışında 1878-1955 döneminde birçok vakıf emlak, vakıf amaçları dışında ve İngiliz Sömürge Yönetiminin kendi amaçları için kullanılmıştır. Mesela, Baf ve Limasol Polis Karakolları ile Lefkoşa İngiliz Kilisesi ve Girne İngiliz Mezarlığı vakıf araziler üzerine kurulmuş olup bilâhare tapu kayıtları da tahrif edilerek bu yerler vakıf malı olmaktan çıkarılmıştır.⁶⁴

Evkaf idaresinin müslümanların kontrolüne geçmesi onlara verdikleri özgürlük mücadelesinde büyük maddi ve manavi moral kaynağı olmuştur. Çünkü Evkafın yağmalanmasına rağmen sahip olduğu emlak ve gelirler çok fazlaydı. Bu potansiyelini kullanan Evkaf İdaresi malî, ticarî, sınaî ve ziraî teşebbüslerde bulunmak, işletmeler kurmak gibi görevler üstlenmiştir. Bu yönüyle Evkaf müslüman toplumun ilk kamu kuruluşu olmuştur. Fakat zamanın çok hızlı aktığı ve muktedirlerin suratlice el değiştirdiği adada yine aynı durum tekerrür etmiş ve 1960 yılında İngiliz İdaresi adadan tam olarak

⁶² Sevilay Tosun, Alaiyeli Ebubekir Paşa ve Vakıfları, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2003,s.88-90.

⁶³ Rauf Ünsal, "Kıbrıs Vakıflarının Kuruluşundan Bu Yana Gelişimi", **IV. Vakıflar Haftası**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1990, s.198.

⁶⁴ Ünsal, a.g.m., s.198.

ayrılmasa da yönetimi Müslümanların ve Ortodoks Rumların ortak kurdukları Kıbrıs Cumhuriyeti yöneticilerine bırakmıştır. Yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, anayasasının 110. Maddesinin 2. Fıkrasında da belirtildiği gibi Evkaf İdaresini ve onun anayasası olan ahkâmu'l evkâfi kabul etmekte ve idaresinin Türk Cemaat Meclisi'nin kontrolünde olduğunu onaylamaktaydı.⁶⁵ 1961 yılında çıkartılan 12/60 sayılı *Vakıflar ve Din İşleri Dairesi Teşkilât Kanunu* ile de Evkaf Dairesi yeni yasal statüsüne kavuşarak tüm vakıfların yönetimi 13 Ekim 1970 tarihine kadar bu kanuna istinaden yürütülmüştür.⁶⁶ 13 Ekim 1970 tarihinde, bugün halen yürürlükte olan 31/1970 sayılı *Vakıflar ve Din İşleri Dairesi Teşkilat Kanunu* kabul edilmiştir.

1963 yılında patlak veren toplumlararası çatışmalar nedeniyle her kurum ve kuruluşta olduğu gibi vakıf malları ve Evkafa ait binalar da zarar görmüştür.⁶⁷ 20 Temmuz 1974 Barış Harekâtı sonucunda Evkaf İdaresine ait emlakların büyük kısmı Rum tarafında kalmıştır. Vakıfların adet itibariyle %44, gelir kaynakları itibariyle yaklaşık olarak %63'lük kısmı Güney Kıbrıs'ta kalmıştır.⁶⁸

Günümüzde Evkaf İdaresi 31/1970 sayılı *Vakıflar ve Din İşleri Dairesi Teşkilat Kanunu*'na göre devamlı mevcudiyeti olan, resmi mührü bulunan ayrı tüzel kişiliğe sahip anayasal bir kuruluştur. Aynı tüzel kişiliğe sahip olan diğer kurum da Kıbrıs Müftülüğüdür. Kurumun daha kolay hizmet vermesi için özerk bir yönetime kavuşturulmuş kendi bütçesi vardır. Bu sayede çalışanlarının emeklilik de dahil tüm mali ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. İdare olarak bir başkan ve en az 4, en fazla 6 kişiden oluşacak idare heyetine bağlanmıştır.⁶⁹

Günümüzde Evkaf'ın icra ettiği görevleri kısaca şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Tüm mazbut emlâkı asâleten idare, idâme ve inkişâf ettirmek,
- 2- Mülhak vakıfları idare ve kontrol etmek, gelişmelerini sağlamak,
- 3- Vakıflara ait tarihî ve mimarî eserlerin tamir, bakım ve muhafazasını yapmak,

⁶⁵ **Osmanlı İdaresinde Kıbrıs(Nüfusu- Arazi dağılımı ve Türk Vakıfları)**,TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayınları, Ankara 2002, s.85

⁶⁶ Ünsal, a.g.m., s.199.

⁶⁷ Ünsal, a.g.m., s.200; **Osmanlı İdaresinde Kıbrıs(Nüfusu- Arazi dağılımı ve Türk Vakıfları)**, s.86

⁶⁸ **Osmanlı İdaresinde Kıbrıs(Nüfusu- Arazi dağılımı ve Türk Vakıfları)**, s.86.

⁶⁹ Talip Atalay, **Kuzey Kıbrıs'ta Yaygın Din Eğitimi ve Cami Hizmetleri**, 1. b., Seçil Ofset, İstanbul, 2007, s.131.

4- Gerek vakfiyelerde, gerekse kanun, tüzük ve diğler mevzuâtlarda tespit edilen hayır hizmetlerini yerine getirmek,

5- Kendi gelir kaynaklarını en verimli şekilde kullanarak, Türk toplumunun iktisadî ve sosyal kalkınmasına dönük çalışma yapmak.⁷⁰

Aynı tüzel kişilik içerisinde bulunmasına rağmen Kıbrıs Müftülüğü pasifleştirilmiş ve yalnızca dinî hizmetler, camilerin ve dinî tesislerin bakımıyla görevlendirilmiştir.

⁷⁰ **Osmanlı İdaresinde Kıbrıs(Nüfusu- Arazi dağılımı ve Türk Vakıfları)**,TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayınları, Ankara 2002, s.88, ayrıca daha fazla bilgi için; Ayer Barış, “Kıbrıs Vakıflarının Bugünkü Durumu Ve Vakıflar İdaresinin Fonksiyonları”, **IV. Vakıflar Haftası**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1990,s.201-210.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LALA MUSTAFA PAŞA'NIN VAKIFLARI

I. KIBRIS DIŞINDAKİ VAKIFLARI

Bu çalışmada kısaca hayatı ve vakıfları konu edilen Lala Mustafa Paşa cimri lakabına sahip olmasına rağmen bu kötü şanına nisbet edercesine görev yaptığı yerlerde vakıflar ve hayratlar kurmuştur.

Bu çalışmanın dışında kalan ve İslam Dünyası'nın belli yerlerinde kurulmuş olan Lala Mustafa Paşa vakıflarının bazıları hâlen ayakta olup kuruluş amacına hizmet etmekte iken bazıları da yıkılıp yok olmuştur. Bunların dışında bazıları da başkalarının zimmetine geçmiş durumdadır. Burada yalnızca Lala Mustafa Paşa'ya ait vakıfların adları ve kuruldukları yerlerin zikriyle yetinilecektir.

Erzurum'da Lala Mustafa Paşa Külliyesi(1562).

Şam'da 360 odalı bir han, hamam ve tekkeler.

Şam yakınlarında Kunaytira'da cami ve imaret.

Mekke, Medine ve Kudüs'te bazı hayratlar.

İlgin'da cami, bedesten, imaret ve kervansaray.

Tiflis ve Kars'ta birer cami.

Zile'de bir mektep.

Kayseri'de iki han.¹

Gaziantep'te büyük bir külliye, birçok dükkân, üç bedesten vb.²

¹ Ahmet Semih Torun, "Lala Mustafa Paşa ve Vakfiyeleri", **Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyyup Sultan Sempozyumu X. Tebliğleri**, İstanbul, 2006, s.374

² Bkz. Pınar Açar, Gaziantep Lala Mustafa Paşa Hanı ve Koruma Sorunları,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Lisans Programı, İstanbul, 2009.

II. KIBRIS'TAKİ VAKIFLARI

Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs'taki vakıfları hicri 14 Rabiulevvel 987/ 11 Mayıs 1579 tarihli vakfiye ile kayıt edilmiş vakfından ibarettir. Bu vakfiye Lefkoşa'da aynı adı taşıyan mahallede bulunan Ömerge (Ömeriye) Camii adına düzenlenmiştir. Camii için kurulan vakfa sonradan eklenen akarların bir bölümü Lala Mustafa Paşa'nın fetih sonucunda kendisine verilmiş mülk ile kendi parasıyla aldığı gayr-i menkulden oluşmaktadır.

İleriki zamanlarda vakfa ilaveler olmuş ve yeni vakfiyeler düzenlenmiştir. Buna örnek olarak 5 Şevval 1237/ 22 Haziran 1822 seneli Hafız İsa Ağa tarafından oluşturulan vakfiye gösterilebilir. Diğer bir örnek ise 19 Ocak 1818 tarihinde kurulan 1900 kuruşluk Ornutalı El-Hac Ahmet vakfidir. Bu vakıfta, vakfın gelirinden elde edilecek paranın 25 kuruşunun Ömeriye Camii'nin imam, müezzin ve kayyımı arasında seviyelerine göre paylaşılması, ayrıca Ömerge Camii imamı Hafız Abdurahman Efendi ile birlikte adı anılan iki şahsa senede belli sayıda hatim indirmeleri karşılığında kendi aralarında eşit şekilde paylaşılmak üzere 25 kuruş verilmesi şart koşulmuştur.³

A. ÖMERİYE (ÖMERGE) CAMİİ İLE İLGİLİ VAKIFLARI

1. Caminin Yapımı Ve Fiziki Özellikleri

Ömeriye ya da halk arasındaki adıyla Ömerge Camii, günümüzde Güney Kıbrıs'ta aynı adlı mahallede bulunmaktadır. Camii adada kiliseden camiye çevrilen, büyüklük olarak Selimiye Camiin'den sonra ikinci, Lefkoşa'nın tek çift şerefeli camiidir.⁴ Günümüzde hâlen ayakta olan cami, 16. yüzyılın başlarına tarihlenen Augustinian Manastırı'na bağlı Azize Mary Kilisesi'nden (St. Augustin Kilisesi) camiye dönüştürülmüş bir yapıdır. Kilise, adada meydana gelen depremler ve Venedikliler'in Osmanlı'dan gelebilecek saldırılara karşı kale surlarını güçlendirmek için kilisenin duvar taşlarını kullanması ve savaş esnasında toprakların menziline kalmasından dolayı büyük oranda hasar

³ Ornutalı El-Hac Ahmet Vakfi, KŞS, Defter no: 30, H. 1230- 1233, s. 197.

⁴ Siyasi nedenlerden dolayı Güney Kıbrıs'a geçme imkânımız olmadığından, camiye inceleme şansımız da olmamıştır. Cami hakkındaki bilgilerimiz Güney Kıbrıs'a geçme hakları olan 1974 öncesi Kıbrıs'ta yaşayan insanlardan Güney'e geçip çektikleri resimler ve onların yazdıkları eserlere dayanmaktadır.

görmüştü. Kubbesi de yıkılan kilise fetihten sonra çatıyla kaplanmış,⁵ daha sonra geri kalan tarafı da Lala Mustafa Paşa tarafından tamir ettirilerek, Hz.Ömer'e izafeten Ömeriye adı verilmiştir.⁶

Vakfiyenin ilgili bölümünde cami ile alakalı bilgilere rastlamaktayız. Vakfiyede Lala Mustafa Paşa'ya gerekli dualar yapıldıktan sonra Muaviye b. Ebi Süfyan'ın namaz kıldığı kilisenin üzerindeki şirk alametlerinin kaldırılıp İslam nuru ile parıldatma simgesi olan bir mihrap eklenmesi, mihrabın sağına altın ve yıldızla süslü ve kaliteli tahtadan bir minberin yapılması, kuzey tarafında kurra ve müezzinler için çeşitli süslerle bezenmiş bir mahfilin ilave edilmesi şart koşulmuştur. Bugün müezzin mahfili sütunlar üzerinde yapılmış şekilde halen ayaktadır. (Resim 1) Ayrıca caminin bahçesine susuz insanların ihtiyacını görecek bir de çeşmenin inşası emredilmektedir.⁷ Bunun yanında çeşitli süslemelerle bezenmiş on yedi tane halı, minberi şerifi döşemek için elli adet seccade ve mihrap ile diğer yerler için sekiz adet seccade ve iki kilimin camiye serilmesi şartlar arasında sayılmıştır.⁸ Malum olduğu üzere vakfin tesis edildiği dönemde özellikle akşam ve yatsı namazlarını ifa ederken karşılaşılan sorunların belki de en büyüğü aydınlatmaydı. Lala Mustafa Paşa buna karşı da çözüm düşünerek cami için her birisinin vezninde onar vukiye⁹ olan iki şamdan ve bir tane de vezni üç vukiye olan küçük bir şamdanın camiye konulmasını istemiştir. Bununla beraber Ramazan aylarında caminin daha kalabalık olacağını hesap ederek yalnızca bu ayda vezninde on iki vukiye olan dört adet bal mumunun alınıp iki tanesinin mihraba ve iki tanesinin de mihrabın sağ tarafına

⁵ Hizber Hikmetağalar, **Eski Lefkoşa'da Semtler ve Anılar**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 2005, s.291.

⁶ Kıbrıs'ta İslam tarihi hakkında müsteşrikler ve İslam kaynaklarına vâkıf olmayan yazarlar tarafından kaleme alınan eserlerde maalesef İslam kaynaklarının verdiği tarihi kronolojiye ters düşen sonuçlarla karşılaşmaktayız. M. Akif Erdoğan'ın, Gelibolu Mustafa Ali'nin **Künhu'l Ahbar** adlı eserini (**Kıbrıs'ta Osmanlılar II**, Galeri Kültür Yayınları Eylül, 2009, s.239) kaynak göstererek Kıbrıs adasının Hz.Ömer tarafından feth edildiği iddiası bunlardan yalnızca bir tanesidir. Ancak İslam kaynakları Kıbrıs'a ilk fetih hareketinin Muaviye tarafından düşünüldüğünü, bu düşüncesini Hz. Ömer'e iletmesine rağmen onun içerisinde bulunulan dönemin şartlarında bunun Müslümanlar için bir felaket olacağı kanaatine Amr b. As'tan aldığı bilgi sonucunda ulaştığını ve izin vermediğini kaydeder. Hz. Ömer'in şehit edilmesinden sonra hilafete geçen Hz.Osman'dan sefere kendisi ve karısı da katılmak şartıyla izin alan Şam Valisi Muaviye ilk seferi adaya 649 yılında gerçekleştirmiştir. Emevi devleti yaşadığı süre zarfında adaya toplam 24 sefer düzenlenmiştir.(Ayrıntılı bilgi için bkz.El-Belâzurî, **Fütuhu'l Buldan**, çev. Mustafa Fayda, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 218-236).

⁷ VGM,176/s.173.

⁸ VGM,176/s.173.

⁹ Vukiye; okka manasına gelip bir okka yaklaşık 1,3 kg'dır.

konulmasını şart etmiştir. Ayrıca camide sürekli kalacak ve okuyanların hizmetine sunulacak üç adet mushafı şerifin alınmasını istemiştir.¹⁰

Caminin eski haliyle ilgili değişik efsaneler anlatılmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir: Osmanlı'nın adayı fethinden önce Augustinian tarikatına ait bir kilise olan bu yapının batı tarafına bitişik tarlanın içinde bir rivayete göre, Latinler'in asil ailelerinden olmasına karşın ada sakinleri tarafından aziz olarak tanınan John Monfort'un mezarı bulunmaktaydı. VII. Haçlı seferine Fransız Kralı St. Louis ile birlikte katılan Montfort 1248'de adaya gelmiş ve aşırı sıcaklardan dolayı vefat edince buraya gömülmüştü. Ünü çok yaygın olduğundan Avrupa'nın her yerinden mezarına ziyaretçi akını olmaktadır. Yine bir gün mezarını ziyaret etmek için Almanya'dan gelen azizin ailesinden bir kadın mezara diz çöküp bozulmayan cesedi öpüp dua ederken, azizin kolunu ısırarak suretiyle gizlice bir parça et çalıp göğsünde saklamış sonra da ülkesine geri dönmek için Larnaka limanından gemiye binmiş, ancak diğer gemilerin yelkenleri rüzgarla dolup limandan ayrılmalarına karşın, kadının bindiği geminin yelkenleri rüzgarla dolmadığından gemi olduğu yerde kalmıştı. Bunun Allah'ın bir gazabı olduğuna inanan gemiciler yolcuları teker teker araştırmaya başladılar. Kadını aradıklarında üzerinde, küçük bir beze sarı olan azize ait et parçasını buldular. Bunun üzerine o kadın kendisine verilen cezaya uygun olarak pişmanlık elbisesi giyip elinde bir mumla azizi ziyaret etmiş ve oradan gizlice aldığı et parçasını mezarına koymuştu. Böylece her şey yoluna girmiş ve Larnaka limanında mahsur kalan gemi yolcularıyla birlikte limandan çıkıp yoluna devam edebilmişti.¹¹

Bir başka rivayete göre de Lala Mustafa Paşa, kilisenin olduğu yere gelene kadar büyük bir direnişle karşılaştı. Bu zorluk karşısında ellerini semaya kaldırarak fetih için Allah'tan yardım istedi. Tam bu sırada Hızır Aleyhisselam kapıda görünerek ona yol gösterdi. Bunun sonucunda şehir fethedildi. Adanın fethinden sonra Paşa burasının camiye çevrilmesini emredip ilk cumayı da bu camide kıldı. Camide, fetih nişanesi olarak Cuma hutbeleri bir kılıç eşliğinde imam tarafından irad ediliyordu. Bu gelenek 1960 senesine kadar caminin son imamı Muharrem Efendi tarafından devam ettirilmiştir. Buraya yapılan türbeye de makâm-ı Hızır ya da makâm-ı Ömer denilmektedir.¹² Eskiden buranın bir

¹⁰ VGM,176/s.173.

¹¹ Tuncer Bağışkan, **Kıbrıs'ta Osmanlı - Türk Eserleri**, Kuzey Kıbrıs Müze Dostları Derneği yayınları, Lefkoşa, 2005, s.90.

¹² Kemal Atay, **Güney Kıbrıs'tan Türk Mührü Silinmeden**, Ertem Basım Yayın Dağıtım, Lefkoşa, 2010, s.34; Bağışkan, a.g.e., s.

hanım bakıcısı vardı. Özellikle Cuma günleri ikindi namazından sonra müslüman kadınlar buraya gelir ve zikir çekerlerdi.¹³ Hızır Aleyhisselam ile ilgili olarak sayısız rivayetler günümüze kadar gelmiştir. Bir rivayete göre Hızır Aleyhisselam, bu bölgede oturan bazı kişilere kısa boylu, aksakallı, yaşlı bir ihtiyar şeklinde görünür ve onlardan Ayet-el-Kürsi'yi yedi kez okumalarını istemiş. Bir başka rivayette ise, Hızır zaman zaman sabah namazından önce camiye gelen bazı kimselere cübbe giymiş durumda görünür ve bu sırada ortalığı gül kokuları sararmış. Bütün bu rivayetler caminin fetihten önce ve sonra meşhur bir yer olduğunu göstermektedir.

Cami, düzgün kesme taştan yapılmış olup doğu-batı yönüne uzanan enine dikdörtgen planlı bir yapıdır. Savaştan önce tonoz örtülü olmakla birlikte muhtemelen savaşta kubbesi dâhil hasar görüp yıkıldığından dolayı yeniden tamirat görmüş ve ahşap-kiremitle örtülmüştür. Dış duvar payandalarla desteklenmektedir. Batıdaki son cemaat yerinin cephede üç, iki yanlarında da birer kemerli açıklığı bulunmaktadır. 1894 yılı itibariyle son cemaat yerinin çatısı çatladığından tamirat görmüştür. Son cemaat yerindeki ortaçağa ait kemerli bir kapıdan cami harimine yani namaz kılınan yere girilmektedir. Harimin ahşap mertekli tavanı kuzey-güney yönündeki eşit aralıklı yedi kemerle taşınmaktadır. Güney duvarında minber, güneydoğu duvarında mihrap ve kuzey duvarında sütunların üzerinde müezzin mahfili yer almaktadır.(Resim 1,2)

Kilise ve camilerin sahip oldukları unsurlar birbirinden farklı olduğu için kiliseden camiye çevrilen yapılarda belli değişiklikler yapılmaktaydı. Binanın dış kısmında bulunan iki mabet arasındaki en büyük fark şadırvan ve minaredir. Vakfiyede camiye bir minarenin ekleneceği şu şekilde belirtilmektedir “...ve evkat-i hamsede duhul-i vakti i'lama müstakimu'l-kame bir minare-i âliye ...[Beş vaktin(namaz vakitleri) girdiğini ilan etmek için yüksek bir minarenin inşası...]

 Bunun üzerine caminin kuzeydoğu bitişiğinde ince, uzun ve tek şerefeli bir minare inşa edilmiştir. Minare gövdesinin alt kısmı beş köşeli, yukarısı ise silindiriktir. Ayrıca Kıbrıslı arkeolog Tuncer Bağışkan'ın belirttiğine göre 19. yüzyılın başlarında Ömerge Camii'nin kuzeyindeki kadınlar kısmının batı bitişiğinde Hızır Aleyhisselam'ın makam türbesi vardı. Tek mekanlı ve kubbe üst örtülü olan türbenin güneyi camiye bitişik olup, kuzey kısmı ise mezarlığa doğru çıkıntı yapmaktaydı. Türbeye kuzeyindeki bir kapıdan ve camiden girilmekteydi. Tuncer Bağışkan bu bilgilerini elimizde

¹³ Hikmetağalar, a.g.e., s.293.

de bulunan 1900 yılına ait eski bir fotoğrafa dayandırmaktadır.(Resim 1) O sırada caminin minaresi kadınlar kısmının kuzeybatı köşesindeydi. Tek şerefeli olan minarenin kapısı kadınlar kısmının batısındaki bir mekâna açılmaktaydı. Fakat Kıbrıs Evkaf Muhasebecisi Fahri Efendi'nin hazırladığı 25 Eylül 1912 tarihli mali raporda, caminin tamiri ile minarenin yeniden yapımının 21 Aralık 1903 tarihinde Evkaf Murahhası olarak göreve başlayan Musa İrfan Efendinin döneminde gerçekleştiği ve bu amaçla mazbut vakıflardan 336.01.2 paund harcandığı kaydından bugünkü minarenin daha sonradan inşa edildiğini anlamaktayız.¹⁴ Şu anda eski minarenin sadece gövdesinin bir kısmı kadınlar kısmının köşesinde görülmekte, kapısı ise kadınlar kısmının batı bitişiğindeki odaya açılmaktadır. Şimdiki yeni minare eski minarenin sağına ve makam türbesinin kuzey bitişiğine inşa edilmiştir. (Resim 2) Yeni minarenin inşa edilmesiyle türbenin kubbesi hasar görmüştür ve minarenin kapısı caminin kuzey tarafına gelecek şekilde inşa edilmiştir. Makam türbesinin hasar görmesi belki de mimari olarak minarenin başka yere yapılma imkanı olmadığındandır. Eskiden makam türbesi olarak kullanılan bu mekânda şimdilerde herhangi bir mezarın bulunmadığı gözlemlenmektedir.¹⁵

Adada birkaç camide bulunan Hz.Peygamber'e ait sakalı şeriflerden birisi de Ömerge Camii'ndir. Özellikle Ramazan aylarında halkın ziyaretine açılan bu gelenek günümüzde de devam ettirilmektedir.

Caminin kuzey kesimi yani minarenin ve *Makâm-ı Hızır*'ın olduğu taraf eskiden mezarlıktı. Eski resimler bize bunu kanıtlamaktadır. (Resim 1) Ayrıca Hizber Hikmetağalar'ın belirttiğine göre burası savaşta şehit olan Osmanlı askerlerine aittir. Dördüncü bayraktar burada şehit olmuş ve savaşta şehit olan diğer askerlerle beraber buraya defnedilmiştir. Zamanla da burası koca bir müslüman mezarlığına dönüşmüştür.¹⁶ Fakat ilerleyen zaman içerisinde burdaki mezarlık tahrip edildi ve Evkaf tarafından otopark olarak kullanılmak üzere bir Rum'a kiralandı. Güney Kıbrıs'ta Vakıf Malları Eski Eserler ve Müzeler Dairesi ile Kıbrıs Türk Mallarını Koruma ve İdare Etme Yönetimi/Vasiliği tarafından idare edildiği için Ömerge Camii'nin yanındaki otopark Eski Eserler Dairesi

¹⁴ Altan, a.g.e., C.I, s.439.

¹⁵ Tuncer Bağışkan, "2008-2010 Yılları Arasında Kıbrıs Genelinde Yeni Saptanan Osmanlı-İslam Eserleri 2", **Halkbilimi Dergisi**, S. 58, Halk Sanatları Vakfı Yayını, Lefkoşa, 2012, s.95-96.

¹⁶ Hikmetağalar, a.g.e., s.77.

tarafından kaldırılmak istenmiş, ancak otopark sahibinin Evkaf'ın kira belgesini göstermesi üzerine Eski Eserler Dairesi hiçbir şey yapamamıştır.

Ömerge Camii 1960 yılına kadar müslümanların yoğun olarak yaşadığı fakat etrafı Rumlarla çevrili bir Türk mahallesinde bulunuyordu. İki toplum arası gerginliklerin artmasıyla Türkler buradan daha güvenli yerlere göç etmeye başladı. Caminin 62 yıl boyunca imamlığını 1955 yılında vefat edene kadar Mehmet Şükrü Efendi yapmıştır. Şükrü Efendiden sonra 1960 yılına kadar imamlığını caminin yakınında bulunan evde kalan Muharrem Efendi sürdürmüştür. Son müezzinliğini de Tenekeci Ahmet Seyfi Efendi üstlenmiştir.¹⁷

Cami, 1960 sonrası olaylarında insanları kışkırtmak için belli karanlık kesimler tarafından 1962 yılında Bayraktar Cami ile beraber bombalanmıştı.¹⁸ Benzer bombalama olayı 1990 yılında tekrar gerçekleştirilmişti. Cami 1974 sonrasında Güney Kıbrıs'ta yaşayan Arap ve Afrikalı müslümanlar tarafından ibadet amacıyla kullanılmaya devam edildi. En son 2 Aralık 2000 yılında camiyi yakma teşebbüsü oldu, fakat sabah namazına gelen Suriyeliler tarafından erken fark edilip söndürülmüştü.¹⁹

Arap dünyasından 1984 yılında adaya gelenlerin Güney Kıbrıs Rum Kesimi ile yaptıkları bir antlaşma sonucunda Ömerge Camii ile beraber Larnaka ve Limasol Camii Kebirlerinin yönetimi Dünya İslam'a Çağrı Cemiyeti'ne (The World Islamic Call Society The Greant Jamaheriya) devredilmiştir. 1984'ten sonra caminin imamlığını Libya İslam'a Çağrı Cemiyeti'nin atadığı Suriyeli Muhammed Rabia Kermende'nin yaptığını Hizber Hikmetağalar'dan öğrenmekteyiz. 1985 yılında Abdül Celil el-Fetih tarafından yapılan ödemelerle cami hariminin tamamı yeşil halılarla döşenmiştir.²⁰ Rabia Kermende'den sonra camiye imam olarak atanan Senegal asıllı Muhammed Senegalese adında bir kişi bu görevi sürdürmektedir.

Güney Kıbrıs Yönetimi Ömerge Camii ile beraber birçok mabedi kapatmaya çalışmıştır. Fakat özellikle Ömerge Camii'nde beş vakit ibadet eden müslümanlar olduğu için bunda başarılı olamamışlardır. Yönetim, mabetleri restorasyon yapma bahanesi ile

¹⁷ Hikmetağalar, a.g.e., s.79; Bağışkan, a.g.e., s.91.

¹⁸ <http://www.haberturk.com/gundem/haber/554417-kibrista-cami-bile-yaktik>, (20 Temmuz 2014); <http://www.havadiskibris.com/Ekler/poli/120/guney-lefkosa-hatiralarim/212>, (20 Temmuz 2014)

¹⁹ Atay, a.g.e., s.35.

²⁰ Hikmetağalar, a.g.e., s.78, 293.

ibadete kapatıp restorasyon bittikten sonra da buraların eski kilise olduğu bahanesi ile müzeye çevirmeye çalışmaktadır. Günümüzde Güney Kıbrıs'ta bulunan 17 cami bu özelliklerinden dolayı kapılarına kilit vurulmuş durumdadır. En son Baf Camii Kebir'in restorasyon çalışmaları bittiği halde ibadete izin verilmemiştir. Ömerge Camii Müslümanların sürekli kullandığı bir ibadethane olduğundan ve vakit namazlarında 40-50, Cuma namazlarında ise 500 kişiye ulaşan cemaatinden dolayı kapatılma tehlikesine karşı ayakta durmaktadır.

İki bölge ve iki toplum arasındaki ilişkiler 1974 sonrası Türkiye'nin adaya askeri müdahalede bulunmasıyla kesintiye uğramıştır. Yapılan antlaşmayla Rum kesimindeki Türk nüfus adanın kuzey tarafına, Türk kesimindeki Rum nüfusunun çoğu da adanın güney kısmına göç etmişlerdir. Yapılan bu nüfus mübadelesi sonucunda Dipkarpaz, Sipahi, Yeşilköy gibi köylerde az sayıdaki Rum dışında bütün Rumlar adanın güneyine göç etmişlerdi. Geriye kalanların da çocukları büyüdükçe eğitim amacıyla güneye geçmiş ve geri dönmemişlerdi. Yapılan bu mübadeleyle siyasi görüşmeler devam etmekle beraber toplumsal olarak ilişkiler en düşük seviyeye inmiştir. Bu olaylardan en fazla tahribatı şüphesiz vakıflar ve dini mabetler almıştır. Çünkü cemaatsiz kalan mabetler zamanla çürümeye yüz tutmuş ve birçoğu yıkılmaya başlamıştır. Bazı mabetlerin (hem cami hem de kilise) dini amaçlar dışında kullanıldığını müşahade etmek daha üzücü bir durum olmuştur.

2000'li yılların sonuna kadar ancak aşırı kesimlerin taşkınlık ve yakma girişimleri ile gündeme gelen ibadethaneler bu tarihten sonra Türkiye'deki iktidarın da değişmesiyle beraber oluşan ılımlı havanın etkisiyle insanlar tarafından daha fazla sahip çıkılmaya başlamıştır. Ada insanının camilere dönüşü yalnızca kuzeyde değil güneyde de olmuştur. Türk gençlerinin ibadet için Güney'e geçtikleri müşahade edilmektedir. Din İşleri Dairesi, Güney Kıbrıs'taki ibadethanelerden sorumlu kişi olarak Şakir Alemdar'ı atamıştır. Ömerge Camii Libyalı müslümanların kontrolünde olsa da Hala Sultan, Bayraktar Camiileri ile beraber ibadetlerin kontrolü Şakir Alemdar'dadır. Bu kişi aynı zamanda Güneyden Arap ülkelerine ihraç edilen etlere helal vesikası veren kişi konumundadır.²¹

²¹ <http://www.havadiskibris.com/Ekler/poli/122/kibrisli-islam-geri-mi-donuyor/250> (20 Temmuz 2014)

2. Vakfiye'nin Özellikleri

Vakfiye, vâkıfın vakfın teşekkülü ve işleyişi hakkında tanzim ettiği hükümlerin şeriata uygun olduğunu ve kadı tarafından onaylandığını gösteren belgeye denir. Başka bir deyişle vakfiye, *hüccet-i şer'iyyedir*.²²

Belli bir plan dâhilinde yazılan vakfiyeler, kadılar tarafından onaylandıktan sonra mahkeme sicillerine kaydediliyordu. Vakıfların gereği gibi idare edilmesi için de bir nüshası mütevelliyeye verilmekteydi. Bazen vakfedilen bina gibi bir yapıysa vakfiyenin özeti binanın duvarına işlenmekteydi.²³

Vakfiyeler, hacim olarak vâkıfın vakfettiği akarların miktarı ve koyduğu şartlar ile edilen duaların uzunluğu ve yazının boyutuna göre değişmektedir. Lala Mustafa Paşa'nın elimizdeki vakfiyesi toplam yirmi üç sayfadan ibarettir.

Elimizdeki vakfiyenin giriş kısmı Allah'ın kudretini anlatan bazı ifadelerden sonra Zuhrûf suresinin 32. ayetinden “...Onların bir kısmının derecelerini, diğerlerinin üzerine yükselttik (üstün kıldık...)” kısmı alıntı yapılarak Allah'a hamd ve şükürlerini sunduktan sonra Yasin Suresinin 38. ayetindeki “...Bu, mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen Allah'ın takdiri (düzenlemesi)dir” ile tamamlanmıştır.²⁴

Allah'a hamd, Peygamber Efendimiz'e salavattan ve Hulefâ-i Raşidin'in isimleri teker teker anıldıktan sonra Ensar ve Muhacir'in ve bütün Sahabe-i Kiram'dan her birine duada bulunulmuştur.

Dua kısmı geçildikten sonra dünya hayatının geçiciliğinden ve bu dünyanın asıl görevinin ahirete hazırlık için bir basamak teşkil ettiği vurgulanıyor. Bu düşünceleri temellendirmek için de Nahl Suresinin 97. ayeti “Erkek veya kadın, kim mü'min olarak iyi iş işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz” ile “İnsanoğlu öldüğü zaman, bütün amellerinin sevabı da sona erer. Şu üç şey bundan müstesnadır: Sadaka-i câriye, istifade edilen ilim, kendisine dua eden hayırlı evlat” hadisi gösterilmektedir.

Vakfiyenin sonraki kısmında ise vâkıfın kim olduğu hakkında ayrıntılı bilgilere rastlamaktayız. Vâkıfa burada Hazret-i Mustafa Paşa diye hitap edilmekte, yaptığı bütün

²² Ömer Hilmi Efendi, a.g.e., s.32.

²³ Bahaeddin Yediyıldız, a.g.e., s.5.

²⁴ VGM,176/s.163

hayır ve hasenatta dünyevi bir amaç gütmeyeceği, yalnızca Allah'ın rızasını gözettiği vurgulanmaktadır.

Vakfiyenin devamında vakfın malî yönü ve gelir kaynakları ile vakfedilen menkul ve gayr-i menkullerin ayrıntılı tasviri yapılmaktadır. Elimizdeki vakfiyede en uzun bölümü bu bölüm oluşturmaktadır.

Vakfiyede vakfedilenler sayılmadan önce Ömerge Camii'nden bahsedilmekte ve Muaviye ibn Ebu Süfyan burada namaz kıldığı için değer atfedildiği vurgulanmaktadır. Bu yüzden kilisenin camiye dönüştürüldüğü ve buna bir mekteb ile bahçesinde susayan insanların su içmeleri için bir de çeşme ilavesi yapılacağı belirtilmektedir. Bundan sonra Lakadamy'a'dan başlayarak vakfedilen akarlar ayrıntılı tasvir edilmektedir.

Vakfedilenlerin yerleri ve miktarları, varsa satın alınan kişiler hakkında ayrıntılı bilgi verildikten sonra vâkıfın kurduğu vakıfta kimlerin mütevellî olacağına dair bilgiler verilmektedir. Lala Mustafa Paşa kurduğu vakıfta mütevellînin kendisi olduğunu, kendisi vefat ettiğinde de evladına, ondan sonra da evlatlarının evlatlarına geçeceğini şart koşturmuştur. Ayrıca vakıfla ilgili hesaplamaların mütevellîye ait olduğu ve gelir gider hesaplamalarının sonucunda eksilenlerin tamamlanmasının mütevellînin onayına bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Bununla beraber vakıf hizmetinde bulunan kişilerin azledilmesi ya da işe yeni bir kişinin gerekli görülmesi durumunda mütevellî tarafından gerekli vasıfları taşıyan kişiler arasından seçim yapılacağı vurgulanmaktadır.

Mütevellîye ve vakfa yönelecek saldırılar için de bedduada bulunmaktadır.

Vakfiyenin devamında vakfın müstahdemlerinin tayin, ücret, görevlerini ve kadrolu kişilerin kimler olacağını gösteren kısma geçilmektedir. Vakıf görevlileri ve kendilerine verilecek ücretlerle ilgili bilgiler bu tezin ileriki kısımlarında ayrıntılı olarak verilecektir.

Vakfiyenin son kısmında vâkıfın vakıftan rucu isteği ve reddi, vakfın tescili ve onayı bulunmakta, vakfiye şahitlerini belirten kısım ile son bulmaktadır.

Lala Mustafa Paşa'nın elimizdeki vakfiyesine bakıldığında tevliyetini kendisine, kendisinin vefat etmesi durumunda da bu görevin günlük otuz akçe karşılığında evlatlarına geçmesini şart koşturduğu görülmektedir. Vakfa idarecilerin atanma şekline bakıldığında yarı ailevi bir vakıf gibi gözükse de mütevellîlerin aldıkları maaşı yaptıkları görev karşılığında aldıkları ve bunun dışında bir ücret almadıkları anlaşılmaktadır. Vâkıfın da vakfın

gelirinden herhangi bir şey almadığı göz önünde bulundurulduğunda bu vakfın hayrî bir vakıf olduğu söylenebilir.

Lala Mustafa Paşa vakfın sahih olup olmadığı ve tescili konusunda kadı ile olan işlemlerin yürütülmesi için vakfa Behram Ağa bin Abdurrahman'ı müteveli tayin etmiştir.

Vakfın sahih olduğuna dair kadı onayı ve şer'iyeye defterine kaydı tamamlandıktan sonra Lala Mustafa Paşa kadıya başvurup, İmam-ı Âzam Ebu Hanife Numan bin Sabit el-Kûfî'nin görüşüne binaen vakıftan rucû ettiğini ve zikredilen emlak ve akarat-ı merkumenin kendisine iade edilmesini istemiştir.²⁵ Çünkü Ebu Hanife'nin vakıflar hakkındaki görüşü vakfın sahih olduğu, fakat vakfedilen menkul ve gayr-i menkulün mülkiyetinin vâkıftan çıkmadığı, ölümü üzerine de varislerine geçtiği yönündedir. Böylece vâkıf ya da vârisleri istedikleri zaman zikredilen akdi bozma hakkına sahiptirler.²⁶

Bunun üzerine vakfa müteveli olarak atanan Behram Ağa bin Abdurrahman, bu isteğe itiraz edip delil olarak da imameyn olarak adlandırılan İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşlerini göstermiştir. Çünkü bu imamlardan Ebu Yusuf'un görüşüne göre vâkıfın "*mülkümü vakfettim*" demesiyle, İmam Muhammed'e göre de vakfedilen mülkün müteveliye teslim edilmesiyle mülk vâkıftan çıkar. Bunun üzerine hakime intikal eden olay, hâkimin müteveliye haklı bulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu karar sonucunda vakıf lazım ve bâki bir vakıf haline gelmiş olmaktadır.²⁷

Olayın aslına bakıldığında Lala Mustafa Paşa gerçekten vakıftan dönmek istememiştir. Fakat kendisinden sonra müteveli olacak kişilerin ya da vârislerinden birisinin kadıya başvurup akdin feshettirmesine engel olmak için bu yola başvurmuştur. Nitekim bu adıma başvurmak Osmanlıda vakıf kurmanın usullerindendi.

²⁵ VGM,176/s.184-185

²⁶ Geniş bilgi için bkz. Ahmed Akgündüz, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, OSAV, İstanbul, 1996, s.88-89, 151,168.

²⁷ VGM,176/s.185

Vakfedilenlerin Bulunduğu Kaza Ve Özellikleri

BULUNDUĞU KAZA	Miktar
LEFKOŞA	Lakadamyada ²⁸ muhtelif yerlerde bulunan 92 parça arazinin toplam 3395 ²⁹ dönüm ve 2180 muhtelif türlerde ağaç
LEFKOŞA	Lakadamyada ³⁰ toplam 11097,5 dönüm arazi, 5906 adet zeytin ağacı, 5 incir ağacı, 1 ağaç kavunu, 35 hane, su kemerleri ve su hakları ile beraber
LEFKOŞA	Ayamarina toprağı 40 dönüm ³¹ 8 ağaçlı bir bahçe Estofi toprağı 50 dönüm Vavsırası delilen ve içerisinde 60 adet ağaçla 500 dönüm Ayamama Belendori toprağı 10 adet zeytinle 6 dönüm Ayamama Kateriye 20 adet zeytinle 6 dönüm Ayanekdoz Seberiyeye toprağı 8 adet zeytinle 1 dönüm Suboyunu denilen yerde 8 adet ağaç Markoniye denilen yerde 10 adet zeytin ağacıyla beraber 100 dönüm Veflifari? Tozollo denilen yerde 1 dönüm İnlotari toprağı 5 adet zeytinle 1 dönüm Zako Mayro denilen yerde 10 adet zeytin ağacı 1 dönüm Beresto denilen yerde 8 adet zeytinle 1 dönüm Kostantin Selomoti toprağı 1 dönüm Baba Nikolo denilen yerde 42 adet zeytin ağacıyla 3 dönüm Değirmen toprağına bitişik 12 dönüm Yomko bahçesi denilen 240 zeytin ağacıyla beraber 30 dönüm Beruyeye toprağı denilen yerde 42 adet zeytin ağacıyla 45 dönüm

²⁸ Lakadamyalı Haydar Bey bin Abdullah, Mustafa Ağa bin Abdullah, Hasan Bey bin Beykâri'den satın alınan mülkler

²⁹ Vakfiyede toplam 3322 dönüm arazi ve 2377 adet ağaç olarak verilmekte yaptığımız hesapta ise 3395 dönüm 2180 adet ağaç çıkmaktadır

³⁰ Lakadamyalı Haydar Bey'den satın alınan araziler.

³¹ Bu bahçeye ait 2 gün ve 2 gecelik sulama hakkıyla beraber

	<p>Kalati kerinekomani denilen yerde 34 adet zeytinle beraber 1,5 dönüm Gracor denilen arazi 11 adet zeytin ağacıyla 1,5 dönüm Eskalyopete toprağı denilen yerde 15 adet zeytinle ayrıca içinde 250 zeytin ağacıyla 30 dönümlük bahçe Ve içinde 15 adet zeytin ağacıyla 6 dönümlük bir bahçe Lefkoşa Kale'sinin içerisinde Ayafşone? Denilen yerde üst katta 11 alt katta 14 odası bulunan ve bahçesinde su kuyusuyla beraber Senko Sakarde hanesi.</p>
OMORFA	<p>Kyra (Mevlevi köyü) Boverdari toprağı 50 dönüm³² Fevki veledi Bondeno arzında 30 zeytin ağacı Avka toprağında 10 zeytin ağacı Kerafini toprağı denilen ve içinde 47 adet zeytin ağacıyla 50 dönüm Bertare toprağı 12 dönüm Teri Mişo toprağı denilen ve içinde 15 adet zeytin ağacıyla 30 dönüm Ganafya toprağı deilen 50 dönüm Anafboranka toprağı 2 dönüm Kıraçdane dağına mahdud 1 gölet Barani toprağı denilen 10 dönüm Dizace toprağı delilen 20 dönüm Petro toprağı denilen 15 dönüm Sotro Petro toprağı denilen 30 dönüm Lakani toprağı denilen 40 dönüm Fabito toprağı denilen 40 dönüm Ganakapo Fefka toprağı denilen 8 dönüm Kaluker Beto adlı bahçe 203 zeytin ağacıyla 32 dönüm Foko bahçesi denilen 15 incir ağacıyla 8 dönüm İçerisinde 25 adet ağaç kavuni, 12 incir ağacı, 30 adet dut ağacı ve 1 adet dut ağacı içeren toplam 10 dönüm Meyaboroli denilen içerisinde 5 adet zeytin, 12 adet incir ağacını içeren 12 dönüm bahçe İçerisinde 25 zeytin ağacı bulunan Keraçe toprağı 30 dönüm Buferi toprağı 20 dönüm Estrade toprağı 10 dönüm 8 adet evle beraber 1 tane manastır Ve bir parçası kıbleten Kera adlı köye ve şimâlen Dimnone adlı köye ve garben Motşe adlı köye ve</p>

³² Kyra köyünde sakin Haydar Ağa mülkü iken vekili Hasan Bey İbn Ömer'den 60000 nakid akçe karşılığında satın alındı.

	<p>şimâlen dağla mahdûd 30 adet dut ve birkaç zeytun eşcarını müştemile ve kendüye muayyen mâ-i cârisiyle 50 dönüm mezraayı Metöse adlı köyde sınırları belirtilmeyen toplam 60 adet ağacı içeren toprak³³ Metöse adlı köyde 15 odalı iki katlı 1 hâne ve mülk</p>
GİRNE	<p>Betertiye adlı köyde 6 adet harnup ağacı ile 9 adet zeytin ağacını içeren sınırları ahali tarafından bilinen arazi</p>
LEFKOŞA	<p>Ayafşotude adlı mahalde 16 odalı iki katlı ev Morsadi Kortari denilen içerisinde harabe bir kilisenin bulunduğu 2 dönümlük boş arazi Dozi Hüsrev mülküne muttasıl 6 odalı bir ev bir su kuyusu ve hurma ağaçlarını içeren mülk menzil³⁴ 13 odalı iki katlı bir ev, boş arazi ve içerisinde su kuyusu ve dolabını içeren mülk³⁵ Ayaso adlı yerde bulunan harabe yerler³⁶ Ayayorgi adlı mahalde 7 odalı iki katlı bir ev, su kuyusu ve 1 ambar 15 odalı iki katlı bir ev ve 12 adet hurma, 8 adet ağaç kavuni, 4 zeytin ağacı ile beraber 4 su kuyusu, 1 dolap içeren 8 dönümlük arazi Ayayorgi denilen mahalde 3 dükkân Ayasoma adlı mahalde 8 adet zeytin, 1 adet hurma, 16 adet ağaç kavuni, 16 adet nar, 7 incir, 2 üzüm ağacını içeren 7 dönüm bahçe Câmii şerife bitişik 7 odalı iki katlı ev Kale içerisinde 0,5 dönüm yer içerisinde 3 halveti, 4 fırın ve camekân, külhan bölmelerinden oluşan 1 hamam³⁷ 3 halveti ve 7 fırın, cammekandan oluşan 0,5 dönüm yer içerisinde bulunan hamam³⁸ İçerisinde harabe ev ve 5 adet zeytin ile 2 dut ağacı içeren 1 dönüm arazi İçerisinde toplam 27 odası olan iki katlı bir bina 3 su kuyusu ve dolabı, 26,5 dönümlük bir bahçe, Alakani toprağı denilen 60 dönüm Ciborakfa toprağı denilen mhtelif yerlerde toplam içerisinde 8 adet zeytin ağacı bulunan 46 dönüm İçerisinde 64 zenytin, 29 incir ağacı ile Bota Nikola bahçesinin de bulunduğu 34,5 dönüm</p>

³³ Vakfiyede toplam 70 adet ağacın olduğu yazılı fakat toplamda 60 adet çıkmaktadır

³⁴ Mustafa bin Abdullah adlı kişiden satın alınan

³⁵ Hasan Bey ibn Bikari adlı şahıstan satın alınan

³⁶ Pir Mehmet Efendi'den satın alınan

³⁷ Haydar Bey'den satın alınan

³⁸ Kurt Bey bin el-Merhum Sinan'dan satın alınan

	<p>Ayamerdiki İncirli adlı köyde içerisinde 115 adet zeytin,15 adet ağaç kavuni ve 24 farklı ağacın bulunduğu 10 dönümlük bir bahçe</p> <p>Kuzeyden Mehmet Raci mülküne bitişik 10 dönüm arazi</p> <p>Ayanastasi adlı mahalde toplam 27 odalı iki katlı mülk menzil</p> <p>Aya Yorgi Kalliço mahallesinde 18 odalı iki katlı dükkânlar ve dükkâna bitişik 1 ev³⁹</p> <p>Alinorise adlı mahalde 9 adet dükkân</p> <p>Sentokatle adlı mahalde camiye yakın bulunan 12 odalı iki katlı ev ve 10 adet ağaç kavuni 1 hurma ağacını içeren mülk</p> <p>Kastelorise adlı mahalde bulunan 7 odalı iki katlı ev ve içerisinde su kuyusu ve üzüm ağacı bulunan mülk 5 odalı iki katlı ev ile bahçesinde 4 selvi, 1 zeytin,1 badem ağacıyla beraber su kuyusunun bulunduğu mülk ile aynı yerde 14 odalı iki katlı evler, bahçesinde su kuyusu ile havlusu bulunan menzil 5 odalı iki katlı ev</p> <p>Hamama yakın 39 adet dükkân</p> <p>Ayalefteri adlı mahalde toplam 20 odalı iki katlı bir ev ve içerisinde 25 adet ağaç kavuni, su kuyusu, akarsu bulunan 1,5 dönümlük Konder bahçesi</p> <p>Aya Arastase Palo adlı mahalde ayrı ve bitişik 18 ev, 3 kilise, 2 bahçe 2 parça boş arazi</p> <p>Beskoyi adlı mahallede 10 adet ev, 3 bahçe, 1 değirmen,5 odalı hane,1 manastırdan oluşan yerin tümü</p> <p>Ayayani Esbadali adlı mahallede 18 adet hane,3 kilise, 1 bahçe</p> <p>Sante katerina adlı mahallede 7 ev</p> <p>Ayanikola Efraye adlı mahallede 13 ev, 2 kilise, 1 bahçe⁴⁰</p> <p>Osto adlı mahallede 7 odalı ev</p> <p>Santo Agustini adlı mahalde 17 odalı hane</p> <p>Manastırı Andriyo adlı mahalde 4 adet ev,1 kilise,1 bahçe ve boş arazi</p> <p>Balıkpazarı adlı yerdeAya Yorgi kilisesine bitişik 8 adet mahzen</p> <p>Tahtakalede 1 arsa ve 10 adet dükkân</p> <p>Demirci, bakırcı dükkanları olarak kullanılan binalar</p> <p>Tuzla kapısında 3 adet boyacı dükkânları</p> <p>Tahtakalede toplam 144 dükkân ve 11 adet at değirmeni bütün aletleri ile beraber</p>
--	--

³⁹ Manoyel adlı zımmiden satın alınan

⁴⁰ Ömerge Camii'ne yakın

	Yalıkatre(Kytrea/Değirmenlik?) köyünde 20 aded üst kattan oluşan hanlar ⁴¹ Lefkoşa'nın farklı yerlerinde bulunan ve vâsi Hüseyin Bey'den satın alınan toplamda 3826,5 dönüm 16 hane ve bahçeler Sendiler ve Mot cemaatleri elinde olan toplam 1391,5 dönüm arazinin 1/3'ü ve 18 günde 6 gün ve 6 gece sulama haklarıyla beraber. ⁴²
PENDAYE	Toplamda 7 hane bunlara ait 14 dönüm bahçeler, su kuyuları ve içerdikleri farklı çeşitlerde ağaçlar ⁴³
LEFKOŞA	Ayademri (Metehan) adlı köyde dört tarafı yolla çevrili harabe binayı içeren toprak parçası Balıkesir (Balikettri) adlı köyde toplamda 2260 dönüm arazi, 5 hane ve bunlara ait farklı türlerde ağaçlar ve aylık sulama hakları ile beraber ⁴⁴ Termenya(Termiya) adlı köyde bulunan mezrada 400 baş koyun Yani Ketri mezrasında 16 baş çift öküzü büyük küçük 21 inek ⁴⁵ Mezito adlı 2 değirmen, ekmekçi fırını ve levazımı ile beraber ⁴⁶
GİRNE	Maloteri toprağı 11 dönüm ⁴⁷ Ekto toprağı 25 dönüm Ferahti bahçesi 1 dönüm Vado mezrası 6 dönüm Ekto toprağına bitişik 600 aded zeytin ağacı Fanyo mezrası 20 dönüm Leyzone denilen 12 dönüm toprak Doka mezrası 15 dönüm Kino toprağı 10 dönüm Kostanti toprağı 5 dönüm Betlu toprağı 5 dönüm Varya Harabi toprağı 4 dönüm Kayno Verastreye toprağı 60 dönüm Podamo denilen 5 dönüm arazi Rodya toprağı 4 dönüm

⁴¹ Hasan Bey ibn Ömer eş-Şehri Peykarizade'den (not: Kıbrıs'da defter kethüdası olup vefat eden Konalı (?) Hasan Bey ibn Pir Ömer'den yetimeyne kalan mirası çocuklarının vâsisi olan kardeşi Hüseyin Bey'den dönemin padişahı II. Selim'den alınan 15 Nisan 1577 tarihli bir fermanla Kıbrıs'ta vaki olan evleri, toprakları, değirmenleri ve hayvanları satın alınmıştır. Ücreti Rumeli Kazaskeri Mevla Şemseddin tarafından Vâsi Hüeyin bin Pir Ömer'e teslim edilmiştir. (VGM s. 179-180) yetimlere kalan ve vasileri olan kardeşi Hüseyin Bey'den satın alınan

⁴² Vakfiyede toplam 1579,5 dönüm olarak verilmektedir. Fakat yaptığımız hesapta toplamın 1391,5 dönüm ettiğini görmekteyiz. Hesapta hata vardır.

⁴³ Vâsi Hüseyin Bey'den satın alınan

⁴⁴ Vâsi Hüseyin Bey'den satın alınan

⁴⁵ Hayvanlara bakmak üzere Mercan, Arap asıllı İbrahim, Selman adlı köle görevlendirilmişlerdir.

⁴⁶ Hasan Bey ibn Bikari'den satın alınan

⁴⁷ Dimetoka adlı köyde yaşayan Hasan Bey 'den satın alınan topraklar

	Fomolyo toprağı su harkıyla beraber 5 dönüm Bebile Livari toprağı 4 dönüm Fomolyo toprağı 8 dönüm 10 odalı iki katlı ev
LEFKOŞA	Toplam 30 dalı 5 hane ⁴⁸ 4 hane ve bir fırından oluşan menzil ⁴⁹ Toplam 22 odalı iki katlı bir hane ve devamlı akarsuyu bulunan 6 dönüm bahçe ⁵⁰ Keterbe adlı köyde 2 farklı yerde bulunan değirmen ve bostan yerleri ⁵¹ 200 dönüm
GİRNE	Larnaka(?) adlı köyde toplamda 677 dönüm arazi ve 14 haneden oluşan mülk ⁵² Kazanabifan(Kazaphani/Ozanköy?) adlı köyde bağlar, akarsular, muhtelif ağaçlar ve binalardan oluşan mülk ⁵³ 1 değirmen bütün aletleri ile beraber ⁵⁴
PİSKOPİ(SİMON KAZASI)	Koloş adlı köyde Koloş Suyu üzerinde bulunan demir, bakır ve bütün edevatiyle 1 değirmen
GİRNE	Planya ırmağı üzerinde 10 değirmen ⁵⁵ Ematine adlı köyde bütün aletleriyle 2 değirmen
LEFKE	Aya Yorgide 6 aded değirmen ⁵⁶ Aya Yorgide 1 değirmen 2 odalı hane, 1 dönüm tarla ve Floro mezarası 6 dönüm Termiye köyünde 1 değirmenle beraber 5 dönüm arazi ve 1 dönümlük bahçe Sade mezarasına bitişik 1 değirmen Bakomo tarlasına bitişik 1 değirmenle beraber 20 dönüm mülk Karakoda adlı köyde 1 değirmen ve aletleri ile beraber 1 dönüm
MAGOSA	Ayvasıl adlı mahalde 5 odalı iki katlı bir hane, samanlık, fırın, kümes, divan, muftak ve kileri bulunan hane. ⁵⁷ İskele kapısı yakınında bulunan altlı ve üstlü 25 odalı mahzen, farklı türde ağaçlar, 2 dolab ve kapıları,

⁴⁸ Büyük Hamam yakınında

⁴⁹ Balıkpazarı'nda yaşayan Selami Çelebi bin Yahya'dan satın alınan

⁵⁰ Defterdar Bali Çelebi'den satın alınan

⁵¹ Balikettri köyünde kalan el-Hac Ali bin el-Hac Mehmed ve Mustafa bin Mehmed adlı şahıslardan satın alınan

⁵² Balikettri köyünde kalan el-Hac Ali bin el-Hac Mehmed ve Mustafa bin Mehmed adlı şahıslardan satın alınan

⁵³ Defterdar Mehmet Bey'den satın alınan

⁵⁴ Françesko veledi Çazkalibyo'dan satın alınan

⁵⁵ Murat Ağa'dan satın alınan

⁵⁶ Haydar Bey'den her biri için 4000 akçe karşılığında satın alınan

⁵⁷ Darrato ve Ahtelne veledi Paresta ve kardeşinin oğlu Françesko veledi Corci'den satın alınan

	<p>toplam 27 odalı iki katlı hane, su sarnıcı, su kuyusu içeren bahçe.⁵⁸ Todoro adlı mahalde 4 odalı ev ve bahçesi⁵⁹ Aya Andoni mahallesinde 5 mahzen, 8 odalı iki katlı hane, su kuyusu ve hurma ağaçları ile beraber⁶⁰ Ayamama mahallesinde toplam 1 odalı ve iki katlı hane, su kuyusu ve bahçesiyle beraber mülk⁶¹ 20 odalı dükkân ve ev (Camiye yakın) Ayestefano adlı mahalde 2 dükkân⁶² 2 dükkân ve 2 dönüm Toplam 20 odalı 2 katlı ev Ayabereşko adlı mahalde 3 mahzen, 2 top ağacı, havlu ve taş köprüyu kapsayan menzil 5 aded dükkân⁶³ 1 aded dükkân⁶⁴ 2 mahzen⁶⁵ Andonaki denilen 2000 dönüm mezra, toplam 5 odalı iki katlı hane, su kuyusu, 2 aded at değirmeni, hamam, 4 dönüm bahçe, kiliseden çevirilmiş cami, 1 mezra, ekinciler için 10 odalı hane, 2 hadim, 1 havlu, yazlık ve kışlık hayvan sulama yerleri, koyun otlağı ve harman yerlerinin hepsi Cami Şerif'e yakın 1 dükkân⁶⁶ Toplam 12 odalı iki katlı ev ve bahçesi ile beraber⁶⁷ Toplam 6 aded dükkân (Cami Şerif Kurbunda)⁶⁸ Ayabostali adlı mahalde 9 odalı iki katlı bir ev, ahır, sarnıcı bulunan mülk⁶⁹ 19 zira' ahırla beraber mülk menzil, Glarse vadisi denilen yerde arazi ve burada bulunan yazlık-kışlık su, koyun ahılı, harman yeri kısarak, camus, inek⁷⁰</p>
TUZLA	Çite adlı köyde muhtelif parçalardan oluşmuş araziler,

⁵⁸ Florince binti Hanflor'dan satın alın

⁵⁹ Koko veledi Baste ve diğer 3 ortağından satın alınan yerler

⁶⁰ Andoni veledi Pirnardi'den satın alınan

⁶¹ Kostantin veledi Bakoma'dan satın alınan

⁶² Zento veledi Kail'den satın alınan

⁶³ Toma veledi Brenco'dan satın alınan

⁶⁴ Cevani veledi Gobo'dan satın alınan

⁶⁵ Antoni veledi Zenbokine'den satın alınan

⁶⁶ Andoni veledi Yorgi'den satın alınan

⁶⁷ Lükercebe binti Sade

⁶⁸ Köçebe adlı şahıstan satın alınan

⁶⁹ Kostantin veledi Bertardi'den satın alınan

⁷⁰ Haydar Bey'den satın alınan

	kışlık- yazlık otlaklar, sulaklar, mandıra, harman, farklı türde ağaçlardan oluşan toplam 1105,5 ⁷¹ dönüm arazi ⁷² Keristefan adlı köyden satın alınan 595 dönüm 3 hane, 40 zeytin ağacı Alamanı köyünde aynı adlı pınar üzerinde 1 değirmen Ekolazo kilisesine bitişik 3 adet mahzen Ayayorgi adlı köyde bir mezra ve 1 değirmen
LEFKOŞA	Re'sâb denilen nehir üzerinde 30000 akçeye ⁷³ satın alınan 31 değirmen ⁷⁴

3. Vakfın Gelir Kaynakları

a. Ticari Mekânlar

Lala Mustafa Paşa'nın vakıflarına gelir getirmek için çoğunluğu arsaların oluşturduğu akarların içerisine han, hamam, fırın, dükkân, mahzen gibi kârlı yatırımlar olan müsakkafâtları da eklediği görülmektedir.

Gelir getiren bütün faaliyetleri ticaret olarak nitelemek mümkün olsa da, bu tezde tarım ve sosyal faaliyetlerin ayrı bir başlık altında zikredilmesinin daha isabetli olacağı düşünülmüştür. Çünkü gelir getirmekle beraber bazı işlerin asıl amacının hayrî hizmet olduğu vakfiyesinden anlaşılmaktadır. Bunlara çeşme ve hamamların kuruluşu örnek gösterilebilir.

Vakfın para kazanmak için vakfettiği binalara en güzel örnek dükkânlardır. Bir yerleşim yerinin kalbini oluşturan yerler camiler ve pazaryerleridir. Evler bunların etrafından daire şeklinde çevreye doğru uzamaktadır. Lala Mustafa Paşa yalnızca Lefkoşa'da 208 adet dükkân inşa ettirmiştir. Bunlardan 144 tanesi Lefkoşa surları içerisinde⁷⁵ Bu dükkânlardan 39 tanesi Ömerge Hamamının yakınında, 10 tanesi Balıkpazarı'nda bulunmaktadır. Tuzla Kapısı'nda ise ip ve kumaş boyaması yapan 3 adet dükkân bulunmaktaydı. Magosa şehrinde ise toplam 19 adet dükkân mevcuttu.

⁷¹ Vakfiyede 1840 dönüm olduğu yazılmaktadır. Fakat bizim yaptığımız hesaplamada 1105,5 dönüm çıkmaktadır.

⁷² Defterdar Bali Çelebi'den satın alınan Defteri hakanide kayıtlıdır

⁷³ Defterdar Bali Çelebiden satın alınıp geliri II. Selim'in Magosa'daki camiine vakfedildi.

⁷⁴ Yaptığımız hesapta 27 tane değirmen çıkmaktadır. Hesapta hata yapılmıştır.

⁷⁵ VGM,176/s.177

Dükkânlara gelen malın ya da bahçelerden toplanan meyve ve sebzenin toplanıp saklandığı yer altı ya da yer üstü mekânlarla mahzen denilmektedir.⁷⁶ Lala Mustafa Paşa da özellikle denize kıyısı bulunan yerleşim yerlerinde ya da pazarı geniş olan kentlerde mahzenler kurmuştur. Bunlar en yoğun olarak limanı tarihin her diliminde yoğun ilgi gören Magosa şehrinde. Burada yalnızca Lala Mustafa Vakfı'na ait 38 adet mahzen bulunmaktadır. Diğer kıyı kenti olan Tuzla Kazası'nda ise üç adet mahzen bulunmaktadır. Denize kıyısı olmamasına rağmen adanın merkezi durumunda olup ticareti pazarlar aracılığıyla sürdüren Lefkoşa'da ise 8 adet mahzene rastlamaktayız.

Lala Mustafa Paşa'nın özellikle Magosa şehri olmak üzere kıyılara bu kadar fazla mahzen yapmasının nedeninin ithalat ve ihracatın ancak gemilerle yapıldığı dönemde buralara incek malların korunması ve tüccarların zararını en aza indirme düşüncesinden kaynaklandığını tahmin etmekteyiz.

Vakfiyede üç adet fırından bahsedilmektedir. Bunlardan iki tanesi Magosa, bir tanesi de Lefkoşa'dadır. Bunlardan Magosa'da bulunanlar anlayabildiğimiz kadariyle evlerde bulunan fırın türüdür. Yalnızca Lefkoşa Hasan Bey ibn Bikâri'den satın alınanların içerisinde bütün edevâtiyle bir fırının alındığı zikredilmektedir.⁷⁷

b. Diğer Menkul ve Gayr-i Menkuller

Vakfiyede bina olarak kabul edebileceğimiz mekânlar genellikle hâne olarak adlandırılmışlardır. Menzil tabiri ise, hâneyi de içerisine alan su kuyusu, sarnıç, fırın gibi bölümler zikredildiğinde kullanılmıştır.

Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs vakıfları içerisinde yalnızca 8 adet hâne 2 katlı olup diğerleri tek katlıdır. Hâneler sayılırken odaları bab olarak belirtilip sayısı ile birlikte verilmişlerdir. Yaptığımız hesapta evlerin toplamda bir harabe ile beraber 300 odadan oluştuğunu görmekteyiz. Bu hânelerden 10 odalı olup Magosa'ya bağlı Gomandande adlı yerleşim yerinde bulunan binanın ekinciler için ayrıldığı belirtilmektedir.

Lala Mustafa Paşa, Magosa sahil şeridinde bulunan bir hânenin tamir edilip oraya gelecek misafirler için tahsis edilmesini istemektedir. Burada hâneyi kullanacak misafirlerin kimler olacağı hakkında bilgi verilmemektedir.⁷⁸

⁷⁶ Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitapevi, Ankara-2006,s.572.

⁷⁷ VGM,176/s.179

⁷⁸ VGM,176/s.184

(1) Çiftlikler

Lala Mustafa Paşa Vakfı'nı oluştururken vakfin akarsız ayakta kalamayacağı bilinciyle Ömerge Camii vakfına gelir getiren ve taşınamayan bağ, bahçe, tarla, bina, değirmen gibi akarlar bağışlamıştır. Bunların çoğunluğu elde edilecek para ile vakfa bağlı cami ve okulların ihtiyaçları gibi maddiyata bağlı giderlere harcanmak üzere başka şahıslara geçici olarak kiralanmaktaydılar.

Osmanlı Devleti'nde vakıflar ilk başlarda *icâre-i sahiha* denilen aylık kira şeklinde kiralanmaktaydılar. Fakat ileriki zamanlarda özellikle XVI. yüzyıldan sonra örfi hukuka binaen vakıf literatürüne mukâtaali ve icâreteynli kiralama usulleri girmiştir.⁷⁹

Muhasebe kayıt defterleri incelendiği zaman Lala Mustafa Paşa'nın vakıfları da diğer vakıflar gibi ırk ve din ayırımı yapılmadan icareteyn dediğimiz ikili kira usûlü ile halka kiraya verilmişlerdi.⁸⁰

Bu şekilde icareye verilen Lala Mustafa Paşa Vakfı'nın arazilerinden bir tanesi de Çite çiftlik arazisidir. Çite çiftlik arazisi Tuzla Kazası'na bağlı Çite adlı köy sınırları içerisinde olup 2000 dönüm civarındaydı.⁸¹ Gelir getirmesi için kiraya verilmekteydi. Fakat gayr-i müslimlere uzun vadeli kiralanması ilk zamanlarda sorun teşkil etmezken ileriki sürede özellikle adanın İngiltere'ye kiralanmasıyla beraber bu sistemin suistimallere yol açtığı görülmüştür.

Kıbrıs Adası 1878 yılına kadar Osmanlı Devleti yönetimindeyken vakıflarda oluşan aksaklıklar kadıya ya da evkaf müdürlüklerine, o da olmazsa doğrudan İstanbul'a şikâyetler yapılarak düzeltilmeye çalışılmaktaydı. Fakat yönetim 1878 yılında İngilizler'e geçtikten sonra aksamalar oluşmuş ve yapılan şikâyetlerin de fayda etmediği görülmüştür.

Bu konuların başında Lala Mustafa Paşa'nın Çite Çiftlik Arazisi gelmektedir. Paşa'ya ait çiftliğin 1906 yılında bir İngiliz kumpanyası olan Sir William Willcocks adlı kumpanyaya satıldığı görülmektedir. Dönemin medyasında da geniş yankı bulan bu olay birçok şikâyete neden olmuştur. Yapılan şikâyetler sonucunda İngiliz Sömürge Yönetimi İngiliz Evkaf delegesi olan Smith hazırladığı raporda çiftliğe ait 437 dönüm arazinin 1878

⁷⁹ Bahaeddin Yediyıldız, a.g.e., s.133-139.

⁸⁰ Mustafa Haşim Altan, **Kıbrıs'ta Türk Malları**, C.II, Boyut-Tanıtım Madbaacılık, Ankara,2003, s.679.

⁸¹ VGM,176/s.183

yılından önce adada bulunan vakıf müdürleri tarafından satıldığını geriye kalanın da Sir William Willcocks adlı kumpanyaya satıldığı bilgilerine yer vermektedir.⁸²

Dönemin adadaki müslüman halkın ileri gelenleri bu olayın peşini bırakmamış ve İstanbul Şeyhulislamlık katına yazdıkları bir yazıda Çite Çiftliği'nin İngiliz Sömürge yönetimince açık artırmaya çıkarılmadan mezkûr kumpanyaya 4500 Kıbrıs Lirasına satıldığını vurgulamışlardır.⁸³

Çite Çiftliği mazbut vakıf özelliği taşımakta olduğundan satılması mümkün değildir. Bir vakıf malının satılabilmesi Kadı'nın iznine tabi olarak elde edilen parayla daha iyisi satın alınma koşuluna bağlıdır. Elde edilen bilgilere göre satılan vakıf arazi ücreti ile de herhangi bir yer alınmamıştır. Tuzla Kazası Kaymakamı Hüseyin Hasip Efendi'nin 1878 yılında Kıbrıs Mutasarrıflığı'na yazdığı bir resmi yazıda çiftliğe ait gelirin yıllık 9250 kuruş olduğunu belirtmesinden anlıyoruz ki, bu satış zararına bir satıştır ve bu yüzden de geçerli değildir.⁸⁴

Lala Mustafa Paşa'nın gaspedilen bir diğer toprağı ise Osmanlı Devleti Magosa'yı aldığı surlar dışında kalan Maraş/ Varoşa'dır. Maraş Bölgesi ada fethedildiğinde kale surları dışında kalmasına rağmen İngiliz hâkimiyetinden sonra oteller, kumarhaneler, plajlar ve eğlence yerleriyle adanın en lüks yerleşim yeri haline gelmiştir. 1974 Barış Harekâtı sonrası Türk Silahlı Kuvvetlerinin kontrolüne geçip günümüzde sivillere kapalı olan bu bölge büyük oranda Lala Mustafa Paşa ve Abdullah Paşa'nın vakıfları içerisinde kalmaktaydı.

Maraş toprakları mazbut ve mülhak vakıflardan oldukları halde, İngiliz Hükümeti tapu sicil kayıtlarını görmezden gelip bu toprakları asıl durumlarından çıkartıp Rumlar'a ve kendi taraftarlarına dağıtmıştır.⁸⁵ İngiliz İdaresi bu hedefine ulaşmak için 1944 yılında çıkardığı bir kanunla icareteynli kiralanan vakıfları tümüyle iptal ederek bu vakıfların kilise başta olmak üzere başkalarının mülkiyetine geçmesine neden olmuşlardır.

Buna örnek olarak Maraş bölgesinde bulunan ve 1857 yılında Kıbrıs Evkaf Müdürlüğü yapan Ahmet Rıfat Efendi'nin kaleme aldığı resmi bir yazıdan öğrendiğimize göre 70000 kuruş icare-i muaccele ve senevi 40 kuruş karşılığında kiralanan Lala Mustafa

⁸² Altan, a.g.e., C II, s.674.

⁸³ Altan, a.g.e., C II, s.675.

⁸⁴ Altan a.g.e., C II, s.676-677

⁸⁵ Altan, a.g.e., C III, s.789

Paşa'ya ait Tekkeli Çiftliği ya da diğer ismiyle Kışlık Yeri arazisi gösterilebilir.⁸⁶ Bu topraklar yukarıda zikri geçen yasa ile sonraki dönemlerde özel şahısların mülküne geçmiştir.

Lala Mustafa Paşa'nın benzer yollarla ele geçirilen bir diğer çiftliği de Saranhoya adlı çiftliğidir.⁸⁷ Aynı entrikalarla ele geçirilen vakıflar bugün Rumlar'ın tapularında görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin özellikle 1900'lü yıllarda Balkanlardan gelen isyanlarla uğraşması, akabinde I. Dünya Savaşı ile uğraşmasından dolayı İngilizler ortalığı boş bulmuş ve ada üzerinde istediği gibi davranmıştır. Lozan Antlaşması ile Kıbrıs'ın İngilizlere ait olduğunu kabullenmemizle beraber ada üzerinde yapılanlar karşılıksız kalmış ve yağma daha da hızlanmıştır. Vakıf emlakının yağmalanmasının hızlandığı dönemde câbilerin halk tarafından kovulduğu ve kiracıları tarafından vakıf arazisi üzerine bina inşa etme yöntemiyle bu toprakların uzun vadede sahiplenildiği görülmüştür.

(2) Hayvanlar

Hayvancılık ve tarım insanlığın en eski mesleklerindendir ve birbirinden ayrı düşünülmesi imkânsızdır. Vakfedilenler içerisinde bağ, bahçe, çiftlik, mezra gibi akârat çoğunluğu oluştururken bunları hayvansız düşünmek imkânsızdır.

Elimizdeki vakfiyede birçok çiftlik ve mezra sayılırken bunların içerisinde yazlık-kışlık otlak yerleri, harman yerleri, mandıralar, sulama hakları, koyun, deve, inek ve camuş (manda) gibi hayvanların da adlarının zikredildiği görülmektedir. Bunlardan Baliketri (Balıkesir) adlı köyde vâsi Hüseyin Bey'den satın alınan mezra üzerinde 400 tane koyundan oluşan bir sürü, Ketri adlı mezrada da 16 baş çift öküzü ve 21 baş küçük ve büyük ineğin çiftliğe konulması istenmektedir. Bu hayvanlarla ilgilenmek üzere de Mercan ve İbrahim Naman Arab, Selman adlı bir gulam Kıbrıs'ın görevlendirilmesi istenmiştir.⁸⁸

Yukarıda sayılanlar dışında sâbıkan Cezire-i Kıbrıs'da Defter Kethüdası olub vefât edîb Konalı (?) Hasan Bey ibn Pir Ömer'in Kıbrıs'taki mallarından olup Hüseyin bin Pir Ömer'den satın alınan malları içerisinde de sayı verilmemekle beraber koyun ve deve cinsi hayvanların olduğu zikredilmektedir. Bunların dışında Magosa'da Komandande(?) adlı

⁸⁶ Altan, a.g.e., C III, s.811-812.

⁸⁷ VGM,176/s.181

⁸⁸ VGM,176/s.179

köyde birçok ev, at değirmeni ile beraber koyun otlağından söz edilmesine rağmen herhangi hayvan ismi verilmemektedir. Buna karşı yine Magosa'da Sernahuye isimli köyde Haydar Bey adlı kişiden satın alınan mülkler içerisinde yazlık ve kışlık suyu, koyun ahılı, harman yeri gibi akarlar sayıldıktan sonra erkek –dişi ve büyük-küçük kısarak ve camuştan oluşan hayvanların olduğu zikredilmektedir.⁸⁹

Lala Mustafa Paşa Ömerge Camii Vakfı'nda elde bulunan hayvanların kullanımını hakkında çok fazla karar vermemişse de diğer vakıflarına bakıldığında bunun tam aksi bir durum görülmektedir. Vâkıf, Antep'de kurduğu vakfında koyun yetiştirilmesini ve bu sürü için de bir çobanın görevlendirilmesini istemektedir. Sürü 1000 tane koyuna ulaştığında fazlasının satılıp vakfa eklenmesini istemektedir. Bunun dışında zaruri durumlarda vakfın et ihtiyacının bu sürüden karşılanmasını aksi durumda ise çoğalmasını istemektedir. Bunun dışında eğer koyun beslemenin kârlı olmaması durumunda sürünün satılmasını istemektedir.⁹⁰ Bu durumdan Lala Mustafa Paşa'nın dönemin piyasa ve ekonomik durumunun gözetilmesini istediği anlaşılabilir.

4. Vakfın Hizmet Alanları

a. Dini Hizmetler

Lala Mustafa Paşa'nın kurduğu vakıfta Ömerge Camii ile beraber dört tane camiye vakıf gelirlerinden pay ayrılmıştır. Bu camiler içerisinde hem büyüklük ve kullanım, hem de sahip olduğu manevi değer itibarıyla Ömerge Camii diğer camilerin önüne geçmiştir.

(1) Ömerge Camii

Ömerge Camii ile ilgili bilgileri yukarıda zikredildiği için burada tekrar edilmeyecektir.

(2) İplik Pazarı Camii

İplik Pazarı Camii; günümüzde adanın kuzeyinde Lefkoşa'da 1915 tarihinde adı İplik Pazarı olan, fakat günümüzde adı Asmaaltı Sokağı olarak değiştirilen sokakta bulunmaktadır.⁹¹ Caminin bulunduğu sokak günümüzde olduğu gibi İngiliz ve Osmanlı döneminde de iş merkezlerinin bulunduğu bir konumdaydı. Çok yakınında Selimiye Camii

⁸⁹ VGM,176/s.181

⁹⁰ Mustafa Güldal, Lala Mustafa Paşa Vakfı'nın Değerlendirilmesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi),Konya, 2001,s.47.

⁹¹ Haşmet Muzafer Gürkan, **Dünkü Ve Bugünkü Lefkoşa**, Galeri Kültür Yay, Lefkoşa, 2006, s.155.

gibi camilerin olmasına rağmen Lala Mustafa Paşa tarafından buraya başka bir caminin yaptırılmak istenmesinin nedeni hem hayır, kazanmak hem de çalışanların iş yerlerinden uzaklaşmadan ibadet ihtiyaçlarını yerine getirmelerini sağlamak olduğu düşünülebilir.⁹² Fakat caminin iş merkezinde olması geçen süre içerisinde bahçesinin küçültülmesine neden olmuştur. Yanında olan dükkânların birinde mezar çıkması bunun bir de hazireye sahip olduğunu akıllara getirmektedir.

Cami günümüzde de ibadete açık olup kuzeybatı- güneydoğu istikametinde uzanan dikdörtgen planlı bir camidir. Yapılış tarihi tam olarak belli olmamakla beraber son cemaat yerinden içeri girerken kapı üzerinde bulunan iki tane kitabeden birisi 1826, diğeri de 1899 yıllarına aittir. (Resim 7)

Kitabenin okunuşu aşağıdaki gibidir.

Vâli-i Kıbrıs semiyî-i Fahr-i Âlem kim anın

Kıbrıs valisi ki Hz. Peygamber (s.) onun adaşındır

Seyyidi vasfına tavr-ı acz eylerdi keleşî sâibin

Efendim sıfatına acz içinde çıplak doğru kişinin

Pertev-i cûdiyle ziyet bulmada hurşîd ü meh

Cömertliğinin ışığıyla ay ve güneş süslenmiştir

Görmedi çeşm-i felek burcu atada gâlibin

Dünya çeşmesi iyilik zirvesinde ondan gâlibini görmedi

Lutf-i Hak'tır böyle âsâra muvaffak olması

Böyle eserler muvaffak olması Hakk'ın lutfudur

Kastedüp ta'mîr-i ma'bed ile ecr-i gaibin

Ma'bedi tamir etmeye niyetle gizli ecri almıştır

Minber ü mihrâbının tuttu şuâ'î âlemi

Minber ve mihrabının ışığı âlemi kaplamıştır

⁹² Kıbrıs pazarları hakkında daha fazla bilgi için bkz., Arşidük Louis Salvator, **Kıbrıs'ın Başkenti Lefkosia**, Galeri Yayın evi, Lefkoşa, 2012, s.53-70.

Ölse mahsûd-u sezâ kandil-i necm-i sâkibin

Bu parlak yıldızın kandili hasetçisi ölse uygundur

Tâc-ı cevher tarh ile çekti hüsn-i târih-i Hak

Cevher tâcını toplayarak çekti doğru tarihi güzelce

Mâ sadak etsün hadîsimiz Nebiye sahibin 1241

Uygun olsun Hz. Peygamber'e sözümüz sahip olarak 1826

Murahhas-ı hey'et-i Evkaf Muhammed Sâdık Bey kim

Heyet-i Evkâf mürahası Mehmet Sadık Bey ki

Uluvv-i fikre mâlik ki musib-i re'y-i Behzat

Eski bir ressam olan meşhur Behzâd'inki gibi üstün düşüncelidir

Harâbezâre musakkaflar zamanında olup mamur

Tavanı yıkıldığı zaman yapılip

Mücedded çeşmeler hem mescid-i câmi'leri bünyad

Çeşmeler, hem de mescit ve camilerin binaları yenilenecek

Sezâdır deseler bu camiin bânî-i sânisî

Ona bu cami'in ikinci yapanı deseler uygundur.

Binânın hedm ü tevsii'ne kıldı gayret ve ichâd

Binanın yıkılıp genişletilmesine gayret ve emek sarfetti

Atâ etsün umûrunda ana tevfikini Allah

Allah onu bütün işlerinde muvaffak kılsın!

Makâmında bekâsıyla ede ömrünü Hudâ müzdâd

Makamında kalarak Allah ömrünü uzun etsin!

Kemâl-i fahr ile yazdı kalem tâm târihini

Öğünceyle yazdı kalem tarihini tam olarak

Te vessu eyleyup Evkaf bu vâlâ mabedi inşâd

Bu yüksek mabedin genişletilmesi için Evkâf yazmıştır bu şiiri

*Nâzım-ı târih murahas-ı be devlet-i Aliye-i Osmâniye ve'l-Muhâsebeci-i Evkaf
Bahreyn-i Kıbrıs Muhammed Sâdık*

Tarih düzenleyen Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'de Evkâf-ı Bahreyn-i Kıbrıs, murahas ve muhasebecisi Mehmet Sadık

Sene 1316 Ketebehu el-Hâc Muhammed Ârif

Yıl 1899 Bu kitabeyi Hacı Mehmet Arif yazmıştır.⁹³

Bu kitabeler caminin inşası ile ilgili bilgi içermemektedir. Birincisi caminin tadilatı ve eklemeleri ile ilgili ikincisi ise caminin son cemaat yerinin geriye doğru genişletilmesi ile alakalıdır. Evkaf arşiv belgelerinde, caminin genişletilmesi için Evkaf İdaresine 1898 tarihinde başvurulduğu ve bu iş için 125 paunda ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir. Belli yazışmalardan sonra caminin genişletilmesi çalışmaları 17.12.1898 tarihinde tamamlanmıştır.⁹⁴

Yaptığımız araştırmalarda caminin inşa tarihi hakkında başka bilgiye ulaşamadık. Elimizdeki vakfiyenin 1579 tarihine ait olması caminin yapılış tarihinin tahminimize göre 1580'li yıllara ait olmasını mümkün kılmaktadır. Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi'nde caminin yapılması için şöyle buyurmaktadır: “*Lefkoşe dâhilinde Hamam-i kebîr kurbunda bir mescid-i şerîf dahi ihdâs edîb lazimesi olan bisât ve meşâmi ve gayriden vaz u ta'yin eyledikten sonra bu cümle-i mezkûrâtı hasbeten lillahi'l-Bâkî ve taleben li-merdâti Rabbihi'l-Hâdî vakf-i müebbed ile vakf eyledi tâ kî her mü'min-i hâşî edâ-yı ferîza eyleyib ve rûh-i vâkıfî duâ-yı hayırdan ferâmuş eylemeyer.*”⁹⁵

Caminin doğusunda kalan minarenin yapı itibariyle şimdiki camiden eski olması, caminin zaman içerisinde yıkılıp yeniden inşa edildiğini akla getirmektedir. Kapısı caminin içine açılan minare tek şerefeli, silindirik gövdeli ve külahı taşla örtülüdür. Örme taş külahlı olması itibariyle adadaki birkaç camiden bir tanesidir. Caminin avlusunda altıgen

⁹³ Kitabenin okunması ve günümüz Türkçesine çevirisi için Yrd. Doç. Dr. Ali Vasfi Kurt'a teşekkür ederiz.

⁹⁴ Bağışkan, a.g.e., s.85.

⁹⁵ VGM,176/s.174

köşeli bir su deposu bulunmaktadır. 1898 tarihine kadar mahallelinin bu suyu kullandığını, daha sonra avlunun dışına bir çeşmenin yapıldığını yazılı kaynaklarda görmekteyiz.⁹⁶

Lala Mustafa Paşa Vakfisi'nin son bölümünde sözü edilen camiye bir imam ve müezzinin tayin edilmesini, hizmetleri karşılığında vakıf gelirinden imama günlük dört, müezzine de günlük üç akçe maaş bağlanmasını şart koşturmuşur.⁹⁷ 1859/60 mali yılına ait bir belgede imamın Lebib Efendi, müezzinin de Ahmet Efendi olduklarını, bu görevleri karşılığında Lebib Efendinin 35 kuruş, Ahmet Efendinin de 20 kuruş aldıklarını öğrenmekteyiz.⁹⁸

(3) Akkule Camii

Osmanlı ordusu, Kıbrıs Adası'nı fetih sürecinde en uzun kuşatmayı Magosa Kalesi için yapmıştır. Zira buranın kuşatması sekiz ay sürmüştür. Magosa Kalesi'nin surları sağlam ve savunması da kuvvetli olduğundan ordu o yıl adada kışlamıştı. Günümüzde de ordunun kışladığı yer *Kışla* adıyla anılmaktadır. O dönemde kaleye girişi sağlayan iki kapıdan biri olan *Kara Kapısı* burada bulunmaktaydı. Kalenin uzun süreli muhasara altına alınmasından sonra teslim olduğu anlamına gelen beyaz bayrak da bu tarafta bulunan kuleye asılmıştı. Aslında gerçek adı Kara Kule olan bu kulenin bu özelliğinden dolayı burada yapılan mescide Akkule Mescidi adı verilmiştir.

Kale fethi gerçekleşikten sonra Lala Mustafa Paşa burada daha önceden de askerler tarafından ibadethane olarak kullanılan yerin mescid haline getirilmesini vakfiyesinde şu şekilde belirtilmektedir: “*Ve Kale-i Magosa muzâfâtından Kışla nâm mevzide dahi bir mescid-i şerîf ta'mîr ve ana dahi levazımını ta'yin edîb... sonra bu cümle-i mezkûrâtı hasbeten lillahi'l-Bâkî ve taleben li-merdâti Rabbihi'l-Hâdî vakf-i müebbed ile vakf eyledi tâ ki her mü'min-i hâşî edâ-yı ferîza eyleyib ve rûh-i vâkıfî duâ-yı hayırdan ferâmuş eylemeyer.*”⁹⁹

Vakfiyede camiye bir imam ve müezzinin görevlendirilmesi, bu görevleri karşılığında imama günde dört, müezzine de günlük bir akçe verilmesi şart koşulmuştur.

⁹⁶ Bağışkan, a.g.e., s.86.

⁹⁷ VGM,176/s.184

⁹⁸ Altan, **Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi**, C.I, s.220.

⁹⁹ VGM,176/s.163

Bunun yanında bir de mescidin aydınlatılması için kullanılacak muma da aylık bir akçe ayrılması istenmiştir.¹⁰⁰

Kitabesindeki yazıdan anlaşıldığına göre 1619 tarihinde güneydoğu ve güneybatısı Venediklilerden kalan surdan faydalanılarak inşa edilmiştir. Yapılışı sırasında Venediklilerden kalan tahkimat duvarlarından faydalandığı için yamuk bir yapıya sahiptir. Giriş kapısının üzerinde Cin Suresinin 18. ayeti kerimesi “*Şüphesiz mescitler, Allah’ındır. O hâlde, Allah ile birlikte hiç kimseye kulluk etmeyin.*” yazılıdır.¹⁰¹

Mabedin içerisinde minber yoktur. Geçen zaman içerisinde yapılan onarımlar nedeniyle orjinal döşemesi karo mozaik olarak değiştirilmiştir. Çatısı güneydoğu-kuzeybatı yönünde uzanan bir kemer tarafından taşınmaktadır. Mescid içerisinde bulunan mihrabın üzerinde "Zekeriyya, Meryem'in bulunduğu mihrâba her girdiğinde,..” anlamına gelen "Küllemâ de hale aleyhâ Zekeriyyal Mihrabe" Al-i İmran suresinin 37. âyetinin bir kısmı yazılıdır.

Akkule Mescidi İngilizler döneminde uzun süre ibadete kapalı tutulmuştur. Günümüzde de Kültür Turizm ve Eski Eserler Dairesi’ne bağlı bir turist danışma bürosu olarak kullanılmaktadır.

Ayrıca Kıbrıslı arkeolog Tuncer Bağışkan’ın verdiği bilgilere göre 1970’li yıllara kadar mescidin bahçesinde bir çeşme bulunmaktaydı. Fakat 1970’li yılların başlarında bu çeşme yıkılıp yok edilmiştir.¹⁰²

(4) Diğerleri

Lefkoşa’da Ömerge ve İplik Pazarı camileri dışında sınırları tarif edilen, fakat bizim günümüzde yer isimlerinin değişmesinden dolayı mevkiini tesbit edemediğimiz üçüncü bir cami daha vardır. Meçhul cami vakfiyede şu şekilde tarif edilmektedir “...ve Kale-i Lefkoşe mahallatından Şaşereftale nâm mahallede vâki’ şarkan Haydar Bey mülküne ve şimâlen Sadi Bey mülküne muttasıl ve kıbleten ve garben tarîk-i âmmla mahlûd bir mescid-i şerîf dahi binâ edîb ve ana dahi bir minare-i mutedilu'l-kame ve bir

¹⁰⁰ VGM,176/s.184

¹⁰¹ Netice Yıldız, “Kıbrıs'ta Osmanlı Kültür Mirasına Genel Bir Bakış”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.XIX, s.1592.

¹⁰² Bağışkan, a.g.e., s.275.

mihri̇b-i latif ve sâir lazime-i mescid bisât ve hasır ve meşami ve gayriden vaz ve ta'yin eyleyib..."¹⁰³

Bu camiinin Araplar Camii olabileceği iddia edildiyse de elimizde bu iddiayı kanıtlayacak belge mevcut değildir.

Vakfiyede camiye günlük dört akçe karşılığında bir imamın, üç akçe karşılığında bir müezzin ile bir kayyımın atanması bununla beraber caminin aydınlatılması için de günlük bir kuruşluk mum parası verilmesi şart koşulmuştur.¹⁰⁴

b. Eğitim hizmetleri

(1) Okullar

Osmanlı Devleti, yayıldığı coğrafyada Kıbrıs dâhil her yerde belli bir eğitim sistemini ikame etmiş ve yrtmştur. Bunlardan bazıları Kıbrıs'ta olmamakla beraber, bu okullara ait bina, talebe, yemek, ğretmen, hizmetkar gibi bütün ihtiyaçlar vakıflar tarafından karşılanmıştır.¹⁰⁵

Osmanlı Devletinde sıbyan mektepleri köylere, mahallelere varıncaya kadar her yere yayılmıştı. XVI. asırda Fransız bir seyyah, İmparatorluk topraklarını gezerken karşılaştığı bu manzarayı hayretler içerisinde aktararak buralardaki eğitimin Avrupa ile kıyaslanamayacağını belirtmiştir.¹⁰⁶ 1571 tarihinde Kıbrıs'ın fethi tamamladığında ada üzerinde kurumlarını ve sistemini yerleştirmeye başlayan Osmanlı, eğitim kurumlarını da bunun dışında bırakmamıştı. Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ın küçük ve nüfusunun da az olmasından olsa gerek örgün eğitim kurumlarından yalnızca ilkokul görevi gören sıbyan mekteplerini ve orta dereceli eğitim müessesesi olan medreseleri kurmuştur.¹⁰⁷ Kurulan eğitim müesseseleri hayr kuruluşlar olup her din mensubuna açık idi ve zorunlu değillerdi. Okula başlamanın gönüllülüğü esas alması, 1824 tarihine kadar bütün Osmanlı topraklarında olduğu gibi Kıbrıs'ta da uygulanmıştır. Bu tarihten sonra eğitim II. Mahmud tarafından zorunlu hale getirilmeye çalışılmıştır.¹⁰⁸

¹⁰³ VGM,176/s.163

¹⁰⁴ VGM,176/s.184

¹⁰⁵ İbrahim Ateş, "Vakıflarda Eğitim Hizmetleri ve Vakıf ğrenci Yurtları", **Vakıflar Dergisi**, S.XIV, Ankara, 1982,s.32.

¹⁰⁶ Ateş, a.g.m., s.50.

¹⁰⁷ Hasan Behçet, **Kıbrıs Türk Marif Tarihi(1571-1968)**, Lefkoşa, 1969, s.23.

¹⁰⁸ Behçet, a.g.e., s.25.

Medreseye öğrenci yetiştirmeyi amaç edinen sıbyan mektepleri adada da açılmıştır. Buralarda eğitime başlama yaşı dört olup senenin içerisinde istenildiği zaman başlanılabiliyordu. Muallimin her öğrenciyle birebir ilgilenmesi öğrenciler arasındaki açığın kapatılmasını sağlıyordu. Okul genellikle üç yıllık olmasına rağmen isteğe göre on yaşına kadar devam edebiliyordu. Adanın 1878 tarihinde İngilizlere devrine kadar toplam 29 sıbyan mektebi açılmıştır.¹⁰⁹ Bu okullarda genel olarak Alfabe (Elif-Ba), okuma-yazma, Kur'an-ı Kerim ve dört işlem öğretilmekteydi.

Açılan bu okullar genellikle cami yaptırıp oraya vakıflar bağışlayan hayırseverler tarafından tesis edilip hocalarına ve öğrencilerine de vakıftan gelir bağlanmaktaydı. İncelemiş olduğumuz Lala Mustafa Paşa'ya ait vakfiyede de iki tane sıbyan mektebi karşımıza çıkmaktadır. Bunların birincisi, Ömerge Camii'ne bitişik olarak inşa edilen Ömerge Sıbyan Mektebi'dir. Vâkıf, 1578 tarihli vakfiyede burada zayıf ve güçlü talebelerin toplanıp âdâb-ı ders tâlimleri için bir mekteb-i latifin bina edilmesi ile beraber buraya günlük beş akçe karşılığında bir muallim ve ona yardımcı olması için de günlük üç akçeye bir kalfanın görevlendirilmesini istemektedir. Bununla beraber Lala Mustafa Paşa, burada okuyan yetim çocuklar için de her sene başında elbise alınmasını buyurmuştur.¹¹⁰ Lala Mustafa Paşa'nın tesis ettiği sıbyan mektebi ileri dönemlerde başka hayırseverlerin destekleriyle de devam ettirilmiştir. Örneğin Mentşeşâdelerden Hacı İsmail Ağa Hacı bin Ramadan Ağa da 1730 yılında tesis ettiği vakıfla bu okulda görev yapan muallime günde üç para verilmesini şart koşturmuştur.¹¹¹

Ömerge Sıbyan Mektebi İngiliz İdaresi tarafından öğrenci sayısının azlığı bahane edilerek 1904 yılında kapatılmıştır. Okula devam eden öğrencilerin ve mekteb hocasının Ayasofya Mektebine aktarılmasıyla Ömerge Sıbyan Mektebi tarihteki yerini almıştır.¹¹² Mektebin kapatılmasına belli çevrelerden itirazlar olmasına rağmen fayda etmemiştir.

Lala Mustafa Paşa, Lefkoşa'da bulunan Ömerge Sıbyan Mektebinin yanında adanın diğer önemli kenti olan Magosa'da da Kışla denilen yerde inşa ettirdiği Akkule

¹⁰⁹ Ali Suha, "Kıbrıs'ta Türk Maarifi", **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi**, Ankara, 1971, s.222.

¹¹⁰ VGM,176/s.173,184

¹¹¹ Behçet, a.g.e., s.46.

¹¹² Girne Milli Arşiv, Fetva Eminliği,8,57,100-1,2.

Mescidi'nin yanında aynı adla bir sıbyan mektebi açtırmış ve vakıf gelirlerinden orada çocuklara ders veren muallime günlük üç akçe verilmesini buyurmuştur.¹¹³

Bununla beraber Magosa'da Maraş bölgesinde birçok vakıf yapıp Allah yoluna bağışlayan Abdullah Paşa, Magosa'da bulunan Akkule Sıbyan Mektebi'nde eğitim ve öğretimle meşgul olan muallime yıllık otuz kuruş ve kırk öğrencisine de her yıl elbise ve ayakkabı alınmasını, bayramlarda ise talebelere birer kuruş bayram harçlığı verilmesini oluşturduğu vakfiyede şart koşturmuştur. Paşa'nın oluşturduğu vakfiyenin akarları İstanbul'da bulunmaktadır.¹¹⁴

Sıbyan mektebini bitiren öğrenciler orta dereceli eğitim ve öğretim görevi gören medreselere başlardı. Medreselerde dini ağırlıklı eğitim almaktaydılar. Kıbrıs'ta toplam sekiz tane medrese kaydına rastlanmaktadır. Eğitimini daha fazla devam ettirmek isteyenler İstanbul, Kudüs, Mısır gibi Osmanlı topraklarına gitmek zorundaydılar. Geçen süre zarfında yeni tip okulların açılmasıyla medreseler tarihteki yerlerini almışlardır. Bu alanda hem Lala Mustafa Paşa'nın vakıflarından pay ayırmaması, hem de bizim konumuzu aşmasından dolayı bu kadar değinmekle yetineceğiz.¹¹⁵

(2) Cami ve Tekkeler

Örgün eğitimin yanında yaygın eğitim cami, tekke gibi yerlerde sürdürülmekteydi. Özellikle Lala Mustafa Paşa'nın Mevlevî olmasından dolayı ada üzerinde Mevlevîlik çok yaygındı. Camilerin yalnızca beş vakit namaz kılmak için olmadığı düşüncesi ada üzerinde hakim olduğu zamanlarda halkın var olan imkanları çok iyi değerlendirdiğini yaygın eğitim için yapılan vakıflar ile buralarda okutulan eserlerden anlayabilmekteyiz.

Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi'nde Ömerge Camii'nde cemaate ders verilmesini şöyle ifade etmektedir. "...ve tefsir ve hadîse kâdir mantık ve meânide mâhir bir sâlih ve âbid bir kimesne Cami '-i şerîfde müslimîn ve müminine vaz u nasihat edîb yevmi on akçe vazîfeye mutasarrıf ola...".¹¹⁶ Bunun yanında 1743 tarihli bir vakfiye kaydında adanın hayırsever kadınlarından Fatma Hanım Binti Hüseyin Ağa camide tefsir ve hadis dersleri okutulmak üzere günlük on akçe verilmesini şart koşturmuştur.¹¹⁷

¹¹³ VGM,176/s.184.

¹¹⁴ Behçet, a.g.e., s.47.

¹¹⁵ Daha fazla bilgi için bkz. Hasan Behçet, **Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)**,Lefkoşa, 1969.

¹¹⁶ VGM,176/s.184

¹¹⁷ Behçet, a.g.e., s.39.

(3) Kütüphaneler

İslam eğitim tarihine camiler ve medreselerin yanısıra kütüphanelerin de katkısı inkâr edilmez bir gerçektir. Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn döneminde herhangi bir kütüphaneden bahsetmek mümkün değildi. Fakat ilerleyen zamanlarda Emeviler'den itibaren önemli kütüphaneler oluşturulmaya başlandı.¹¹⁸

Kütüphane kurma düşüncesi, belki de ilmi yayma âşıklarının ortaya çıkarmak zorunda oldukları bir kurumdur. Çünkü matbaanın henüz olmadığı çağlarda el yazması eserler çok pahalı olduğundan yalnızca zengin kimseler okuma imkânı bulabilmekteydiler. Buna çözüm olarak medreselerin, camilerin yanlarına veya içlerine hayırsever kişiler tarafından vakıflar aracılığıyla kütüphaneler oluşturulmuştur. Geçen zaman Bağdat'ta Beytül-Hikme ve Kahire'de Dârü'l-hikme gibi kütüphaneler ortaya çıkartmıştır.¹¹⁹

Osmanlı Devleti de halefi olduğu İslam devletlerinde olduğu gibi kütüphaneleri vakıflar yardımıyla kurup geliştirmiştir. Başta İstanbul olmak üzere önemli merkezlere kütüphaneler kuran vâkıfların buralara bağışladıkları gelir 18. yüzyılda genel vakıf gelirinin % 5,70'ine karşılık gelmekteydi.¹²⁰

Osmanlı Devleti 1571 tarihinde topraklarına kattığı Kıbrıs Adası'nda da birçok kütüphane kurmuştur. Bu kütüphanelerin içerisinde şüphesiz en önemlisi günümüzde de hâlen ayakta olan Sultan Mahmut Kütüphanesi'dir. Bunun dışında Hasan Behçet'in belirttiğine göre, çoğunluğu cami ve dergâhlarda olmak üzere adada toplam on tane kütüphane kurulmuştur. Bunlardan bir tanesi, Karakaş el-Hâc Osman Hacı Mustafa tarafından 1728 tarihinde kurulan bir vakıfla Ömerge Camii'nde oluşturulan Ömerge Camii Kütüphanesidir. Adı geçen şahıs, oluşturduğu vakfiyesinde caminin içerisinde bulunan dolaplara kitap satın alınıp konulmasını ve kitapların hiçbir suretle dışarı çıkartılmamasını şart koşturmuştur.¹²¹

Lala Mustafa Paşa tarafından II. Selim Vakfı'na ait olan Ayasofya Camii içerisinde kurulan ve daha sonra Sultan III. Murat tarafından genişletilen Muradiye Kütüphanesi de adada kurulan kütüphanelerden yalnızca bir tanesidir.¹²²

¹¹⁸ E. İsmail Erünsal, "Kütüphane", **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, C. XXVII, s.11.

¹¹⁹ Ahmed Çelebi, **İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi**, Damla Yayın Evi, İstanbul,1998, s.103.

¹²⁰ Bahaeddin Yediyıldız, a.g.e., s.228.

¹²¹ Behçet, a.g.e., s.41.

¹²² Yıldız, a.g.m., s.1596.

(4) Sosyal hizmetler

Günümüzde sosyal devletlerin yüklendikleri işlere bakıp bunun Osmanlı Devleti'nde de olduğunu düşünmek kişiyi hataya götürecektir. Çünkü Osmanlı Devleti garipsenecek bir şekilde sosyal hizmetler adı altında sayabileceğimiz sorumlulukları yüklenmemiştir. Bu görevleri zengin ve hayırsever kişilerin kurdukları vakıflar sayesinde halletmiş bunun karşılığında da bu kişilerden vergi almamıştır. Osmanlı Devleti, 1856 yılında belediye sistemini kurana kadar yalnızca kişilerin can ve mal güvenliği ile sınır güvenliğini sağlamayı kendisine görev edinmişti.¹²³

Burada Lala Mustafa Paşa'nın vakıfları yoluyla yüklendiği bazı sosyal hizmet niteliğindeki görevler üzerinde durulacaktır.

(5) Su Yolları ve Çeşmeler

Canlıların hayatî fonksiyonlarını devam ettirebilmeleri için suya olan ihtiyaçları inkâr edilemez bir gerçektir. Bu gereksinim Kıbrıs gibi sıcak memleketlerde daha fazla hissedilmektedir. Eski çağlarda olduğu gibi Osmanlı döneminde de ada üzerinde su sıkıntısı çekilmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren su sıkıntısı olmayan beldelerde bile su vakıfları kurmaya önem göstermiştir.¹²⁴

Bütün yıl akan suların olmamasından dolayı çekilen sıkıntılar, adaya görevleri icabı gelen hayırsever atabeylerin ya da muhassılların kurdukları vakıflar sayesinde azalmıştır. Adadaki bu tür su vakıflarına verilecek en güzel örnek Larnaka'ya kurduğu suyolu ile su getiren Alâiyeli Ebubekir Paşa'dır.

Lala Mustafa Paşa da adanın feth edilmesinden sonra ada üzerindeki sıkıntıyı görmüş ve vakıflarından bu iş için pay ayırmıştır. Vakfiyedeki adı Balikitre olan günümüzde de Balıkesir olarak nitelenen bölgede Lala Mustafa Paşa'ya ait sıra su kuyuları ve su vakfı bulunmaktadır. Günümüzde halen kullanılan bu su kuyuları yine o bölgede bulunan, fakat günümüzde yıkılmış halde olan su kemerleri ile suyu Arif Paşa Çiftliği'ne taşımaktaydı.¹²⁵

¹²³ İbrahim Erol Kozak, **Bir Sosyal-Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf**, Akabe Yayın Ticaret Ve Sanayi AŞ. İstanbul, 1985, s.20-21.

¹²⁴ Bursa'daki su vakıfları için bkz. Ali İhsan Karataş, "Bursa Suları ve Su Vakıfları", **UÜİFD**, S. 2, C.XVII, s.387.

¹²⁵ Yıldız, a.g.m., s.1586.

Lala Mustafa Paşa suyun kirletilmemesi ve korunması için bir kişiyi günlük 3 kuruş karşılığında görevlendirmiştir.¹²⁶

Eski dönemlerde insanlar su ihtiyaçlarını genellikle ortak çeşmelerden tedarik etmekteydiler. Kıbrıs Adası Osmanlı İdaresine geçtikten sonra var olan çeşmelerin yanında birçok yeni çeşme de inşa edilmiştir. Lala Mustafa Paşa'nın da vakfiyesinde Ömerge Camii'ne minare yapılmasını istemeden önce camii bahçesinde insanların içme ve diğer ihtiyaçlarını gidermeleri için bir çeşmenin yapılmasını emrettiğini görmekteyiz.¹²⁷ Bu çeşme dışında vakfiyede zikredilmemekle beraber, diğer kaynaklardan öğrendiğimize göre İplikpazarı Camii ile Akkule Mescidi bahçelerinde de insanların ve diğer canlıların su ihtiyacını gidermeleri için çeşmeler oluşturulmuştur.¹²⁸

Yerleşim yerlerine getirilen sular dışında ovadaki hayvanların ve bahçelerin sulanması için de belli gün sayısınca sulama haklarının olduğunu görmekteyiz.¹²⁹ Suların kullanımının günlere göre taksim edilmesinin nedeninin su miktarının azlığından dolayı olduğunu düşünmekteyiz.

(6) Hamamlar

Hamam kelimesi Arapça'da ısıtan, sıcak tutan hamm (hamem) kökünden gelen bir sözcüktür. Hammâm ise ısıtılan yer anlamına gelmektedir. Türkçe'de de bu mekânlar için hamam, Farsça'da ise germâbe kelimesi kullanılmaktadır.¹³⁰

Neredeyse bütün din ve kültürlerde yıkanma, maddi temizlenme yanında manevi temizlenme/arinme görevi de görmüştür. Hamamlar, günümüzde Mısır, Asur, Babil, Roma ve İslam medeniyetinin hüküm sürdüğü bölgelerde görülmekle birlikte en eskileri Hindistan'da karşımıza çıkmaktadır. Bunların sahip oldukları mimari özellikler buldukları bölgenin coğrafi, dini ve kültürel yapısına göre şekil kazanmıştır.¹³¹

Kıbrıs'ta Osmanlı'nın adaya gelmesiyle yapılan ilk yapılardan birisi de hamamlar olmuştur. Bunun nedeni, evlerde gusül alma dışında banyo yapılacak alttan yanma özelliğine sahip hamamların olmamasıydı. Bu yüzden insanlar mahalle hamamlarında bu

¹²⁶ VGM,176/s.184.

¹²⁷ VGM,176/s.163

¹²⁸ Bağışkan, a.g.e., s.415-416; Yıldız, a.g.m., s.1588.

¹²⁹ VGM,176/s.177

¹³⁰ Semavi Eyice, "Hamam", T.D.V. **İslam Ansiklopedisi**, C. XV, s.402.

¹³¹ M.Kâmil Yaşaroğlu, "Hamam", T.D.V. **İslam Ansiklopedisi**, C. XV, s. 434.

ihtiyaçlarını görmekteydiler. Zaman içerisinde sayılarının artmasıyla beraber adada bir hamam kültürü de oluşmuştur. Ulaştığımız kaynaklara göre Osmanlı'nın adayı almasından 150 yıl sonra yalnızca Lefkoşa'da beş tane hamam inşa edilmiştir.¹³² Bunlardan iki tanesi bizim vakfiyemizde adı zikredilen Lala Mustafa Paşa Vakfı'na ait olan Ömerge Hamamı ile Büyük Hamamdır.

Kıbrıs'ta bulunan hamamlar genel olarak soyunmalık, ılıkılık, sıcaklık ve külhan denilen kısımlardan oluşmaktadırlar. Sıcaklık kısmı genellikle merkezde bulunup etrafında dört tane eyvan yer almaktadır. Bunların da aralarında halvet olarak adlandırılan küçük odalar bulunmaktadır.¹³³

Kıbrıslı arkeolog Tuncer Bağışkan'ın verdiği bilgilere göre, Kıbrıs'ta hamamları Müslüman kadınlar Pazartesi ve Salı günleri, Hıristiyan kadınlar ise Perşembe ve Cumartesi günleri kullanmaktaydı.¹³⁴ Bunun sebebi Müslüman kadınların vücutlarının erkeklere olduğu gibi gayr-i müslim kadınlara da mahrem olmasıdır.¹³⁵

Elimizde bulunan vakfiyede toplam 6 tane hamam zikredilmektedir. Bunların iki tanesi Magosa Kazası'na bağlı köylerde olup diğer dört tanesi Lefkoşa'dadır. Özellikle Magosa'daki hamamlar küçük evlerde kullanılan hamamlardır. Bu durum vakfiyede şu şekilde zikredilmektedir:

“Ve kale-i Magosa'da vâki' Ayavasıl nâm mahallede Darrato ve Ahteelne veled-i Pareste ve karındaşı oğlu Françesko veled-i Corci yedlerinden iştirâ olunub bir taraftı Leftoh mülkü ve Mefko mülküne ve etrâf-i selâsesi tarîk-i âmmla mahdûd dört hucûratı ve bir tahtanî hâne ve samanevini ve fırını ve dolabı ve bir bağçeyi ve bir tavuk evini ve bir küçük hamam ve fevkânî beş bâb hâneyi ve divan ve matbahı ve kileri müştemil menzili.”¹³⁶

Zikredilen hamamlardan yalnızca iki tanesine kaynaklarda ulaşabildik. Lefkoşa'da bulunanlardan isimlerini tesbit edebildiklerimiz Ömerge Camii yakınında bulunan aynı isimli hamam ile İplik Pazarı Camii yakınında bulunan Büyük Hamam'dır.

¹³² Bağışkan, a.g.e., s.326.

¹³³ Bağışkan, a.g.e., s.327.

¹³⁴ Bağışkan, a.g.e., s.327

¹³⁵ Yaşaroğlu, a.g.m., s. 434.

¹³⁶ VGM,176/s.181

Burada yalnızca Lefkoşa’da adlarını tesbit edebildiğimiz hamamlar hakkında bilgi vereceğiz.

Büyük Hamam bugün Lefkoşa surları içerisinde İrfan Bey Sokak’ta bulunup kesme taştan yapılmış bir yapıdır. Eski bir kilisenin kalıntıları üzerine inşa edildiği sanılmaktadır. Sanat tarihçisi Netice Yıldız’ın verdiği bilgiye göre adada yapılan ilk hamamdır.¹³⁷ Eski bir Avusturalya’lı seyyah ise hamam hakkında şu bilgileri vermektedir: “*Hamamın birkaç basamak aşağıya inilerek girilen iki sütun üzerinde duran kemerli bir kapısı bulunmaktadır. Ana oda (soyunmalık) iki sivri kemerle taşınan kafesli bir tavan, sekizgen havuzu ve duvarlar boyunca divanlar vardır. Bitişğinde daha küçük iki oda ve ayrıca içinde tatlı su bulunan dört nişli kubbeli büyük bir oda vardır. Büyük odanın ortasında mermerden bir oturma odası ve iki yan oda bulunmaktadır. Camdan yapılmış çan şeklindeki ışıklarla aydınlatılmaktadır. İnsanlar buraya aylık iki Türk Lirası ödemektedirler.*”¹³⁸ Salvator burada sekizgen bir havuzdan bahsetse de Netice Yıldız bunun günümüze ulaşmadığını belirtmektedir.¹³⁹

Daha sonraki devirde iki defa ve en son da günümüzde tamir ve restorasyondan geçmiş olan hamam günümüzde halen Evkafa bağlı olarak halka hizmet vermektedir.¹⁴⁰

Lala Mustafa Paşa’nın vakıflarına ait olan bir diğer hamam Ömerge Camii’nin yakınında olup caminin imam, müezzini ve diğer görevlileri için 1574 (Rabiulahir 982) yılında yapılan Ömerge Hamamı’dır¹⁴¹. Mimari olarak Büyük Hamam’la benzerlik göstermektedir. Fakat Ömeriye Hamamı’nın ılıklik kısmının ortasında bir kubbe ve yanlarda iki yarım kubbe yer almakta, soğukluk kısmı ise kubbe ile örtülü olup mekânın ortasında sekizgen bir havuz bulunmaktadır.¹⁴²

1890 yılından itibaren adadaki Tabaklar’ın Ahi eşrafı Ömerge Hamamı’nda peştamal kuşanır, bellerine de bir Trablus kuşağı sararlardı. Bazen de peştamal kuşanacak kalfalar topluca hamama gelir yıkanır yeni elbiselerini giyer, buradan çıkıp ustalarının yanına gider ellerinden öper ve öğütlerini dinlerlerdi. Bundan sonra da birlikte Ahi şeyhini

¹³⁷ Yıldız, a.g.m., s. 1589.

¹³⁸ Arşidük Louis Salvator, **Kıbrıs’ın Başkenti Lefkosia**, Galerî Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2012, s.60.

¹³⁹ Yıldız, a.g.m., s.1589.

¹⁴⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Tuncer Bağışkan, **Kıbrıs’ta Osmanlı-Türk Eserleri**, Kuzey Kıbrıs Müze Dostları Derneği yay, Lefkoşa, 2005, s.327-328-329.

¹⁴¹ VGM,176/s.183

¹⁴² Yıldız, a.g.m., s.1589.

ziyaret ederlerdi. Müftü ve kadı'nın da hazır bulunduğu bir ortamda kalfalara dualar eşliğinde ustalık peştamalları giydirilirdi.¹⁴³

Ömerge Hamamı, belli zamanlarda hizmetini devam ettirebilmesi için tamirat ve restorasyonlar geçirmiştir. Çevresindeki alan ile sokakların yayalaştırılmasını da içeren köklü restorasyonu, Birleşmiş Milletler Kalkınma Planı (UNDP) ve Gelecek İçin İşbirliği Programı aracılığıyla Avrupa Birliği'nden sağlanan finansmanlarla 2003-2004 yılları arasında gerçekleştirilmiştir.¹⁴⁴

(7) Köprü, Han, Değirmen

Dini yönden yapılan en faydalı hizmet en fazla ihtiyaç duyulanıdır. Bu durum sosyal hayatta da geçerlidir. Vâkıflara bakıldığında kurdukları vakıflarını farklı hizmetlere tesis etmelerinin nedeni de budur. Lala Mustafa Paşa da yeni fethedilen bir beldede ihtiyaç duyulacakları gözönünde bulundurarak vakıf kurmuştur. Bunların içerisinde köprülere de rastlamaktayız. Ada üzerinde kurulan suların bir yerden başka bir yere taşınmasında kullanılan suyolları için köprüler yapılmıştır. Fakat bizim burada üzerinde duracağımız insanlar ve hayvanların üzerinden geçmelerine yarayan köprülerdir.

Kıbrıs'ta sürekli ve derin yataklara sahip akarsular bulunmadığından yapılan köprüler genellikle tek kemerli olarak inşa edilmişlerdi.¹⁴⁵

Lala Mustafa Paşa'nın vakıfları içerisinde iki tane köprüye rastlamaktayız. Bunlardan bir tanesi Lefkoşa'da Hasan Bey ibn Bikâri'den satın alınan Lotorop Köprüsü¹⁴⁶ ile Magosa'da Petros Veled-i Seman ve Alis Veled-i Yakob'dan satın alınan Taşköprü'südür.¹⁴⁷

Şehirlerin kalkınabilmesi için şüphesiz ticarete ihtiyaçları vardır. Ticaretin de yapılabilmesi için güvenlik ve konaklamanın olması zaruridir. Osmanlı Devleti, ulaşımın günümüze göre çok meşakkatli olduğu dönemde inşa ettiği hanlarla bu zorluğun üstesinden gelmeye çalışmıştır. Lala Mustafa Paşa'nın vakfiyesinde yalnızca Lefkoşa'da Yalıkitre

¹⁴³ Bağışkan, a.g.e.,s.327-328-333.

¹⁴⁴ Bağışkan, a.g.e., s.333.

¹⁴⁵ Yıldız, a.g.m., s.1591.

¹⁴⁶ VGM,176/s.179

¹⁴⁷ VGM,176/s.181

denilen köyde 20 odadan müteşekkil bir han mevcuttur. Buralarda tüccarlara kolaylıklar sağlanıp, barınma ihtiyaçları da karşılanmaktaydı.¹⁴⁸

Değirmen, eski zamanlarda genellikle taştan yapılmış tekerlek şeklindeki bir alet yardımıyla arpa, buğday gibi taneli bitkileri öğütmek için kullanılan aletin ve yapının genel ismidir.

Genel olarak yel değirmeni, su değirmeni, un değirmeni, yağ değirmeni gibi çeşitli isimlerle anılan değirmenler kullanılış amaçlarına ya da değirmene güç veren kuvvete göre adlandırılmışlardır.

Lala Mustafa Paşa'nın vakfiyesinin akarları arasında toplamda 81 tane değirmen geçmektedir. Bunların içerisinde atların kuvvetiyle çevirilen ve *at değirmeni* olarak adlandırılan 13 tane değirmen bulunmaktadır. Bunlardan 11 tanesi Lefkoşa Kazası'nda Tahtakale Sementi'nde iki tanesi ise Magosa'da Maraş Bölgesi'nde bulunmaktadır. Su gücüyle çalışan değirmenlerden yalnızca 1 tane bulunmaktadır ve o da Koloş Akarsuyu üzerinde kurulmuştur. Zikrettiklerimizin dışında 39 tane değirmen de farklı kazalarda bulunup nasıl çalıştırıldığı hakkında bilgi verilmemektedir. Saydığımız 53 tane değirmenin dışında kalan 27 değirmen Lala Mustafa Paşa'nın vakıfları içerisinde bulunmasına rağmen geliri II. Selim'in Magosa'da bulunan vakfına ait camii için harcanacaktır.

Görüldüğü gibi Lala Mustafa Paşa kurduğu bu tür vakıflarla hem vakfının sürekliliğini devam ettirmiş, hem de insanların hayatını kolaylaştırmıştır.

5. Vakfın İdaresi

a. Vakıf Personelinin Görev ve Sorumlulukları

(1) Müteveli

Vakfiye şartları gereğince, vakıfla ilgili işleri idare ve denetlemek üzere görevlendirilmiş kişiye verilen isimdir.¹⁴⁹ Müteveli, atanması bakımından ikiye ayrılır.

¹⁴⁸ Netice Yıldız Magosa şehrinde de Lala Mustafa Paşa vakfına ait 20 odalı bir handan bahsetse de vakfiyede ismi geçmemektedir. Netice Yıldız'ın Magosa'da Camii şerif yakınında bulunduğunu iddia ettiği yer vakfiyede 7 odası üst katta 13 odası da alt kattan olmak üzere dükkânlardan oluşan menzil olarak belirtilmektedir. Burada Yalikitre olarak okuduğumuz yerleşim yerinin de eski ismi Kythrea olan Değirmenlik olduğunu düşünmekteyiz. Netice Yıldız, "Kıbrıs'ta Osmanlı Kültür Mirasına Genel Bir Bakış", **Türkler Ansiklopedisi**, C. XIX, s. 1591.

Bunlardan birincisi vâkıf tarafından tayin edilir. İkincisi ise meşrûnun lehi son bulmuş vakıflara hâkim tarafından görevlendirilir. Mütevellî, vakfı idare ederken vakfiye şartları ve şeriat kuralları dışına çıkamaz.

Lala Mustafa Paşa bu görevi diğer vakıflarında olduğu gibi¹⁵⁰ kendi üzerine almıştır. Kendisinden sonra ise çocuklarına ve çocuklarının çocuklarına şart koşturmuştur. Bununla beraber mütevellîye günde 30 akçe verilmesini de vakfiyeye kaydettirmiştir.¹⁵¹

(2) Nâzır

Vakıf ve mütevellî ile yakından ilgilenen, mütevellînin vakıf hakkındaki tasarruflarına nezaret etmek üzere görevlendirilen kişiye denir.¹⁵² Elimizdeki vakfiyede nazır olarak dönemin beylerberberinin aynı zamanda vakfın nazır olacağı ve vakfa yapılacak saldırılardan vakfı koruması karşılığında kendisine günde 5 akçe verileceği belirtilmektedir.¹⁵³

(3) Kâtip

Her vakıfta olması zorunlu olan görevlilerden birisi de kâtiplerdir. Kâtipler vakıf ile ilgili hesapları tutan, gelir gider ile alakalı hesapları yapan kişilerdir. Vâkıflar ve mütevellîler beraber çalışacakları kâtipleri seçerken bunların belli özellikleri taşımalarına dikkat etmişlerdir. Kâtiplerin, kitabet metodlarını bilen doğru ve güvenilir, muhasebeye gücü yeten, hesaplar ile alakalı soru sorulduğunda asıl ve fer' hakkında ayrıntılı ya da yüzeysel bilgi verebilecek kişiler olmasına dikkat etmişlerdir. Lala Mustafa Paşa da elimizdeki vakfiyede vakfına, hesap işlerini bilen, tuttuğunu koparan ve vakıf malının tümünü bilebilecek kabiliyete sahip bir kâtime günlük beş akçe verilerek görevlendirilmesini istemiştir.¹⁵⁴

(4) Câbî

Vakfın gallesini yani gelirini toplamakla görevlendirilmiş kimselere verilen isimdir. Vakfın tahsildarı sayılır.

¹⁴⁹ Ömer Hilmi Efendi, a.g.e., s.23-23.

¹⁵⁰ Güldal, a.g.tz, s.36.

¹⁵¹ VGM. 746 Nolu Vakfiye Defteri, s.183-184

¹⁵² Bilmen, a.g.e., C. IV, s.289.

¹⁵³ VGM,176/s.184

¹⁵⁴ VGM,176/s.184

Lala Mustafa Paşa, vakıfları ile alakalı biri Lefkoşa'da diğeri Magosa'da olmak üzere iki tane câbî görevlendirilmesini ve bu iş karşılığında bunların ikisine de eşit şekilde günlük iki akçe verilmesini bunun dışında başka bir ödemenin yapılmamasını şart koşmuştur.¹⁵⁵ Lala Mustafa Paşa'nın Lefkoşa ve Magosa merkezli câbîleri görevlendirmesinin sebebi bizce Lefkoşa'nın adanın ortasında yer alması, Magosa'nın da o dönemde adanın en büyük kazası olmasıdır. Her birisine de ikişer akçe dışında ödeme yapılmamasını istemesinin nedeninin câbîlerin zimmetlerine para geçirmelerine engel olmak istemesinden kaynaklandığını tahmin etmekteyiz.

(5) İmam-Hatip

*“Câmi ‘-i şerîf (Ömerge Camii) için hasenu's-savt ve nehdi ve iffette ekser nasa faik ve hutbesinde gafiliyeti ikaza ve âkilini ikaza layık bir hatib-i hoş-elhan olub yevmi on akçe vazîfeye müstahak ola.”*¹⁵⁶ Hatip, hutbeleri Cuma günleri ve bayram namazlarında minberde irâd etmektedir. Fakat bizim vakfiyeden anladığımıza göre günümüzdeki vaizlerin görevini de hatipler üstlenmişlerdi. Bunun yanında vakıf gelirlerinin yıllık hesabının yapılması ve bu hesabın günlük hesaba göre deftere kaydetme vazifesini de hatibe vermektedir. Bu görevi karşılığında da kendisine her sene 200 akçe verilmesi şart koşulmuştur.¹⁵⁷

(6) İmam

Lala Mustafa Paşa, Ömerge Camii'nde görev yapmak üzere iki tane imamın görevlendirilmesini ve bu imamların beş vakit namazlarda cemaate sırayla imamlık etmelerini istemektedir. Yaptıkları bu görev karşılığında günlük her birisine altışar akçe maaş bağlanmasını şart koşmuştur. Bununla beraber bu iki imamın görevlerinin hatibe bağlı olacağı ve yapacakları vazifenin de vaizden az olmamasını özellikle belirtmektedir.¹⁵⁸

Lala Mustafa Paşa, yalnızca Ömerge Camii için değil, Lefkoşa kazasının yanında Magosa'da da vakıflar kurmuştur. Magosa'da Osmanlı ordusunun kışladığı yerde ve surlara girdikleri bölümde daha sonradan yaptırdıkları Akkule Mescidi'ne de bir imamı

¹⁵⁵ VGM,176/s.184

¹⁵⁶ VGM,176/s.184

¹⁵⁷ VGM,176/s.184

¹⁵⁸ VGM,176/s.184

günlük dört akçe karşılığında görevlendirmiştir. Bunun yanında camiyi aydınlatmak için de bir akçelik pay ayırmıştır.¹⁵⁹

(7) Müezzin

Ömerge Camii için görevlendirilen üç müezzinin her birisine günde dört akçe verilmesini şart koşan Lala Mustafa Paşa, Magosa'da Akkule Mescidi için de bir müezzin görevlendirilmesini ve günlük bir akçe verilmesini istemiştir.

“Ve Câmî ‘-i şerîfde evkât-i hamsede duhûl-i vakti i’lam üç nefer kimesne müezzin nasb olunub yevmi dörder akçe virüle. Ve her birleri Cuma ve a’yad ve leyâli-i Ramazanda cem olub ve sâir evkatta âlâ tarîki’l-münâvebe hidmet edeler...”¹⁶⁰

(8) Hâfız

Lala Mustafa Paşa vakfiyesinde her Cuma günü on tane hâfıza mahfel-i şerifte sırasıyla birer aşır okumaları karşılığında günlük ikişer akçe, bu on müezzin içerisinde ikisine Cuma ve bayram günlerinde ve Ramazan ayında müezzinlere yardımcı olmaları karşılığında birer akçe verilmesini şart koşturmuştur. Bunun yanında Ömerge Camii'inde hergün sabah namazından sonra on kişiye toplanıp tertil ve tecvidle Kur'an-ı Kerim'den on cüz okumaları karşılığında ikişer akçe verilmesini istemiştir.¹⁶¹

(9) Ta'rif-hân

Cami ve tekkelerde namazdan önce Hz.Muhammed, din ve devlet büyükleri hakkında cemaate yüksek sesle izahlarda bulunan kişilere denir.¹⁶² Paşa da Cuma günleri mahvel-i şerifte bir kişinin bu görevi yerine getirmesini bunun karşılığında kendisine iki akçe verilmesini istemiştir.¹⁶³

(10) Noktacı

Camide Kur'an okunacağı zaman cüzleri okuyucuların önüne getiren ve sonra toplayan ve kalınan yeri işaretlemekle görevlendirilmiş kişiye verilen isimdir. Münekkid

¹⁵⁹ VGM,176/s.184

¹⁶⁰ VGM,176/s.184

¹⁶¹ VGM,176/s.184

¹⁶² Develioğlu, a.g.e., s.3033.

¹⁶³ VGM,176/s.184

de denir. Lala Mustafa Paşa, camide hatim okunurken bu işi yapacak kişiye vakıf gelirinden iki akçe verilmesini şart koşturmuşur.¹⁶⁴

(11) Kayyım

Caminin temizliğini ve bakımını yapan kişilere kayyım denir. Lala Mustafa Paşa, Ömerge Camii'nin merkezi bir yerde olmasını da hesaba katarak buraya camiye açıp kapatmak, her türlü temizliğini yapmak üzere iki kayyımın görevlendirilmesini ve günlük üçer akçe verilmesini şart koşturmuşur.¹⁶⁵ Lala Mustafa Paşa, diğer vakıflarında bevvâb yani kapıcıyı müstakil olarak zikredip yalnızca kapıların açılıp kapanmasından ve bozulan kapıların tamiratından sorumlu tutmuşur.¹⁶⁶ Ancak Ömerge Camii için müstakil bir bevvâb'dan bahsedilmemektedir.

(12) Şemma

Vakfiyenin yazıldığı dönem şartları içerisinde akşam ve yatsı namazları ile teravih ya da önemli gecelerde ortamı aydınlatmak için kandiller kullanılmaktaydı. Bunların yakılması ve kontrol edilmesi eksilenlerin ikmal edilmesi önemli bir görev teşkil etmekteydi. Bunu yapan kişiye de şemma denilmekteydi. Vâkıf vakfiyesinde; “...*bir şemma dahi ta'yin olunub gecelerde fûrûzân-i kanâdil edîb ol dahi yevmi üç akçe vazîfeye mutasarrıf ola*” diye belirtmişur.¹⁶⁷

(13) Minarede Kandil Yakacak Kişi

Lala Mustafa Paşa, Ramazan ayı boyunca minarenin üzerinde kandil yakması için bir kişinin altmış akçe karşılığında görevlendirilmesini istemektedi.¹⁶⁸ Bu tür aydınlatmanın bir çeşit mahya olduğu düşüncesini akla getirmektedir.

(14) Muallim ve Yardımcısı

Ömerge Camii'nin bahçesine bir medresenin açılmasını isteyen Paşa, burada görev yapacak olan muallimin diyanet, kıraat ve tecvid ehli, sâlih, Kur'an ilimlerinde mâhir ve güzel ahlâklı olmasını ve ona eğitimde destek olacak bir yardımcı atanmasını istemektedir.

¹⁶⁴ VGM,176/s.184

¹⁶⁵ VGM,176/s.184

¹⁶⁶ Güldal, a.g.tz, s.42.

¹⁶⁷ VGM,176/s.184

¹⁶⁸ VGM,176/s.184

Bu görev karşılığında muallime günlük beş akçe yardımcısına da üç akçe verilmesini şart koşmuştur.¹⁶⁹

(15) Muhaddis

Geleneksel İslam eğitimi camiler ve medreselerde yapılmaktaydı. Vakıf kuran kişiler de amel defterlerinin hep açık kalmasını sağlamak için toplumun faydasına olacak işler yapmak istemişlerdir. Toplumun faydasına olacak en önemli işin eğitimin her kesime ulaşmasını sağlamak olduğunda şüphe yoktur. Bu yolu takip eden vâkıflar camilerde ya da medreselerde Kur'an, tefsir ya da sahih hadis kitaplarının okutulmasını istemişlerdir.

Lala Mustafa Paşa da bu yolu takip ederek Ömerge Camii'nde tefsir, hadis, mantık ve meânîde mahir, salih ve âbid bir kişinin müslüman ve mü'minlere nasihatlerde bulunup bu konularda vaaz vermesini ve bunun karşılığında kendisine günlük on akçe verilmesini şart koşmuştur.¹⁷⁰

(16) Su Yolları Görevlisi

Lala Mustafa Paşa, suyollarının korunması ve ıslah edilmesi için bir kişinin görevlendirilmesini, bu hizmeti karşılığında günlük üç akçe verilmesini şart koşmuştur.¹⁷¹

(17) Devirhân

Devirhân, vâkıfın belirlediği cuma veya başka günler öğle namazında mülk veya başka sureleri okumakla görevlendirilen kişilere denir. Lala Mustafa Paşa, vakfiyesinde Cuma günleri sermahvelde bir devirhân görevlendirilip ona günlük beş akçe verilmesini istemektedir.¹⁷²

(18) Lefkoşa Kadısı

Lefkoşa kadısı vakfin görevlileri arasında olmamasına rağmen kendisine de vakıf gelirlerinden günlük iki akçe verilmesi istenmektedir.¹⁷³ Buradaki amacın idarecilerin maddi yönden tatmin edip vakıflara el uzatmalarını engellemek olduğu düşüncesi güç kazanmaktadır

¹⁶⁹ VGM,176/s.184

¹⁷⁰ VGM,176/s.184

¹⁷¹ VGM,176/s.184

¹⁷² VGM,176/s.184

¹⁷³ VGM,176/s.184

b. İşletme Sistemi

Osmanlı Devleti'nde vakıflar ilk dönemlerde *icâre-i vâhide* denilen şekilde kiraya verilerek işlenmekteydi. İcâre-i vâhide, vakıf akarının mütevellisi tarafından kiracıya kısa süreli kiralama şekline denmektedir. Fakat ilerleyen süre zarfında kurulan vakıflar yangın, sel gibi doğal afetlerden zarar görünce bunların yeniden tamiri maddi imkansızlıklar yüzünden mümkün olmadı. Bu yüzden *icâreteyn* yani ikili kiralama usûlü ortaya çıkarılmıştır.¹⁷⁴ Bu şekilde kiralayan kişi açısından da cazip hale gelen akarlar daha kolay kiralanabilmiştir.

Lala Mustafa Paşa'nın vakıflarının ne şekilde kiralanacağı ile ilgili vakfiyede herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Fakat vakfının kalıcı olabilmesi ve masraflarının karşılanabilmesi için akarların kiraya verilmesi gerektiğinin farkında olan vâkıf, belirlenen kira bedellerinin öncelikle tamir ve çalışanların maaşlarına harcanması hakkındaki isteklerini kayıt altına almıştır.¹⁷⁵ Lala Mustafa Paşa, vakıf akarlarından hangisinin kira bedeli az ve gallesi azalmış ise onun mütevellisi tarafından şer'i şerîfe uygun olarak satılıp yerine insanların daha fazla rağbet ettiği ve kira bedeli daha fazla olan bir akarın alınmasını şart koşmaktadır.¹⁷⁶ Burada vâkıfın amacının vakfının sürekliliği ve kâr elde etmesi olduğunu görmekteyiz.

Vakfiyede akarların ne şekilde kiralanacağı ile ilgili bir bilgi bulunmamasına rağmen Kıbrıs ve diğer Osmanlı topraklarında vakıflar genel olarak musakkafât cinsinden olanlar icâreteynli, müsteğallat cinsinden olan akarlar ise icâre-i vâhideli denilen şekilde kiraya verilmekteydiler.¹⁷⁷ Fakat Lala Mustafa Paşa'nın bazı vakıflarının icareteynliden önce icâr-ı vâhideli olarak kiralandıklarına şahid olmaktayız. Buna en iyi örnek vâkıfın gasbedilen Çite Çiftliği vakıflarıdır.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Nazif Öztürk, a.g.e., s.250-251.

¹⁷⁵ VGM,176/s.163

¹⁷⁶ VGM,176/s.184

¹⁷⁷ Tosun, a.g.tz, s.106.

¹⁷⁸ Altan, **Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi**, a.g.e., C.I, s.450,460.

c. Denetimi

Vakıfların denetimi, Osmanlı Devleti'nin diğer beldelerinde olduğu gibi Kıbrıs'ta da 1826 tarihinde vakıfların idaresini merkeze toplayan Evkaf Nezareti'nin kuruluşuna kadar kadıların gözetiminde nâzırlar tarafından yapılmaktaydı.¹⁷⁹

Lala Mustafa Paşa'nın ada üzerindeki vakıfları II. Selim'in vakıfları ile beraber vakfiyelerince mütevellileri belli olmasına rağmen sultan vakıflarından sayıldığı için Mazbut vakıflar grubuna dâhil edilmişlerdir. Bu vakıfların İstanbul'da *evkâf-ı selâtin* ünitesine dâhil edildiği ve padişah buyruğuyla adaya gönderilen Kapuağaları tarafından mütevellilerin görevlerinin üstlenildiği görülmektedir.¹⁸⁰ Kapuağaları da kadıların görevlendirdiği nâzırlar ya da ihtiyaca binaen Evkaf Nezâreti'nin görevlendireceği müfettişlerce denetlenilmişlerdir.

Adanın 1878'de İngilizler'e kiralanmasından sonra görevlendirilen iki murahhas tarafından idare ve kontrol edilen vakıflar 1956 yılında Türk tarafına teslim edilene kadar Kıbrıs Vakıflar Tarihi kısmında izah etmeye çalıştığımız şekilde idare edilmiştir.

İngiliz devrinde çıkartılan yasalarla ada dışında yaşayan mütevellilerin vakıf gelirinden faydalanamaması kararı gereği, günümüzde de mütevellisi ada dışında olan diğer vakıflar gibi, Lala Mustafa Paşa vakıflarının mütevellileri de vakıf gelirinden faydalanamamaktadır.¹⁸¹

Günümüzde Kıbrıs Vakıflar İdaresi tarafından mazbut vakıflar kategorisinde değerlendirilen Lala Mustafa Paşa vakıfları mezkûr daire tarafından mevzuatta olan yasalara uygun olarak asaleten idare, idâme ve inkişaf etmektedir.¹⁸²

B. DİĞER VAKIFLARI

Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs'ta yukarıda bahsedilen vakıflarının dışında ayrı vakfiyesi olan başka vakıflarına tesadüf edilememiştir. Ancak Ömerge Camii için oluşturduğu vakfiyede camiye alınacakları sayarken bunların arasında üç tane de mushaf-ı

¹⁷⁹ Erol Akı, Sevda Demirbilek, **Sosyal ve Kültürel Hayatımızda Vakıflar ve İlgili Mevzuat**, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 1996, s.65-66.

¹⁸⁰ Altan, **Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi**, a.g.e., C.I, s.106

¹⁸¹ Gerekli belgeler için bkz. Tosun, a.g.tz, s.163,164.

¹⁸² Barış, a.g.m, s.203

şerifin alınmasını şart koşmuştur.¹⁸³ Fakat bu mushafın camiye konulup konulmadığı hakkında herhangi bir belgeye ulaşamadık. Sanat tarihçisi Netice Yıldız tarafından incelenen ve Lala Mustafa Paşa'ya ait olup müstakil bir vakfiyeye sahip olan bir tane mushaf adada mevcuttur. Bu mushaf toplumlar arası çatışmaların başlamasından sonra adanın kuzeyine getirilip uzun süre Kıbrıs Türk Etnografya Müzesinde 135 envanter numarasıyla muhafaza edilmiştir. Mushaf 24,5x17,5 cm ebadında olup 320 varaktır. El yazması ve deri ciltli olan mushafta sayfa numaraları yazmamaktadır. Günümüzde büyük hasar görmüş olan mushaf daha önceden de restorasyondan geçtiği izlenimi vermektedir.¹⁸⁴ Altın süslemelerle bezenmiş olan mushafın özellikle Fatiha suresi ile Bakara suresinin ilk sayfasının bulunduğu kısım klasik Osmanlı tezhibiyle süslenmiştir.

Mushaf'ın 1a numaralı ve serlevhanın arkasında bulunan kısımda mushafa ait vakfiye bulunmakta ve Allah'a hamd, peygambere selamla başlamaktadır. Devamında *“Kâfirlerin, müşriklerin kellelerini yıkıp yerle bir eden savaş aslanı Lala Mustafa Paşa! Allah ona sevdiğini ve dilediklerini yapma gücü versin. Lefkoşa Kale'sinde bulunan yüce ve şerefli caminin içerisinden başka bir yere götürülmemek üzere cömert ve ulu olan Allah'ın rızasını isteyerek bu şerefli mushafı vakfetti. İşte Lala Mustafa Paşa'nın bunu, bu şartlar altında, bu camiye vakfettiği tescil etmek için ve vakfin ne yolla olduğunun zabıtlarını tescil için rey sahipleri şu noktada birleşmişlerdir ki bu vakıf doğrudur, şeriata uygundur ve bu camiden dışarı çıkarılamaz, satılamaz, kimsenin mülkü olmaz. Sadece bu caminin malıdır.”* şeklinde vakıf şartlarının ortaya konduğu, vakfiyenin sonunda kadı'nın onayını gösteren bir de mühür bulunmaktadır.¹⁸⁵

Fakat bu vakfiyede *ulu cami* olarak nitelenen caminin hangi cami olduğu belli değildir. Netice Yıldız müze kayıtlarına göre mushaf'ın Magosa'da bulunan Lala Mustafa Camii'ne vakfedildiği daha sonra da Bayraktar Camii'ne getirildiği görüşündedir. 1962 yılında da Etnografya Müzesine kaydedilmiştir. Fakat mushafın birinci sayfasında verilen *“fi camii şerif-i el-vâkî kal'a-i Lefkoşe”* ibaresi bu caminin Magosa'da bulunan Lala Mustafa Paşa Camii olma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Netice Yıldız makalesinde söz konusu caminin Lefkoşa surlar içerisinde bulunan Bayraktar Camii olduğuna dair elinde

¹⁸³ VGM,176/s.163

¹⁸⁴ Netice Yıldız, “Kıbrıs Türk Etnografya Müzesindeki XVI. yy'a Ait Tezhipli Bir Kur'an-ı Kerim 'Lala Mustafa Paşa Kur'an-ı'”, **Yeni Kıbrıs Dergisi**, C. VIII, s.22.

¹⁸⁵ Netice Yıldız, a.g.m., s.23.

bazı belgelerin olduğunu belirtmektedir. Fakat bu belgelerin bu iddiaları ispatlamaya yetmediğini vurgulayarak, kendi düşüncesine göre yine Lefkoşa'da bulunan Selimiye Camii'nin olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu ifade eder. Fakat bu iddiasını destekleyecek sağlam bir kaynak da ortaya koyamamaktadır.¹⁸⁶

5.3.1998 tarihinde Girne Milli Arşiv'e teslim edilen mushafın Netice Yıldız'ın iddia ettiği gibi Selimiye Camii'ne ait olmadığı ve bunun Ömerge Camii'ne ait olma ihtimalinin daha yüksek olduğu kanaatindeyiz. Bu sonuca elimizde bulunan iki bilgiyle ulaşmaktayız. Bunların birincisi ve en önemlisi, Lala Mustafa Paşa'ya ait olan Ömerge Camii Vakfiyesi'nde üç tane mushafın yaptırılmasının istenmesidir. İkincisi ise, Tuncer Bağışkan'ın 9 Haziran 1958 tarihinde Ömerge Camii son müezzin ve kayyımı olan Tenekeci Seyfi Ahmet Efendi tarafından burada bulunan Kur'an-ı Kerim'in ve fetih simgesi olan kılıcın adanın kuzey kesimine getirilip Selimiye Camii'ne teslim edildiğine dair verdiği bilgidir.¹⁸⁷

Günümüzde Milli Arşiv'de korunan Lala Mustafa Paşa'ya ait Kur'an-ı Kerim'in 2013 yılında yapılan Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Milli Komisyonları Toplantısı'nda Türk Dünyası Belgesel Mirası Listesi'ne kayıt edilmesi kararlaştırılmıştır.

¹⁸⁶ Yıldız, a.g.m., s.23,24,25.

¹⁸⁷ Bağışkan, a.g.e., ,s.91.

SONUÇ

Menşei hakkında farklı görüşlerin olduğu vakıf müessesesi İslam ile birlikte bir sistem kazanmıştır. Kelime olarak Kur'an-ı Kerim'de geçmemekle birlikte gördüğü işlev itibariyle teşvik edilen vakıf, Hz. Muhammed (sav)'in de tavsiyeleri sayesinde bütün İslam coğrafyasında yaygınlık kazanmıştır.

Allah'a kurbet ve insanlığa hizmet amacıyla kurulan vakıflar zengin ve hayırsever asker ve devlet ricalinin eserleridir. Kendilerine örnek ve ilk vâkıf olarak Hz. Muhammed'i kabul eden bu kişiler, günümüzde hâlen ayakta örnekleri bulunan vakıflarla devletin üstlenmesi gereken eğitim, sağlık ve beledî birçok hizmetin yerine getirilmesini sağlamışlardır.

Osmanlı Devleti, kendisinden önce yaşamış olan İslam Devletleri'nin geleneklerinden çok iyi yararlanmasını bilmiş bir devlettir. Vakıf kurumu da bunlardan yalnızca bir tanesidir. İlk kurulduğu tarihten yerini Türkiye Cumhuriyeti'nin aldığı tarihe kadar bulunduğu coğrafyalarda sürekli olarak yeni vakıflar kurulmuş ve sosyal, dinî birçok hizmet vakıflar sayesinde yürütülmüştür.

Osmanlı Devleti'nin en ihtişamlı olduğu dönemde saraya giren, güvenlerini kazandığı devlet ricali sayesinde devlet kademelerinde hızlıca yükselirken şehzadeler arasındaki ya da devlet adamları arasındaki rekabete müdahil olduğunu gördüğümüz Lala Mustafa Paşa da birçok vakıflar kurmuştur.

Lala Mustafa Paşa'nın, araştırma konusu yaptığımız Ömeriye / Ömerge Camii vakfi yanında Mekke, Medine, Şam, İlgın, Gaziantep, Kars gibi birçok yerde vakıf kurduğunu görmekteyiz. Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs'taki vakıflarının akar yönünden hem kendisinin diğer beldelerde olan vakıfları arasında hem de Kıbrıs'ta kurulan diğer şahıslara ait vakıflar arasında en zengini olduğunu görmekteyiz.

Lala Mustafa Paşa bu servetini savaşlarda kazandığı başarılarına karşılık kendisine verilen emlak ile haslar ve yaptığı iki evliliğine borçludur. Özellikle ilk evliliği olan Memluk Sultanı Kansu Gavri'nin torunu Fatma Sultan'dan kendisine çok mülk kalmıştır. İkinci eşi olan Şehzade Mehmed'in kızı Humâ Sultan da özellikle saraya damat olmasını ve önünün açılmasını sağlamıştır.

1571 tarihinde Kıbrıs Adası'nın fethini tamamlayan Lala Mustafa Paşa, adanın askeri ve idari birimlerini kurduktan sonra sosyal ve dini hayatın devamlılığı için akarları adanın neredeyse her tarafında bulunan vakfi kurmuştur. Vakfa kendisi, kendisinden sonra oğulları ve torunlarının mütevellî olmasını şart koşturmuştur.

Vakıf geliri ve hayratları açısından zenginlik arzeden Lala Mustafa Paşa'nın Ömerge Camii vakıf gallelerinin örgün ve yaygın eğitim, dinî hizmetler, suyollarının temizliği, suların belli yerlere iletilmesi, han ve hamamların yapılması gibi yerlere harcanması için ayrıldığını görmekteyiz. Vakıf, vakıfta görev alacak kişilerin hangi şartları taşıyacağı ve bu görevleri karşılığında ne kadar ücret alacaklarını kayıt altına almıştır.

XVI. yüzyılda kaleme alındığı için özellikle baş kısmında Farsça ve Arapça cümleler olmasına rağmen geri kalan kısmı Osmanlı Türkçesi ile yazılan vakfiye, vakfedilen yerlerin ayrıntılı tasvirini yapmaktadır. Fakat bu tarifler, ölçü olarak miktar verilmesine rağmen dağdan nehre, denizden dağa şeklinde kabaca tarif edildiğinden akarların yerlerini ve miktarlarını tam olarak tespit edilmesini zor kılmaktadır. Ayrıca verilen yer isimleri ya Rumca ya da Venedikliler'den kalan yerleşim isimleridir. Bu sebeple günümüzdeki yerlerinin tesbitinde zorluklarla karşılaşmaktadır. Örnek olarak Lefkoşa'da Haydar Bey mülküne muttasıl şeklinde tarif edilen ve vakıf gelirlerinden pay ayrılan üçüncü camiye bütün uğraşlarımıza rağmen ulaşmamız mümkün olmamıştır.

Vakıf akarları yönünden çok zengin olan Ömerge Camii Vakfı'nın gallesi, ada üzerindeki siyasi iradenin sürekli değişmesi ve özellikle İngilizler'in çıkardıkları keyfi kanunlar yüzünden sürekli olarak azalmıştır. İngiliz İdaresi'nin Vakıflar İdaresi'ni ele geçirmesinden sonra özellikle icareteynli olarak kiralanan akarların kilise ve özel mülk haline getirilmeye başlanmasıyla akar kaybına uğrayan vakfın akarlarının çoğunluğu, adanın 1974'te ikiye ayrılması sonucunda Ömerge Camii dâhil adanın güney kısmında kalmıştır.

Lala Mustafa Paşa'nın adanın kuzey kısmında kalan vakıfları, Vakıflar İdaresi tarafından mazbut vakıflar adı altında idare edilmekle beraber vakıf akarlarının tesbite muhtaç olduğu görülmüştür. 1974 tarihinden sonra güneyde kalan vakıf mallarına karşılık Vakıflar İdaresi'nin Kilise mallarına el koyması vakıf mallarının karışmasına neden olmuştur. Vakıflar İdaresi vakıf mallarını vakfiye şartları yerine izlediği politikaya göre

yönetmekte ve kiraya vermektedir. Bu sebepten dolayı vakıf mallarının vakıf ahkamına aykırı olarak kiralandığına şahit olunmaktadır.

Vakfiyesine bağlı kalarak vakıf akarlarını ve şartlarını ortaya çıkartmaya çalıştığımız bu çalışma sonucunda şunu gördük ki ada üzerinde olan vakıflardan özelde Lala Mustafa Paşa Vakfı, genelde bütün vakıfların uzman bir kurum tarafından incelenip durumlarının ortaya çıkartılması gerekmektedir. Özellikle Vakıflar İdaresinde vakıflar hakkında eğitimli ve gerekli dil bilen elemanın olmaması vakıfların daha kötüye gitmesine neden olmaktadır.

EKLER

EK 1: CAMİ RESİMLERİ, KROKİ

Resim 1

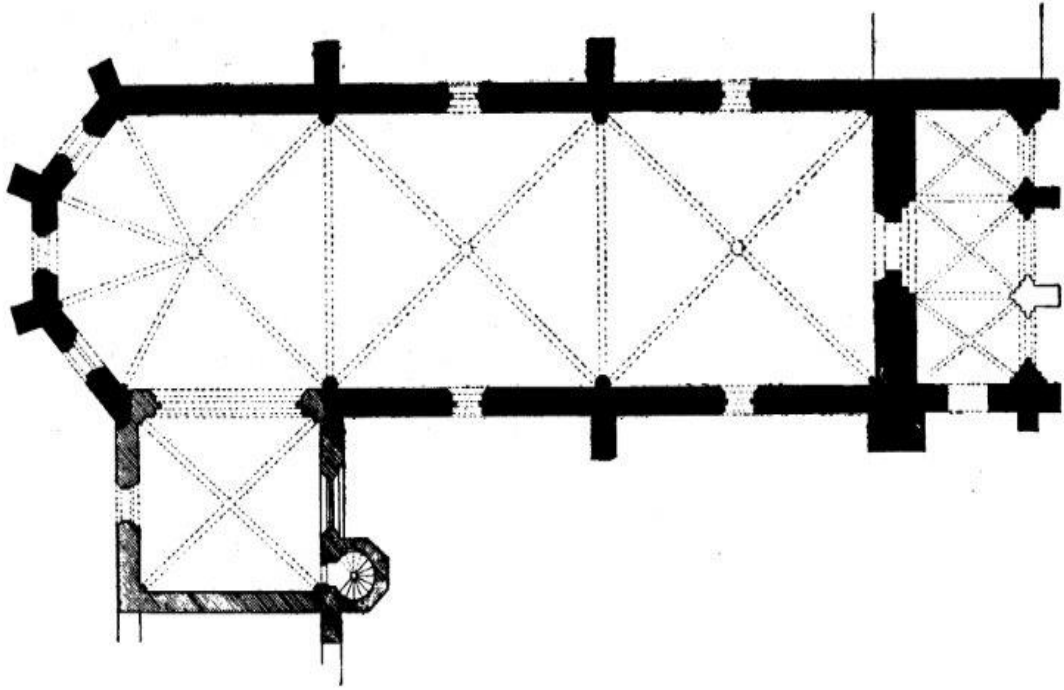
Resim 2

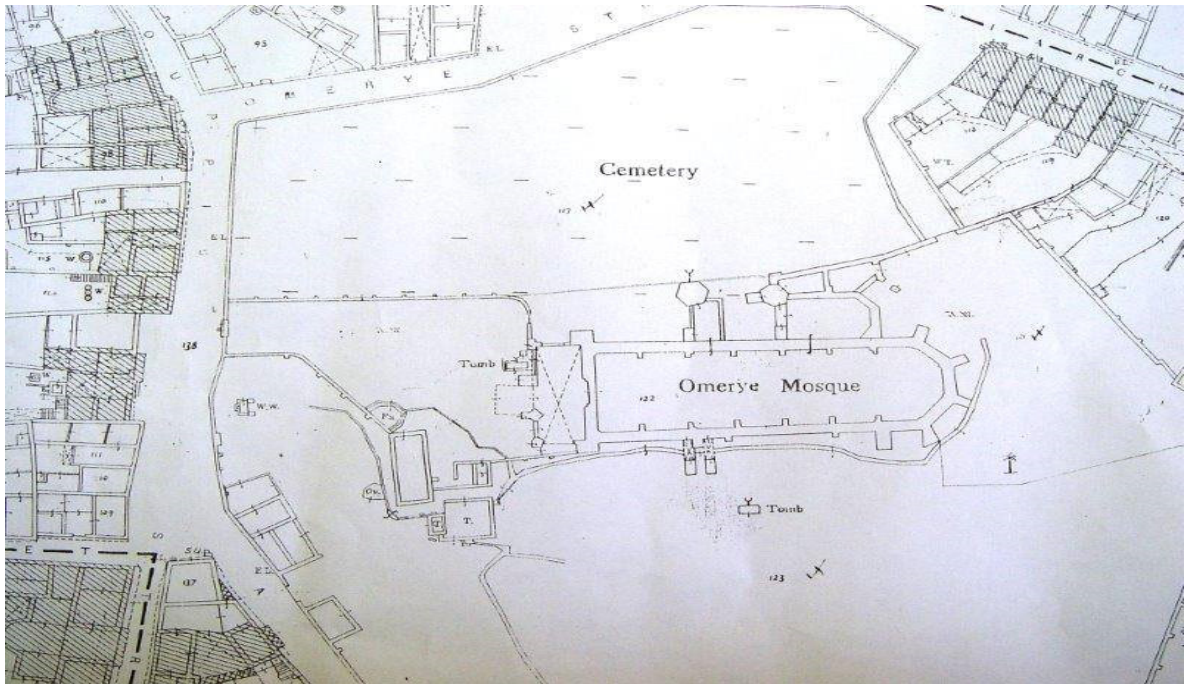
Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6 LALA MUSTAFA PAŞA'NIN VAKFETTİĞİ KUR'AN-I KERİM

Resim 7 İPLİKPAZARI CAMİİ KİTABESİ

EK.2 VAKFIYEDEN BİR KISIM

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a land deed or tax record. The text is dense and written in a cursive script. It includes various names, titles, and descriptions of land parcels and their associated taxes or obligations. There are some marginal notes and a date at the top left.

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a continuation of the document on the left. It contains similar content, including names and descriptions. There is a large signature or stamp at the top right, and a date at the bottom center.

KAYNAKLAR

Kitaplar:

KURÂN-I KERİM.

AKGÜNDÜZ Ahmed, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, 2. b., OSAV, İstanbul, 1996.

AKI Erol- Sevda DEMİRBİLEK, **Sosyal ve Kültürel Hayatımızda Vakıflar ve İlgili Mevzuat**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1996

ALTAN Mustafa Haşim, **Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi**, I-II, C. I, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayınları, Kıbrıs,1986.

Kıbrıs'ta Türk Malları, C.I-IV, Boyut-Tanıtım Madbaacılık, Ankara, 2003.

ATALAY Talip, **Kuzey Kıbrıs'ta Yaygın Din Eğitimi ve Cami Hizmetleri**, 1. b., Seçil Ofset, İstanbul, 2007.

ATAY Kemal, **Güney Kıbrıs'tan Türk Mührü Silinmeden**, Ertem Basım Yayın Dağıtım, Lefkoşa, 2010.

ATEŞ İbrahim, "Şam Ümeyye Camii ve Vakfiyesi", **Vakıflar Dergisi**, S. XII, Ankara, 1978.

BAĞIŞKAN Tuncer, **Kıbrıs'ta Osmanlı- Türk Eserleri**, Kuzey Kıbrıs Müze Dostları Derneği Yayınları, Lefkoşa, 2005.

BEHÇET Hasan, **Kıbrıs Türk Marif Tarihi(1571-1968)**, Lefkoşa, 1969.

BERKİ Ali Himmet, **Vakıflar**, Cihan Kitaphanesi, İstanbul, 1940.

Vakıflar:

BİLMEN Ömer Nasuhi, **Hukukî İslâmiyye ve İstılâhatı Fıkhiyye Kamusu**, C. IV, 2. b., Bilmen Yayınları, İstanbul, 1969.

BUHARİ Muhammed b. İsmail, **Sahih-i Buhari**, Dâru't-tıbbâati'l-âmire, İstanbul, 1315.

CASİM Ahmed Abdullah el-Casim, **Vakıf ve Allah'a Davetteki Rolü**, trc. Musa Kasım Yılmaz Toprak Kitap, İstanbul, 2012.

ÇELEBİ Ahmed, **İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi**, Damla Yayın Evi, İstanbul,1998.

ÇEVİKEL Nuri, **Kıbrıs Eyaleti, Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi**, Gazimağusa, 2000.

DEVELLİOĞLU Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitapevi, Ankara-2006.

DOĞAN D. Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, 2. b., Pınar Yayınları, İstanbul, 2001.

- EBU DAVUD Süleyman b. Eş'as, **Kitabu's-sünen**, thk. Muhammed Avvame, Dâru'l-kible li's-sekâfeti İslamiyye, Cidde, 1998.
- EL-BELÂZURÎ Ahmed b. Yahya, **Fütuhu'l Buldan**, çev. Mustafa Fayda, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- ERDOĞRU M. Akif, **Kıbrıs'ta Osmanlılar II**, Galeri Kültür Yayınları Eylül, 2009.
- GÜRKAN Haşmet Muzafer, **Dünkü Ve Bugünkü Lefkoşa**, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2006.
- HAKERÎ Bener Hakkı, **Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi**, 1.b, KKTC Milli Eğitim Ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- HİKMETAĞALAR Hizber, **Eski Lefkoşa'da Semtler ve Anılar**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 2005.
- HİLMİ EFENDİ Ömer, **Ahkâmü'l Evkâf**, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayınları, Lefkoşa, 2003.
- HİTTİ Philip K., **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, 1.b., çev. Salih Tuğ, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.
- KOZAK İbrahim Erol, **Bir Sosyal-Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf**, Akabe Yayın Ticaret Ve Sanayi AŞ. İstanbul, 1985.
- KÖPRÜLÜ M.Fuad, **İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, 2. b., Akçağ Yayınları, İstanbul, 2005.
- LEEUVEN Richard Van, **Bir Osmanlı Şehri: Şam Vakıflar ve Şehir**, çev. H. Ebru Aksoy, 1. b., Küre Yayınları, İstanbul, 2012.
- METİN Hüseyin, **Kıbrıs Tarihine Toplu Bir Bakış**, Halkın Sesi Basımevi, Lefkoşa, 1959.
- MİRAS Kamil, **Sahihi Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi**, I-XII, 3. b., Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 1974.
- MÜSLİM b. el-Haccac, **Sahihi Müslim**, nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1956.
- Osmanlı İdaresinde Kıbrıs(Nüfusu- Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)**, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- ÖZTÜRK Nazif, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, 1. b., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.
- SALVATOR Arşidük Louis, **Kıbrıs'ın Başkenti Lefkosia**, Galeri Yayın Evi, Lefkoşa, 2012.
- ŞAFİİ Muhammed b. İdris, **Kitabü'l-Ümm**, I-XI, tah. Rıfat Fevzi Abdülmuttalib, Dâru'l-vefa, 2001.
- YEDİYILDIZ Bahaeddin, **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.

Makaleler:

- ALGÜL Hüseyin, “Osmanlılar Devrinde Kıbrıs Seferi’nin Manevi Cephesi ve Ebussuûd Efendi’nin Seferle İlgili Fetvası”, **UÜİFD**, S.2, C.2, 1987.(37-42)
- ATEŞ İbrahim, “Vakıflarda Eğitim Hizmetleri ve Vakıf Öğrenci Yurtları”, **Vakıflar Dergisi**, S.XIV, Ankara, 1982.(29-100)
- BAĞIŞKAN Tuncer, “2008-2010 Yılları Arasında Kıbrıs Genelinde Yeni Saptanan Osmanlı-İslam Eserleri 2”, **Halkbilimi Dergisi**, Halk Sanatları Vakfı Yayını, Lefkoşa, 2012.
- BARIŞ Ayer, “Kıbrıs Vakıflarının Bugünkü Durumu Ve Vakıflar İdaresinin Fonksiyonları”, **IV. Vakıflar Haftası**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1990.(201-220)
- BERKİ Şakir, “Türkiyede İmparatorluk ve Cumhuriyet Devrinde Vakıf Çeşitleri”, **Vakıflar Dergisi**, S.IX, Ankara, 2006.(1-12)
- ÇİÇEK Kemal, “Kıbrıs”, T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c.XXV.(374-380)
- DEMİRKENT Işın, “Kıbrıs”, **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, C. XXV.(371-374)
- DERVİŞ Taner, ‘Kıbrıs’ta Vakıf İdaresi’nin Statüsü ve Stratejik Konumu’, **Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti 2011**, ed. Soyalp Tamçelik, SATA Reklam Tasarım Basım Yayın, Ankara 2012.(173-190)
- DİZDAR M.Kemal, “Kıbrıs Evkafı”, **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikler Kongresi(12-19 Nisan 1969)**, **Türk Heyeti Tebliğleri**, Türk Kültürünü Yaşatma Enstitüsü, Ankara, 1971.(195-220)
- ERÜNSAL E. İsmail, “Kütüphane”, **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, C. XXVII.(11-32)
- EYİCE Semavi, “Hamam”, **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, C. XV.(402-430)
- GÜNAY Hacı Mehmet, “Vakıf”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, C. XXXXII, İstanbul, 2012. (475-479)
- GÜRSOY Cevat Rüştü, “Kıbrıs”, **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, XXV.(370-371)
- İNALCIK Halil, “Kıbrıs’ın Nüfusu Üzerine Bir Not”, **Kubrus Doğu Akdenizde Bir Osmanlı Adası**, der. ve çev. M. Akif Erdoğan, 1. b., Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2010.(47-55)
- KARATAŞ Ali İhsan, “Bursa Suları ve Su Vakıfları”, **UÜİFD**, S. 2, C.XVII(379-417)
- KÜTÜKOĞLU Bekir, “Mustafa Paşa”, **MEB İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1987, C.VIII. (730-736)
- ÖZTÜRK Nazif, “Osmanlı Devleti’nin Elinden Çıkan Balkanlardaki Vakıfların Muhafazası Konusunda II. Abdülhamit(1877-1909) Döneminde Alman Tedbirler”, **X. Vakıflar Haftası Kitabı**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1993.(273-286)
- “Osmanlı Vakıf Sistemi”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.XIX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.(797-824)

SUHA Ali, “Kıbrıs’ta Türk Maarifi”, **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi**, Ankara, 1971.(221-252)

TORUN Ahmet Semih, “Lala Mustafa Paşa ve Vakfiyeleri”, **Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyyup Sultan Sempozyumu X. Tebliğleri**, İstanbul, 2006.(368-387)

TURAN Şerafettin, “Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar”, TTK Belleten, Ankara, 1958.(551-593)

ÜNSAL Rauf, “Kıbrıs Vakıflarının Kuruluşundan Bu Yana Gelişimi”, **IV. Vakıflar Haftası**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1990.(191-200)

YAŞAROĞLU M.Kâmil, “Hamam”, **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, C. XV, (433-434)

YILDIZ Netice, “Kıbrıs Türk Etnoğrafya Muzesindeki XVI. yy’a Ait Tezhipli Bir Kur’an-ı Kerim ‘Lala Mustafa Paşa Kur’an-ı’”, **Yeni Kıbrıs Dergisi**, C. VIII.(22-25)

YILDIZ Netice, “Kıbrıs’ta Osmanlı Kültür Mirasına Genel Bir Bakış”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.XIX, (966-993)

Diğer Kaynaklar

AĞAR Pınar, Gaziantep Lala Mustafa Paşa Hanı ve Koruma Sorunları,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Lisans Programı, İstanbul, 2009.

BERBEROĞLU Ahmet M., “Evkaf Davamız”; **Halkın Sesi**, 27 Ocak 1954.

CASSEL AND STEİNSCHNEİDER, “Jüdische Typographie”, Ersch and Gruber, Encyc. section ii., part 28, pp. 37-40, 63. <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/4623-constantinople> (07.08.2014)

DÜZGÜN Öndaç, “Kıbrıslı İslam Geri mi Dönüyor”, **Havadis Poli Dergisi**, (<http://www.havadiskibris.com/Ekler/poli/122/kibrisli-islam-geri-mi-donuyor/250>) (20 Temmuz 2014)

GÜLDAL Mustafa, Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi’nin Değerlendirilmesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2001.

KORUN Turhan, “Güney Lefkoşa Hatıralarım”, **Havadis**, <http://www.havadiskibris.com/Ekler/poli/120/guney-lefkosa-hatiralarim/212>, (20 Temmuz 2014)

Ornutalı El-Hac Ahmet Vakfi, KŞS, Defter no: 30, H. 1230- 1233.

ŞAHİN Tülay, “Kıbrıs’ta Cami Bile Yaktık”, **Habertürk**, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/554417-kibrista-cami-bile-yaktik>, (20 Temmuz 2014)

TOSUN Sevilay, Alaiyeli Ebubekir Paşa ve Vakıfları, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2003

Mustafa Rıfat, İslam Ulusları'nın Kıbrıs'ı Ele Geçirme Çabaları: Dört Halife Devrin'den Adanın Osmanlılar'a Geçişine Kadar, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi (Basılmamış Doktora Tezi), 1971, Ankara.

VGM,176 numaralı defter, 163 sayfa, 70 sıra no.

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Sıddık		Korkmazer
Doğum Yeri ve Yılı	Muş- Bulanık		1987
Bildiği Yabancı Diller	Arapça- Orta		
ve Düzeyi			
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2001	2004	Erenköy Lisesi/ Kıbrıs
Lisans	2005	2010	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2011	2014	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2012	-----	MEB
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):			
	Tarih		30 Ağustos 2014
	İmza		
	Adı Soyadı		